

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ISTORIA ROMÂNIEI

DIETA TRANSILVANIEI DE LA SIBIU (1863) ÎN CONȘTIINȚA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ A EPOCII

GRIGORE CHIRIȚĂ

„TELEGRAFUL ROMÂN” ÎMPOTRIVA POLITICII DE DEZNAȚIONALIZARE A ROMÂNILOR ÎN TIMPUL DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR

VICTOR V. GRECU

AGRICULTURA TRANSILVANIEI ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (III)

IOSIF I. ADAM

ACTIVITATEA POLITICO-DIPLOMATICĂ PENTRU RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA (I)

ION M. OPREA

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE
REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

CARTEA ROMÂNEASCĂ
ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

11

TOMUL 40

1987

NOIEMBRIE

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*), ION APOSTOL (*redactor șef-adjunct*); NICHITA ADĂNILOAIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile poștale și difuzorii de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ROMPRES-FILATELIA Departamentul Export-Import-presă P.O. Box 12-201. Telex 10376 prsfi r — București, Calea Griviței nr. 64-66.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb precum și orice corespondență se vor trimite pe adresa Comitetului de redacție al revistei „REVISTA DE ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an.

REVISTA DE ISTORIE

TOM. 40, Nr. 11
Noiembrie 1987

S U M A R

ISTORIA ROMÂNIEI

- GRIGORE CHIRIȚĂ, Dieta Transilvaniei de la Sibiu (1863) în conștiința politică românească a epocii 1059
- VICTOR V. GRECU, „Telegraful Român” împotriva politicii de deznaționalizare a românilor în timpul dualismului austro-ungar 1077
- IOSIF I. ADAM, Agricultură Transilvaniei în ajunul primului război mondial (III) 1095
- ION M. OPREA, Activitatea politico-diplomatică pentru recunoașterea internațională a Unirii Transilvaniei cu România (I) 1111

CRONICA VIEȚII ȘTIINȚIFICE

- Laboratorul de demografie istorică în anul universitar 1986—1987 (*Louis Roman*); Călătorie de documentare științifică în R. S. Cehoslovacia (*Eugen Denize*); Cronica 1127

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

- AUGUSTIN DEAC, *Contribuția clasei muncitoare la făurirea statului național unitar român*, Edit. politică, București, 1986, 152 p. + planșe (*Ion Babici*) 1139
- Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar, în vremea lui Miron Romanul, 1874—1898, după acte, documente și corespondențe inedite*, Sibiu, 1986, 355 p. (*Victor V. Grecu*) 1140
- NICOLAE IORGA, *Conferințe — ideea unității românești*, ediție îngrijită de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, Edit. Minerva, București, 1987, 359 p. (*Radu Homer*) 1145
- ALEXANDRU ZUB, *Cunoaștere de sine și integrare*, Edit. Junimea, Iași, 1986, 280 p. (*Ștefan Lemny*) 1147

REVISTA REVISTELOR DE ISTORIE

- * * * „Memo, Revue historique” (1986—1987) (*Florin Constantin*) 1149
- * * * „Hispania. Revista española de historia”, tomo XLV, nr. 159 (enero — abril), nr. 160 (mayo — agosto), nr. 161 (septiembre — diciembre), Madrid, 1985, 719 p. (*Eugen Denize*) 1151

REVISTA DE ISTORIE

TOME 40, N° 11

Novembre 1987

SOMMAIRE

L'HISTOIRE DE ROUMANIE

GRIGORE CHIRIȚĂ, La Diète de la Transylvanie de Sibiu (1863) dans la conscience politique roumaine de l'époque	1059
VICTOR V. GRECU, „Telegraful Român” contre la politique de dénationalisation des Roumains sous le dualisme austro-hongrois	1077
IOSIF I. ADAM, L'agriculture de la Transylvanie à la veille de la première guerre mondiale (III)	1095
ION M. OPREA, L'activité politico-diplomatique visant la reconnaissance internationale de l'Union de la Transylvanie à la Roumanie (I)	1111

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

Le laboratoire de démographie historique pendant l'année universitaire 1986—1987 (<i>Louis Roman</i>); Voyage de documentation scientifique dans la R. S. de Tchécoslovaquie (<i>Eugen Denize</i>); Chronique	1127
---	------

LE LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

AUGUSTIN DEAC, <i>Contribuția clasei muncitoare la făurirea statului național unitar român</i> (L'apport de la classe ouvrière à l'édification de l'Etat national unitaire roumain), Editions politiques, Bucarest, 1986, 152 p. + planșe (<i>Ion Babici</i>)	1139
Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, <i>Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar, în vremea lui Miron Romanul, 1874—1898, după acte, documente și corespondențe inedite</i> (La lutte contre la dénationalisation des Roumains de Transylvanie sous le dualisme austro-hongrois au temps de Miron Romanul, 1874—1898, d'après des actes, documents et correspondance inédits), Sibiu, 1986, 355 p. (<i>Victor V. Grecu</i>)	1140
NICOLAE IORGA, <i>Conferințe — ideea unității românești</i> (Conférences — l'idée de l'unité roumaine), édition parue par les soins de Ștefan Lemny et Rodica Rotaru, Editions Minerva, Bucarest, 1987, 359 p. (<i>Radu Homer</i>)	1145
ALEXANDRU ZUB, <i>Cunoaștere de sine și integrare</i> (Connaissance de soi et intégration), Editions Junimea, Iași, 1986, 280 p. (<i>Ștefan Lemny</i>)	1147

LA REVUE DES REVUES D'HISTOIRE

* * * „Memo, Revue historique” (1986—1987) (<i>Florin Constantiniu</i>)	1149
* * * „Hispania. Revista española de historia”, tomo XLV, nr. 159 (enero—abril), nr. 160 (mayo—agosto), nr. 161 (septiembre—diciembre), Madrid, 1985, 719 p. (<i>Eugen Denize</i>)	1151

„Revista de istorie”, tom 40, nr. 11, p. 1057—1154, 1987

ISTORIA ROMÂNIEI

DIETA TRANSILVANIEI DE LA SIBIU (1863) ÎN CONȘTIINȚA POLITICĂ ROMÂNEASCĂ A EPOCII

GRIGORE CHIRIȚĂ

În procesul afirmării și emancipării naționale a românilor din Transilvania, început la mijlocul secolului al XVIII-lea de precursorii Școlii ardelenne și încununat la 1 decembrie 1918 prin hotărîrea Marii Adunări de la Alba Iulia de unire a teritoriilor transcarpatine cu cele românești de la sud și est de Carpați, — Dieta Transilvaniei din anii 1863—1864 (intrată în conștiința istorică a poporului nostru și sub denumirea de „Dieta românească a Transilvaniei”) a constituit un moment de răscruce, avînd o remarcabilă însemnătate, profunde implicații teoretice și practice. Într-adevăr, prin problematica dezbătută și hotărîrile încorporate principalelor proiecte de lege privind reorganizarea structurală politico-legislativă a Transilvaniei în sens românesc, Dieta a dat expresie și a concretizat astfel aspirația românilor „spre o viață națională liberă”, dînd în acest fel „o puternică lovitură sistemului politic introdus odată cu încheierea pactului celor trei națiuni de la Căpîlna din 16 septembrie 1437, care a asigurat prin forță și silnicie dominația unor privilegiați asupra stăpînului de drept al Transilvaniei — poporul român”¹.

Este cunoscut faptul că revoluția de la 1848 care dăduse o oarecare rezolvare problemelor economice și sociale ușurînd întru cîtva situația maselor muncitoare, creîndu-le posibilități noi pentru îmbunătățirea soartei lor, a lăsat, în schimb, nesoluționată problema menținerii autonome a Transilvaniei, a recunoașterii oficiale a naționalității române egală în drepturi cu naționalitățile conlocuitoare. Or, de modul cum aveau să fie rezolvate aceste chestiuni fundamentale depindea nu numai viitorul Transilvaniei, ci a întregului nostru popor². Esența și sensul acestei lupte politice au fost relevate de un istoric care seria pe bună dreptate: „Autonomia Transilvaniei în împrejurările politice internaționale apărea pentru români ca un cadru în care, pe baza principiului majorității, ei puteau să devină națiunea dominantă capabilă să creeze un punct de plecare în vederea înfăptuirii unirii cu Moldova și Țara Românească”³.

În condițiile abandonării de către Casa de Habsburg a tradiționalei politici absolutiste ajunse în pragul falimentului și introducerii experimentale a unui regim „liberal”, se părea că obiectivele programului național al românilor transilvăneni aveau să intre pe făgașul împlinirilor. Această impresie era întărită, pe de o parte, de permisiunea întrunirii unor conferințe politice ale românilor, organizarea de asociații cultural-științifice, introducerea limbii române în comitatele unde populația română era majoritară, acordarea unor drepturi și libertăți individuale,

etc., iar, pe de altă parte, de respingerea uniunii Transilvaniei la Ungaria cerută insistent de aristocrația maghiară și convocarea unei Diete care avea de examinat și adoptat două proiecte de legi de o excepțională însemnătate privind consacrarea individualității națiunii române și recunoașterea limbii române — alături de limbile maghiară și germană — ca limbă oficială de stat. Sau, altfel spus, — cum nota cu îndreptățire un istoric al Transilvaniei — convocarea Dietei însemna pentru români „posibilitatea legală de a-și rezolva prin ei înșiși revendicările de la 1848, de a da Transilvaniei o nouă constituție, bazată pe recunoașterea națiunii române și pe egalitatea tuturor națiunilor transilvănene”¹⁴.

În istoria atât de zbuciumată a Transilvaniei, Dieta românească de la Sibiu din 1863—1864 a rămas, fără îndoială, cea mai însemnată, pentru că prin hotărârile luate românii au devenit pentru prima dată legal națiune liberă și suverană (așa cum preconizaseră cărturarii și fruntașii politici transilvani începînd cu corifeii Școlii ardelenene) care ar fi putut organiza și transforma Transilvania într-o țară românească și sub raport *politic*, nu numai *etnic*. (Reamintim că, din punct de vedere etnic, din totalul populației Transilvaniei la 1857 românii formau 62,5%, ungurii și secuii împreună 27,6%, sașii 9%, evreii — 0,9%⁵). În același timp, a fost prima Dietă modernă „constituită conform principiilor parlamentarismului burghez european, prima Dietă care a oferit națiunilor Marelui Principat prilejul de a dezbate împreună problemele grave ale vremii, care a pregătit mai mult decît oricare alta înaintea sa terenul pentru frăția și colaborarea lor”¹⁶. Și chiar dacă opera legislativă săvîrșită atunci n-a fost pusă în aplicare din cauza nestatorniciei împrejurărilor politice, a compromisului habsburgilor cu aristocrația și virfurile burgheziei maghiare, ea nu s-a pierdut, n-a rămas fără consecințe politice și urmări practice. Dimpotrivă, a întărit în rîndurile românilor de peste munți atât conștiința puterii lor, cît și justetea programului de revendicări naționale, le-a insuflat încredere în forțele proprii, îndrumîndu-le astfel pașii pe calea luptei naționale hotărîte care-i va duce la marele act al Unirii de la 1 decembrie 1918.

Acțiunile pregătitoare Dietei (cu deosebire desfășurarea campaniei electorale pentru desemnarea deputaților), deschiderea lucrărilor ei, debaterile prilejuite de chestiunile stabilite în programul avansat de Curtea de la Viena au fost urmărite în permanență cu o emoție și intensitate nemaiîntîlnite pînă atunci de toată suflarea românească aflată de o parte sau de alta a Carpaților. Încă înaintea deschiderii Dietei, „Buciumul” consemna că românii din Transilvania „sunt veseli, mulțumiți și fericiți pentru oarecari hărăziri naționale” și anume, pentru că autoritățile centrale austriece par a dori să recunoască în Transilvania națiunea română care „covîrșește ea singură pe toate celelalte naționalități împreună”¹⁷. Înregistrînd știrea strîngerii la Sibiu a deputaților pentru inaugurarea lucrărilor Dietei, același periodic nota: „Așteptăm acum cu nerăbdare să vedem cum începe și urmează Dieta Transilvaniei pe calea frumoasei sale datorii”¹⁸, pentru ea, două zile mai tîrziu, să adauge că prin convocarea Dietei „inimile fraților de peste Carpați saltă de bucurie”¹⁹. Opinii asemănătoare se întîlneau și în „Românul”, un corespondent al său de la fața locului transmitea că „Dieta este preocuparea generală, nici ai crede cît este de mare așteptarea tuturor”²⁰.

Întrucît în Principate în 1863 în afara celor două periodice amintite — „Românul” și „Buciumul” — celelalte foi (mai erau cîteva, și acestea duceau o existență ștearsă, avînd frecvente discentiruități) n-au publicat nimic important, sau, în orice caz, demn de a fi reținut, vom căuta în paginile ce urmează să prezentăm conținutul materialelor tipărite nu în ordinea cronologică a desfășurării evenimentelor, ci grupat pe fiecare periodic pentru a căpăta astfel o imagine mai clară asupra noutății și exactității știrilor reproduse, a valorii atitudinii adoptate.

Se impun însă mai înainte de toate cîteva precizări. În primul rînd, dintre provinciile istorice românești aservite la mijlocul secolului al XIX-lea imperiilor limitrofe, habsburgic și țarist, Transilvania a avut privilegiul de a se fi aflat constant în centrul atenției și preocupărilor opiniei publice, personalităților și grupărilor politice de la sud și est de Carpați. Acest interes apare pe deplin explicabil dacă se ține seama de suprafața teritoriului și numărul populației care erau mai mari decît ale celorlalte provincii, dacă se are în vedere poziția geografică centrală în limitele vetrei strămoșești, nivelul relativ ridicat atins în dezvoltarea economică, în înaintarea pe calea culturii și civilizației moderne, în fine (dar nu în ultimul rînd) dezvoltarea timpurie a conștiinței naționale, extinsă treptat și cu timpul asupra întregului spațiu și neam românesc. Sau, altfel spus, legătura indisolubilă și interconștientizarea factorilor enumerați au generat printr-o dialectică indestructibilă o comunitate de necesități, interese și aspirații unice, pe care granițele politice artificiale care fragmentau poporul nostru au putut cîteodată s-o stînjenească dar niciodată s-o destrame sau s-o anuleze. În aceasta constă, de altfel, esența, tăria și specificitatea unității naționale a românilor, pe care cele mai luminate minți au avut-o în vedere încorporînd-o concepțiilor doctrinare progresiste, programului național de unitate politico-statală formulat în timpul revoluției de la 1848 și rămas, în linii esențiale, valabil aproape trei sferturi de veac. Or, de-a lungul acestui drum de lupte și jertfe, Transilvania a avut un loc central și a jucat un rol esențial.

În al doilea rînd, în epocă s-a afirmat nu o dată (mai ales de românii ardeleni) că oamenii politici, publiciștii din Principate nu cunoșteau bine situația și lupta românilor din Transilvania, din cauza neaprofundării stărilor extrem de complexe din acea provincie, complicate și agravate odată cu trecerea secolelor. Reprcșul nu era întotdeauna și în toate cazurile gratuit, „Trompeta Carpaților” (continuatoarea „Buciumului”) recunoscînd în 1865 că „nici cei mai inteligenți români de la noi, cu toată bunăvoința și tot interesul lor pentru tot ceea ce este cauză română, nu-și pot da o seamă lămurită, nici despre chestiunile politice naționale, nici despre afacerile sau interesele sociale ale românilor de prin diferite provincii ale imperiului austriac”¹¹. De aici necesitatea resimțită de conducătorii organelor de presă nu numai a republicării unor materiale și articole apărute în publicațiile românilor de peste munți, dar și a colaborării cu articole, corespondențe, informații etc. sollicitate fie publiciștilor, oamenilor de cultură din Transilvania, fie celor stabiliți în Principate. Desigur, sub raport metodologic, articolele reproduse după publicațiile transcarpatine despre Dieta de la Sibiu, inclusiv cuvîntările rostite în cadrul acesteia, n-au valoare istorică intrinsecă, specialiștii fiind datori să le analizeze însemnătatea și să le releve semnificațiile acolo unde și cînd

au apărut prima oară într-un context istoric bine determinat. Din acest punct de vedere ele pot fi ignorate fără teama că s-ar aduce vreun prejudiciu istoriografiei. Dar pentru descifrarea sensurilor și frecvenței raporturilor dintre românii despărțiți vremelnice de una din marile puteri înconjurătoare, circulația aceasta de informații și aprecieri privind situația și lupta românilor are o netăgăduită însemnătate, fiindcă dezvăluie unul din resorturile principale ale interesului arătat de o parte a lor față de cealaltă în dinamica formării și dezvoltării conștiinței naționale, pune în lumină cât de înrădăcinată era convingerea că românii, oriunde ar fi viețuit, formau o entitate națională ce trebuia acceptată ca atare.

Mai întâi despre „Românul”, principala publicație periodică de dincoace de Carpați, scoasă din august 1857 de C. A. Rosetti, reflectând ideile și interesele grupării liberal-radicală condusă de cunoscute personalități politice ca Ion și Dumitru Brătianu, frații Golești ș.a. Încă de la început, C. A. Rosetti și principalii săi colaboratori și-au propus ca noul periodic să nu se mărginească doar la informarea promptă a cititorilor asupra principalelor evenimente survenite în țară și peste hotare, ci să dezbată concomitent și marile probleme cu care era confruntată societatea românească. Majoritatea articolelor aparțineau redacției dar erau destul de numeroase și cele scrise la cerere de către ardeleni, între altele și pentru că aceștia nu aveau altă posibilitate de a expune o anumită situație, a combate un ne-adevăr sau a lua poziție împotriva tendințelor dăunătoare. Contactul redacției „Românului” cu fruntași ai luptelor naționale transilvane era nemijlocit și continuu, corespondențele ce-i erau adresate fiind numeroase, în octombrie 1861 C.A. Rosetti scriindu-i lui P. Bataillard că primea „în fiecare săptămână scrisori din România transalpină” (așa numea el citeodată Transilvania) în care i se cerea să ia poziție împotriva politicii exclusivist-naționaliste a ungarilor¹². În privința tirajului, a numărului de abonați și cititori, a răspîndirii lui în toate provinciile românești este de reținut faptul că după ce în septembrie 1861 „Românul” a căpătat permisiunea de a fi difuzat și în Imperiul Habsburgic¹³, numărul abonaților a sporit mereu, de la 1219 în anul 1860—1861 la 1381 în 1861—1862 și la 1745 în 1862 — 1863¹⁴, tiraj însemnat pentru acele vremi cînd marile cotidiene europene nu depășeau 30 — 40.000 exemplare. În lipsa datelor concrete privind răspîndirea și circulația „Românului”, trebuie să concedăm că creșterea tirajului său era consecința firească a interesului cu care era așteptat și primit de românii de pretutindeni.

Într-un prim articol intitulat *Dieta Transilvaniei*, semnat Sylvu, care pare (după stil) a fi scris de un ardelen stabilit în Principate, se arată că în Transilvania se înfăptuia un fel de „conchistă a principiilor liberale”, a cărei esență consta în sfărîmarea feudalității politice și reintrarea națiunii române „pînă la oarecare punct în drepturile ei”. Precizînd că prin „națiunea română din Transilvania înțelegem poporul, foștii iobagi”, articolul releva că „după lungi lupte, poporul român din Transilvania vede, în fine, limba sa recunoscută oficial; și foștii iobagi se văd chemați a exercita drepturile lor politice de cetățeni și a dezbate în Dietă asupra intereselor țării lor”. În încheiere, se făcea o comparație între prevederile legilor electorale din Transilvania și din Principate, în defavoarea celei din urmă¹⁵. Acestui articol i-a replicat într-o scrisoare din

1 iunie 1863 Francisc Koos, preotul reformaților din București, care arăta (cu justețe) că în Transilvania iobagi fuseseră nu numai români, ci și unguri, el însuși fiind născut iobag. Dar prelatul maghiar n-avea dreptate când punea coalizarea dintre maghiari, sași și secui la 1848 doar pe seama luptei împotriva abuzurilor și tiraniei puterii executive, așa cum neîntemeiată era și afirmația că la 1848 nu numai conducătorii de atunci ai revoluției au cerut uniunea Transilvaniei la Ungaria¹⁶. Curios este că „Românul”, care de obicei lua prompt poziție împotriva neadevărurilor sau a ideilor pe care nu le împărtășea, de astă dată n-a găsit oportun să-și precizeze punctul de vedere, evitând așadar să se angajeze într-o polemică.

În numărul din 31 mai 1863 „Românul” a publicat un apel — proclamație adresat românilor de peste Carpați semnat de Ștefan Türr, din București, datat 27 mai, în care, amintindu-se despre greșelile scump plătite săvârșite în trecut, recunoștea faptul de mare însemnătate principială că sosise „momentul pentru români de a-și stabili bine pozițiunea lor; să se opue deci Unirii (Transilvaniei cu Ungaria — n.n.) cu toată energia, pentru că fiecare ungur știe sau trebuie să știe că românii au dreptul să facă aceasta; ceară românii vechea autonomie a Transilvaniei și ungurii și secuii vor ști a se supune deciziunii majorității, cu atât mai virtos că din nenorocire la 1848 românii n-au fost nici măcar întrebați”. Însă deputații români ai Dietei de la Sibiu trebuiau — după opinia sa — să se pronunțe împotriva trimerterii reprezentanților lor în Reichsrath. În apel se punea în evidență necesitatea ca „Ungaria, Transilvania și Croația să-și recunoască și să-și respecte împrumutat (= reciproc — n.n.) independența lor; aceste trei țări să recunoscă și să asigure o perfectă egalitate între naționalități; și numai în cazul acesta vor fi în stare de a tracta cu efect despre o alianță strinsă între ele. Numai cu chipul acesta vor putea ajunge la un viitor sigur și fericit. Iar dacă, din contra, ar cerca să stabilească supremația unei țări asupra celeilalte, ele totdeauna vor avea pe străini ca stăpâni și domni”. În încheiere se amintea că „dezbinările noastre fac puterea Austriei; și ne unim dar frățește și vom vedea casa Austriei căzînd în neputință”¹⁷. Tipărintd apelul, redacția „Românului” s-a simțit obligată să precizeze că nu va lua nici „cea mai mică parte în această mare desbatere”¹⁸, adoptînd deci o nefirească poziție de eludare a problemei. Atitudinea stranie a „Românului” într-o problemă în care își spusese în trecut de fiecare dată cuvîntul întotdeauna pe pozițiile politice și naționale cele mai înaintate, capătă înțeles prin intermediul altor documente. Potrivit unui raport din 29 mai 1863 al consulului francez Tillos, cu două zile în urmă gen. Türr se întîlnise cu C. A. Rosetti, solicitîndu-i să intervină pe lângă românii din Transilvania pentru a nu trimite deputați în Reichsrath. Rosetti i-ar fi răspuns — neîncredîndu-se același consul — că nu-i va stimula pe românii „atît de maltratați în 1849 de unguri împotriva unei puteri care, dimpotrivă, i-a menajat întotdeauna și le-a favorizat dezvoltarea”¹⁹. Ar mai trebui reținut, de asemenea, că, în chiar ziua apariției apelului liderului politic ungar în „Românul”, Ioan Maiorescu l-a informat pe G. Barițiu că generalul Türr îl „cercase” și pe el „prin terță mînă”, răspunzîndu-și că „românii ardeleni cunosc interesele lor și n-au nici o nevoie de consiliile maghiarilor; ei și-au cunoscut interesele lor în 1848

și le cunosc și acum. Consiliul or Dieta Imperiului lor, românilor, nu le poate aduce nici un rău, din contra, mult bine". El mărturisea în continuare că simțea nevoia să răspundă public, în scris, la epistola lui Türr „dar știu eu că exprim ideile voastre? N-aș vrea să zic ceva ce n-ar fi în deplină armonie cu ideile voastre". De aceea, conchidea Ioan Maiorescu, să răspundă mai întâi ardelenii și apoi „voi veni și eu"²⁰.

Trebuie adăugat că și alți emisari maghiari acționau în același sens în Principate în primăvara anului 1863. Așa, de pildă, din București la 12 martie 1863 Buda Șandor, fostul maior din legiunea ungară care luptase în 1860 alături de G. Garibaldi pentru unificarea Italiei, scria Ministrului de Finanțe M. Minghetti că, potrivit instrucțiunilor primite de la Turin, lucra pe lângă românii de o parte și alta a Carpaților pentru a nu trimite reprezentanți în Consiliul (= Reichsrath-ul) de la Viena²¹. Mai târziu, la 15 mai 1863, înfățișându-i ministrului de interne U. Peruzzi eforturile sale de a îndepărta pe români de austrieci pentru a-i face solidari cu ungurii, adăuga că toate informațiile pe care le primea erau identice, concentrându-se asupra faptului că „românii vor independența Transilvaniei sub același suveran ca Ungaria", că ei vor adera la Confederația preconizată de emigrația maghiară numai dacă acest plan va fi adoptat de conducătorii unguri din Ungaria și dacă va fi recunoscută în scris independența Transilvaniei²².

În legătură cu geneza apelului din 27 mai revelatoare din multe puncte de vedere este scrisoarea deschisă pe care Al. Papiu Ilariani-a adresat-o în noiembrie 1868 generalului Türr prin intermediul „Românului", unde se preciza că în primăvara anului 1863 acesta venise de la Turin pentru „a stabili o înțelegere între români și unguri". Însoțit fiind de „amicul nostru comun" colonelul Dimitrie Crețulescu, fratele prim-ministrului în funcțiune, „vreo trei seri lungi dar interesante conversarăm și discutarăm", fruntașul politic român spunându-i că „românii nu pot sta la vorbă cu ungurii în cât timp aceștia nu vor a recunoaște principiul de drept natural și pozitiv al egalității naționale și îndeosebi independența Transilvaniei de Ungaria". Drept răspuns generalul Türr a scris, semnat și dat spre publicare cunoscutul apel din 27 mai²³. În lumina acestor dezvăluiri, apelul generalului Türr apare deci nu ca un document al conducerii emigrației maghiare sau măcar a unei părți a acesteia încorporând așadar concepțiile și intențiile lor, ci ca un text improvizat angajând doar persoana sa, rezultat în urma convorbirilor avute cu conducători politici români, text care nu avea — evident — nici încuviințarea și cu atât mai puțin aprobarea celor care îl trimiseseră la București pentru contacte și convorbiri. Că lucrurile trebuie privite din această perspectivă, rezultă limpede și din scrisoarea pe care la 5 noiembrie 1863 Karatsay, un reprezentant al ungarilor din apus, a trimis-o lui Cerruti, secretarul general al Ministerului de Externe italian, în care aprecia acțiunile generalului Türr dăunătoare Italiei și Ungariei. El era acuzat că a lansat din București proclamația adresată locuitorilor Transilvaniei fără știrea cometenților săi iar partidele politice care compuneau Dieta de la Sibiu „au răspuns la acest program într-un sens diametral opus"²⁴, adică au hotărât să-și trimită reprezentanți în Reichsrath.

Sosit la București la 7/19 mai 1863, generalul Șt. Türr, aghiotant al regelui Victor Emmanuel, cu influente relații în anturajul Împăratului

Napoleon al III-lea, obținuse cu sprijinul diplomației italiene și o audiență la Domnitorul țării la 16/28 mai asupra căreia secretarul domnesc Baligot de Beyne — martor al întrevederii — a întocmit o minută și apoi o dare de seamă care s-au păstrat²⁵. În cursul convorbirii oaspetele a reluat ideea din 1859 a conlucrării româno-maghiare în vederea producerii unei divisiuni armate în Transilvania care să favorizeze atacul Italiei asupra Austriei. Constatînd că vechiul program politic al liderilor emigrației maghiare în privința includerii Transilvaniei la Ungaria nu se schimbasese, că între fruntașii politici români transilvăneni și cei ai emigrației maghiare persistau contradicții profunde în privința perspectivelor dezvoltării națiunii române, a viitorului autonom a provinciei de peste Carpați, Cuza Vodă a declarat cu francheță interlocutorului său că „în eventualitatea pe care o prevedei eu nu voi consimți să contribuim la ridicarea Ungariei înainte de a ști cu certitudine că maghiarii s-au pus de acord, în sfîrșit, cu românii de dincolo de Carpați”²⁶. O atare atitudine a oficialităților române era urmarea firească a unei concepții politice bine chibzuite și deplin articulate pe ansamblul imperativelor naționale românești, clar definită și constant susținută în toate împrejurările. Profund implicat în tratativele româno-maghiare încă din 1860 cînd fusese prim-ministru al Moldovei, M. Kogălniceanu va mărturisi peste 25 de ani că Domnitorul Cuza pusese drept „întîia și ultima condiție” în vederea ridicării la luptă împotriva Austriei necesitatea asigurării „existenței și drepturilor naționalității române din Transilvania”²⁷.

În felul acesta, misiunea din 1863 a generalului Șt. Türr, insuficient pregătită, înfăptuită în mare măsură pe cont propriu, s-a încheiat fără vreun rezultat. La 18/30 mai el a părăsit precipitat Bucureștii pentru a se înapoia în Italia prin Galați și Constantinopol și ca urmare a intervenției diplomației italiene care, presată mai ales de Austria, pe de o parte dădea asigurări că acesta călătorea în Principate pe seama sa, neavînd deci nici mijloacele și nici influența trebuitoare pentru a pune în mișcare planul care i se atribuia, iar, pe de altă parte, cerîndu-i-se insistent prin consulul italian de la Belgrad — spre a înlătura „interpretările supărătoare” — să se „îndepărteze de acele locuri sau să revină în Italia”²⁸.

Cu numărul din 19 iulie „Românul” a inaugurat rubrica specială *România de peste Carpați* — plină de semnificații atît prin denumirea în sine cît și prin existența ei înșiși — în cuprinsul căreia a publicat mai multe corespondențe particulare din Transilvania subsemnate cu inițiala P. Să fi fost acest corespondent Al. Papiu Ilarian? N-avem certitudinea, dar această presupunere capătă consistență avînd în vedere relațiile strînse de colaborare dintre fruntașul politic transilvan și C.A. Rosetti. Ideile politice și naționale înaintate, presărate peste tot în corespondențe, argumentele invocate se regăsesc adesea în scrierile sale anterioare, iar stilul în care erau redactate nu era specific unui ardelean nedeslipit de pe meleagurile natale. În fine, știm — potrivit informației din „Gazeta Transilvaniei” — că el (devenit, în 1861, cetățean al statului român și, ca atare, nemaiavînd astfel posibilitatea legală de a lua parte directă la viața politică a Transilvaniei²⁹), a asistat la deschiderea Dietei și la primele ședințe ale acesteia : „Tot timpul desbaterii adresei, privind cu ochi duioși și serioși la debutul primilor vorbitori români din Transilvania, a asistat sus pe balcon Alesandru Papiu Ilarian, care atrăsese atenția tuturor mai largi ale patriei

noastre prin publicarea valoroasei sale lucrări *Independența constituțională a Transilvaniei*"³⁰.

Deci, în prima corespondență din Sibiu de la 21 iulie (st.n.) 1863 se scria că acel oraș avea o tribună de la înălțimea căreia „poate să răsunе vocea de secole înneacă a românilor” din Transilvania. Ei doreau ca „să prindă constituționalismul rădăcini”, pentru ca „la umbra lui binefăcătoare să se constituie și ei ca corp de națiune”. De asemenea, „românii țin la independența constituțională a Transilvaniei”, la autonomia legislativă și administrativă a țării. După cum se putea constata, de la primii pași pe tărîmul vieții politice regulate „românii Ardealului sunt chemați a deslega mari și însemnate probele: întâi și întâi constituirea lor, apoi cooperarea cu sașii la constituirea autonomă a Ardealului modern, în locul Ardealului feudal”, trimiterea delegaților la Reichsrath, reorganizarea internă a Transilvaniei. În final, corespondentul adăuga: „Atit e destul, cred, ca publicul român și oamenii de stat din România liberă să caute cu ochii luători aminte spre Sibiu”³¹. În altă corespondență, explicindu-se că deputații maghiari au refuzat să ia parte la Dietă „nu din ostilitate către români... ci numai pentru că nu voiesc a recunoaște această Adunare convocată prin o lege octroiată de împăratul”*, corespondentul conchidea, referindu-se la deschiderea dezbaterilor pentru validarea mandatelor deputaților, nu fără o ușoară notă de maliție, că „frații noștri ardeleni au mare viitor pe scena parlamentarismului dacă în mijlocul triumfului nu vor pierde... cumpătul politic și simțul realității”³².

La 27 iulie (st.n.) 1863 același corespondent, referindu-se la prevederile legii electorale și la faptul că în multe circumscripții electorale românii i-au învins pe unguri, exclama cu mîndrie și cu satisfacție — de altminteri, în consens cu starea reală a lucrurilor — : „Țara nu e dar ungurească”. El menționa mai departe că românii, considerați datorită legii electorale „o plebe sărăntoacă”, și-au ridicat „fruntea din pulbere. Ei zic, și cu drept cuvînt, poporul țării sîntem noi, fiindcă noi plătim suma cea mai mare de supsidie statului”. Nodul deslegării tuturor problemelor i se părea a fi acesta: „Întra-vor românii ca a patra națiune ardeleană în constituțiunea revizuită a țării? intra-vor ca a treia națiune? intra-vor cu o organizație proprie lor și apropiată diplomelor împărătești din octombrie și din februarie? sau intra-vor simplu numai ca egal îndrituiți cu sașii ori cu ungurii?”. După opinia sa (întru totul confirmată de cercetările istorice) „ungurii dacă pierd dominarea aristocratică a țării, pierd aici totul”, în timp ce sașii, avînd o organizare municipală și o puternică coeziune națională „n-au a se teme de organizarea rustico-democratică ce-și pot da românii”³³. A doua zi, într-o altă corespondență, observatorul atent și bine informat de la Sibiu, rezuma „cuvîntarea pronunțată sărbătorește” de episcopul Andrei Șaguna în Dietă, care expusese, de fapt, politica adoptată de români. În mod deosebit era reținută ideea menținerii independenței constituției transilvane, cu modificările reclamate de spiritul vremurilor vizînd egalitatea drepturilor pentru toți. Poziția românilor era deci „regenerarea constituțiunii celei vechi” cu modificările ce trebuiau aduse după diploma din octombrie 1860 și alte acte împărătești. Fapt este că „românii în acest moment grav nu gîndesc decît să-și adăpostescă și ei capul în edificiul caduc al constituțiunii maghiaro-secuio-săsească”. Rămînea de văzut „ce se va naște din această împreunare a junelui Ardeal emancipat cu bătrîna

feudalitate înhobotată cu năframa liberalismului modern”³⁴. Era un punct de vedere, lucru ușor de recunoscut, în care convingerile naționale înaintate, progresiste se împleteau cu ideile sociale radicale ale timpului. Cu acestea, încetează corespondențele de la Sibiu iar în numerele următoare ale „Românului” n-au mai fost incluse nici un fel de alte știri sau comentarii privind desfășurarea lucrărilor Dietei.

Este în afara oricărei discuții că, în anii 1863—1864 „Buciumul” a fost periodicul care a consacrat constant un spațiu amplu reflectării problemelor specifice ale Transilvaniei, informării prompte a cititorilor cu ceea ce se întâmpla în acea parte a țării noastre, având de cele mai multe ori o atitudine și un punct de vedere bine definit, corespunzând în linii generale marilor imperative naționale. Încă din „prospectul” primului număr din decembrie 1862 se preciza că programul său va fi „liberal și, înainte de toate, național”. Angajându-se să promoveze „o politică națională română activă”, redacția „Buciumului”, având în frunte pe C. Boliac, care era în fapt și proprietarul tipografiei, își deschidea larg coloanele „românilor din toate părțile României”, cerind, totodată, factorilor politici responsabili, pregătiri corespunzătoare „unei națiuni de 14 milioane de suflete, dintre care cinci milioane locuiesc în statul lor propriu, autonom și cu administrațiunea lor independentă”. În fine, el se pronunța cu hotărâre „pentru revoluțiunea cea mare a naționalității și a libertății”³⁵. „Buciumul” apărea, așadar, în evantaiul publicisticii române ca un periodic liberal de factură moderată — orientare pusă în lumină și de faptul că primul număr conținând „profesiunea de credință” analizată apăruse cu aprobarea expresă a primului-ministru N. Krețulescu³⁶ — cu o largă și semnificativă deschidere spre problematica națională. Scos de C. Boliac inițial cu bani împrumutați, cu contribuții bănești ale unor persoane apropiate³⁷ și, apoi, mereu subvenționat de Domnitorul Cuza³⁸, „Buciumul” ajunsese în decembrie 1863 să aibă 1116 abonați³⁹, fiind răspândit mai ales în Principatele Unite dar cu sigurnă și în Transilvania. O dovadă în acest sens o constituie muștrarea amicală adresată la 6 ianuarie 1865 de Al. Papiu Ilarian lui Al. Roman că după suprimarea, fără proces, a „Buciumului”, era bine „să vă arătați părerea de rău pentru un ziar care a apărut mult pre românii de preste Carpați”⁴⁰.

În problema orientării politice generale a „Buciumului”, pornind de la faptul că el apăruse cu aprobarea lui N. Krețulescu și era subvenționat de însuși Domnitorul țării, reflectând — după surse contemporane bine informate — ideile și interesele acestora de guvernare liberal-moderată, preocuparea statornică față de toate părțile componente ale națiunii române, sintem înclinați să vedem în multe dintre aprecierile și ideile expuse despre situația și evenimentele din Transilvania nu numai expresii ale redacției corespunzând simțămîntului public, ci, de multe ori, un punct de vedere oficios al cercurilor politice conducătoare românești. Această prezumție pare îndreptățită dacă avem în vedere că forțele politice aflate la cîrma statului n-aveau o publicație proprie neapărat necesară într-un stat constituțional modern pentru a-și susține și justifica linia politică și metodele de guvernare, exceptînd, firește, „Monitorul Oficial”, organ de publicitate al statului, care nu putea în nici un chip să suplinească lipsa unui ziar politic. Ar fi însă exagerat, și, în ultimă instanță, eronat, să se considere că „Buciumul” publica numai ceea ce dorea guvernul sau era în interesul

său. Dacă am accepta o astfel de idee, ar rămâne de neînțeles suprimarea lui de către oficialitățile pe care le slujise (mai mult pe N. Krețulescu, mai puțin și cu accente critice pe M. Kogălniceanu, întotdeauna, fără rezerve și discernământ, pe Cuza Vodă).

„Buciumul” a acordat un spațiu amplu evenimentelor din Transilvania, reproducînd, fără comentarii, într-o rubrică specială, *Dieta Transilvaniei* cele mai importante proiecte aflate în discuție, precum și discursurile fruntașilor politici români, citeodată în formă rezumată, de multe ori în extenso. În felul acesta cititorii, opinia publică din Principate au avut posibilitatea de a cunoaște adevărata situație a Transilvaniei, formele de luptă ale românilor, argumentele invocate de aceștia pentru dobîndirea sau păstrarea — după caz — a drepturilor lor naționale. Nu credem să prezinte folos prezentarea acestor materiale cunoscute fiind din alte surse. Este însă deosebit de sugestiv faptul că articolele ce marcau o luare de atitudine, cele care dezbăteau o anume problemă, multe informații și comentarii referitoare la Dieta Transilvaniei erau incluse în rubrica „Revista interioară”, ceea ce însemna că redacția înțelegea să promoveze și în acest mod conceptul de patrie unitară în sensul cuprinderii totalității străvechilor teritorii românești ale spațiului carpato-danubiano-pontic. De regulă, în astfel de materiale erau expuse, uneori cu îndrăzneală, alteori cu prudență, dar întotdeauna străbătute de grija față de națiunea română, de un fierbinte patriotism, opiniile, considerentele și punctele de vedere ale redacției, derivînd din programul național general daco-român, însă raportate în permanență la cerințele acelor timpuri, la ceea ce trebuia să devină Transilvania în cadrul viitorului stat național unitar.

Încă din ianuarie 1863, într-un comentariu redacțional, „Buciumul” făcea cunoscute pregătirile românilor de peste Carpați, fără a omite să adauge că „românii singuri compun două din trei părți ale populației Transilvaniei, și, prin urmare, națiunea română este întîia națiune a Transilvaniei”⁴¹. Mai tirziu, peste două luni, în martie 1863, se reproducea după „Telegraful român” articolul *Ce vor românii*, care, polemizînd cu „Herрманstadt Zeitung” care mai înainte suspectase pe românii transilvani de daco-românism, iar în ultima vreme că urmăreau posesiunea Transilvaniei, afirma răsplat că românii înțelegeau „de a trăi, de a fi, de a exista . . . ca o totalitate, ca un corp, ca națiune între națiuni”⁴². Declarîndu-se pentru dezvoltarea liberă a tuturor popoarelor, „Buciumul” susținea că „pînă cînd ungușul nu va respecta tărîmul românesc și națiunea română în toată întinderea și în toată întregimea ei”, niciodată și în nici o situație nu se va bucura de simpatia noastră⁴³.

Într-un amplu material redacțional nesemnat, integrat rubricii „Revista interioară”, se dădea cititorilor o seamă de deslușiri în legătură cu Dieta Transilvaniei. La întrebările : „Este o Cameră națională română care să legifereze tot ce e necesar spre conducerea populației române la destinul său, sau este numai o adunare preparativă menită a alege membrii care să ia parte la lucrările comune ale Senatului imperial din Viena pentru fericirea tuturor popurilor de <sub>> coroana austriacă, și, prin urmare, și pentru îmbunătățirea și îndreptățirea acestei părți a poporului român?”, se răspundea că Dieta era chemată să rezolve ambele chestiuni. În continuare se expunea limpede un punct de vedere — întemeiat deo-

potrivă pe drepturile istorice, pe numărul românilor — pe care nu-l vom mai întâlni în epocă afirmat atât de categoric: Transilvania, ca țară românească, „cu o populațiune de trei ori mai mare decât toți străinii pe care-i nutrește” trebuia „să aibă singură adunarea sa, să-și reguleze singură treburile în întru, și numai ea, și după interesele sale, putea chema în sinul său pe reprezentanții acelor fracțiuni de populi ce se află semănați pe pământul ei”. După ce dădea câteva detalii despre compunerea Dietei, despre nedreptățile pricinuite românilor de legea electorală, proporțiile în care se vor afla deputații aparținând tuturor naționalităților etc., toate acestea cu scopul „de a arăta românilor din România cum se află în starea actuală frații noștri de peste Carpați”, articolul conchidea că „cel mai mare drept ce a dobândit frații noștri de peste Carpați este de a se ridica pînă la nivelul drepturilor ce are sau va avea fiecare naționalitate ce se află pe pământul lor. Aceasta este tot ce face bucuria fraților noștri, aceasta este misiunea Dietei Transilvaniei: nivelul sau echilibrarea drepturilor civile și politice a celor trei naționalități”. Aceasta era, de altfel, și motivul pentru care „entuziasmul lor a pătruns și la noi, și de acum încolo <i> vom observa din pas în pas, <i> vom susține chiar pe cît ne iartă puterile noastre și le vom arăta stîncele de care au să se ferească pe cît le vom putea prevedea noi”. Într-un apel patetic se cerea românilor să-și deschidă inima, „lăsați-o să spună toate durerile și luptați cu curaj în fața inamicilor ce-i creșteți pe pământul vostru”, îndemnîndu-i: „Protestați, combateți, dați-vă mîna între voi, spuneți tare toate păsurile, toate necesitățile voastre și căutați remediile. Luptați-vă pe tărîmul național, căci un popor ce se luptă este un popor ce trăiește și care are să trăiască!”. În încheiere erau enumerate proiectele de legi supuse dezbaterii Dietei⁴⁴.

În legătură cu refuzul deputaților maghiari de a lua parte la lucrările Dietei chemată să statueze egala îndreptățire a națiunilor și confesiunilor din Transilvania, se reproducea un articol pe această temă din „Telegraful român” de la Sibiu în care se arăta că deși „validitatea deciziunilor Dietei e incontestabilă”, totuși ar fi fost de dorit să se manifeste „solidaritatea popoarelor patriei în tot ce țintește la binele au răul totora”, pentru că „noi nu voim o pace putredă, care să țină de astăzi pînă mâine”. În replică, „Buciumul” considera inutile părerile de rău asupra absenței maghiarilor care în toate timpurile și împrejurările i-au asuprit și oprimat, cerîndu-le deputaților români ai Dietei să lucreze cu energie „atît pentru drepturile voastre, cît și pentru drepturile și dreptățile celor absenți, ceea ce e ungerii nu ar face de loc pentru voi. Spuneți dar toate păsurile voastre, ridicați vocea pentru susținerea lor și căutați toate remediile care vă pot lecu rănele ce v-au făcut, fără milă, cerbicioșii voștri inamici seculari și nu vă mai plîngeți de loc de nevenirea ungerilor”⁴⁵.

În numărul următor, într-un comentariu la aceeași rubrică *Revista interioară*, după ce se arăta componența pe națiuni a Dietei, se aprobă hotărîrea românilor de a trimite reprezentanți în Reichsrath pentru că „credem că ar fi absurd ca noi cești de dincoace de Carpați să avem pretensiunea a crede că înțelegem mai bine interesele lor decât ei înșiși”. Mai mult încă, „noi nu putem avea în așteptări orîvîntă o altă politică, fără numai aceea care o au frații noștri de sub înșirîm austria. Nimic nu poate ști mai bine decât dinșii strîmtorile prin care au trecut ei și păsurile

lor". Românii din Transilvania au dobândit ceea ce ceruseră la 1848, făcând un pas uriaș înainte pe calea recunoașterii lor „ca o a treia națiune a Ardealului". Se aprecia că era necesar „să se mențină și să se stabilizeze" pe pozițiile cucerite, ulterior putându-se gândi „să mai facă și alt pas înainte. Ei au trebuit să se gândească întâi a fi în stat și apoi în ce chip să fie statul". De aceea, „procedarea lor o credem bună și le admirăm prudența. Într-o zi nu se pot face toate"⁴⁶—concluziona „Buciumul" făcând aluzie, probabil, la unii liberali radicali care doreau restructurări mai adânci și reforme democratice interne într-un ritm mai vioi.

Două săptămâni mai târziu, constatând că „frații noștri transcarpatini s-au pus pe lucru", redacția „Buciumului" scotea în evidență că „românii au început să aibă zile frumoase, zile demne de un mare popor, zile mult dorite și așteptate de seculi". În continuare, erau date două extrase din „Gazeta Transilvaniei" și „Telegraful român" despre motivele pentru care deputații maghiari refuzaseră să participe la lucrările Dietei⁴⁷, pentru ca apoi să publice textul proiectului de lege privitor la egalitatea națiunii române prezentat în ședința din 28 iulie 1863. O succintă trecere în revistă a principalelor prevederi dădea redacției prilejul să conchidă: „Noi care am zis că ne bucurăm și ne înfristăm când frații noștri se bucură și se înfristează, nu putem privi cu indiferență depunerea acestor proiecte. Oarecari sceptici nu le găsesc bune după principiul lor că *tot ce vine de la casa austriacă este rău*. Noi nu putem afirma aceasta. Frații noștri vor desbate, vor lepăda ce nu le convine, vor adăuga ce le trebuie și astfel se va face pace în casă"⁴⁸.

În coloanele aceluiași periodic a fost înseriat și proiectul de adresă al Dietei Transilvaniei ca răspuns la discursul înaintat de Principele său (recte, Împăratul Francisc Iosif), în care, între altele, se exprima regretul pentru absența deputaților maghiari. În proiect se preciza că „Dieta țării nu vede întru aceasta vreo piedică la întreprinderea lucrărilor sale cu care este îndatorată"; totuși, „când se lucră pentru înaintarea prosperității țării întregi și a tuturor cetățenilor săi, cum și pentru cele mai importante interese de viață ale lor, lipsa mai multor patrioți cu experiență din societatea popoarelor surori o simte cu durere"⁴⁹.

Ample rezumate după cuvântările rostite de fruntașii politici români în Dietă au fost incluse la rubrica aproape permanentă *Dieta Transilvaniei* pentru a-i pune, în același timp, în contact direct pe cititorii de dincoace de Carpați cu cele mai autorizate opinii. Astfel, din discursul pronunțat de George Barițiu a fost reprodusă fraza: „Cu inima bătând mă văz în pozițiune a cuvînta în sinul unei Adunări legislative întru care părinților și străbunilor mei nu li-a mai fost iertat a intra", deși avînd „dreptul de proprietate al națiunilor locuitoare pe acest pămînt unde repausă oasele moșilor noștri de 1750 ani"⁵⁰. Iar din cel pronunțat de Timotei Cipariu la 14-26 august s-a reținut pasajul că națiunea română „va ști respecta cu umanitate, amoare, reverință și fraternitate pe toate naționalitățile Transilvaniei, inarticulate sau nearticulate, toate confesiunile recepte și nu va pune din partea sa nici o piedică liberului esercițiu al deplinei libertăți individuale, al convicțiunilor politice și religioase, și va observa cu scumpătate înaltele principii ale umanității care sînt proclamate și recunoscute de toate națiunile civilizate"⁵¹. Referindu-se la expunerea

drepturilor națiunii române din Transilvania, la apărarea acestora de către conducători ai săi în timpul lucrărilor Dietei, „Buciumul” scria cu o vădită satisfacție că ele vor fi publicate fiindcă : „Ni se umple inima de fericire când vedem cu câtă putere își ia avîntul naționalitatea fraților noștri de peste Carpați. Ni se umple inima când citim discursurile bărbaților români din Dieta Transilvaniei și ni se umple inima și mai mult când vedem asemenea simțăminte, asemenea cunoștințe, asemenea talente precum sunt acelea ce se desfășoară în discursurile păstorilor fraților noștri de dincolo de Carpați” socotiți a fi „sarea pămîntului și lumina lumii”. Semnificativă în sine era valoarea instructiv-educativă și patriotică pe care redacția o atribuia acelor desbateri ale Dietei : „pentru că este de mare trebuință să învățăm dintr-insele cum trebuie să ne iubim patria”⁵².

Deosebit de important era un articol — corespondență de la Sibiu, din 13 septembrie (st.n.) 1863 semnat cu inițială D., trimis de „un bărbat politic ce avem dreptul să-l credem fiind la izvorul afacerilor și metamorfozelor politice”. În articol, recunoașterea statutului de egalitate a naționalității române era privită nu ca un act de compasiune ori de recunoștință a Curții de la Viena, ci „consecința inevitabilă a timpului în care trăim”. La lucrările Dietei „pe cînd românii apără și luptă energic pentru autonomia Ardealului, sașii pledează pentru măsurile cotropitoare, pentru centralizarea care nu e, nici mai mult nici mai puțin, decît germanizare și astfel deznaționalizare”. Autorul corespondenței impută deputaților români că n-au știut profita de poziția lor majoritară în Dietă pentru a-și impune opiniile și interesele. Imputarea avea în vedere în mod expres părerea unui deputat român care într-o convorbire particulară îi mărturisise că „confesiunile le-am îngădit cu un mur (zid — n.n.) pînă în cer, iar naționalitatea am lăsat-o în cîmp s-o bată toate vînturile”⁵³. Fără a încerca să stabilem în ce măsură și pînă la ce punct această opinie era sau nu îndreptățită (lucru care ar depăși tematica lucrării noastre), trebuie spus că articolul-corespondență a fost precedat de următoarele precizări ale redacției : „Am suspinat totdeauna de cîte ori am văzut apăsînd sugrumarea peste frații noștri români de peste Carpați ; ne-am bucurat totdeauna de cîte ori a lucit peste dinșii cîte o rază de fericire sau cel puțin de speranță ; am aplaudat totdeauna cînd i-am văzut ridicîndu-se cu curaj și lăsînd inimii să spună suspinele sale și spiritul să caute durerile inimii”. După această mișcătoare manifestare a simțămintelor de solidaritate națională, redacția arata mai departe că odată cu deschiderea Dietei, nu numai că „am observat cu plăcere toată lupta politică ce țin românii în față cu numeroșii lor inamici”, ci „ne-am introdus și noi în această luptă cîte odată prezentîndu-le brațul nostru fie cît de debil ; puțin teren politic credem că ne-a rămas neexploatat în favoarea fraților noștri”. Ne-am silit „să ajungem chiar pînă la vinele de unde trebuie să înceapă ei să soarbă sucul drepturilor și dreptăților lor naționale și ne-am suit cu dinșii chiar pe înălțimea de unde să putem vedea împreună toate tempestățile și toate pericolele”. Din cauză că constituționalismul austriacului, uniunea cerută de liderii unguri și fidelitatea sașilor n-au inspirat întotdeauna încredere, românii au trebuit să adopte o poziție care să determine Austria „să le sancționeze drepturile lor ce reclamă”, iar pe sași să-i intereseze a conviețui și a se respecta reciproc. Poziția românilor era apreciată drept „periculoasă”, ei riscînd „între cîștig și pierdere”. Cu toate acestea, existau motive de optimism

pentru că „peste Carpați există multă maturitate, prudență și tact. Să ne ținem pe acest tărîm”⁵⁴. Textul redacțional al „Buciumului” apare desul de limpede pentru a avea nevoie de alte explicații sau comentarii. Poate ar trebui adăugat că el nu era rodul unui impuls de moment, conjunctural, și nici rezultatul anumitor concepții de dată recentă insuficient asimilate, ci expresia deplin încheșată a unei inveterate credințe în finalitatea idealului național al românilor de pretutindeni, al unor convingeri politice ce pot fi urmărite pe parcursul a aproape două decenii, la origini aflîndu-se (în ce-l privește pe C. Boliac, spiritul diriguitor al „Buciumului”) pozițiile expuse cu atîta îndrăzneală pentru acea epocă în „Espatriatul” scos în 1849 la Sibiu.

Aceasta au fost, în ceea ce aveau esențial, materialele apărute în 1863 în cele două importante publicații periodice bucureștene despre Dieta românească de la Sibiu. Practic, ele au apărut pînă la jumătatea lunii septembrie, deși dezbaterile Dietei au continuat și în luna octombrie cînd au fost adoptate proiectele de legi analizate, luîndu-se, totodată, și alte hotărîri. Celor expuse mai sus nu li s-ar mai putea adăuga — după știința noastră — decît aprecierea conținută într-un articol consacrat românilor de peste Carpați apărut în „Reforma” din decembrie 1863, semnat cu inițiala de I. G. Valentinianu, directorul și proprietarul periodicului, potrivit căreia „prin Dieta lor, frații de peste Carpați au dat o lovitură de moarte elementului eterogen și au ridicat sus drapelul propriei lor existențe”. Exprimînd, în același timp, încrederea în „iubirea dintre frații de același sînge, tactul și paciența, credința ce au în realizarea viitorului gîntei române, a naționalității lor”, publicistul bucureștean de orientare liberal radicală, care avusese un rol important în evenimentele din 22 — 24 ianuarie 1859 ce încununase Unirea Munteniei cu Moldova, se întreba, totodată, cînd oare avea să vină momentul „să ne strîngem cu toții împrejurul căminului părintesc, să ne spunem unii altora toate păsurile și nevoile noastre, să ne punem cu toții la lucru pentru fericirea patriei noastre, și, într-un simțămînt de solidaritate și cordialitate, să împărtășim cu toții binele sau răul, beneficiile sau restriștea soartei noastre comune?”. Întrebări, evident retorice, care nu puteau căpăta atunci, în epocă, răspunsuri. Totuși, un îndemn — devenit crez și program politic al tuturor românilor — era formulat în încheiere: necesitatea de a „păși cu toții pe calea progresului și a unității naționale de care sîntem așa de setoși și de nerăbdători”⁵⁵.

În anul 1864 în nici un organ de presă din Principate n-au mai fost incluse articole, comentarii ori altfel de texte referitoare la reluarea lucrărilor Dietei, la soarta acesteia. Este o întrerupere, o sincopă surprinzătoare. Cauzele unei asemenea situații total neobișnuite, mai ales dacă o raportăm la frecvența, amploarea și valoarea materialelor tipărite în 1863, nu le cunoaștem, însă putem avansa o dublă explicație. Mai întîi, pentru că problemele dezbătute în 1864, deși de o incontestabilă importanță pentru viitorul Transilvaniei (ca, de pildă, a tribunalului suprem, a construcțiilor de căi ferate, administrației publice ș.a.) nu se puteau compara totuși ca amploare și însemnătate cu cele din 1863 care interesau întreaga națiune română, oferind o largă deschidere aspirațiilor naționale, politico-statale ale poporului nostru. În al doilea rînd, datorită condițiilor dificile căroră a trebuit să le facă față presa: „Românul”, tot mai estil guvernului, a fost supri-

mat în iulie 1864 iar cele câteva foi apărute sub conducerea ori din inițiativa lui C.A. Rosetti pentru a-i suplini lipsa au avut la rîndul lor o existență scurtă și un conținut neinteresant, în timp ce „Buciumul”, confruntat cu dificultăți materiale, dar și cu reaua voință constantă a celor din jurul primului-ministru M. Kogălniceanu, va fi și el închis în decembrie 1864.

Ceea ce s-a publicat însă în 1863 — după cum s-a putut observa — era substanțial și, totodată, definitiv (ca valoare și soliditate a argumentelor, semnificația atitudinii) pentru înțelegerea existenței comunității traînice de năzuințe și de interese ale poporului nostru, pentru intensitatea și modalitățile variate în care s-a încorporat și exprimat activ conștiința unității naționale.

NOTE

¹ Ilie Ceașescu, *Transilvania — străpечи pămînt românesc*, Edit. Militară, București, 1984, p. 66.

² George Em. Marica, *George Barițiu — istoric*, în *Studii de istoria și sociologia culturii române din scoolul al XIX-lea*, vol. III, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 170.

³ *Națiunea română. Geneză. Afirmare. Orizont contemporan*, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1984, p. 401 (autor: Liviu Maior).

⁴ Vasile Nctea, *Lupta românilor din Transilvania pentru libertate națională (1848—1881)*, Edit. Științifică, București, 1974, p. 224.

⁵ Ștefan Pascu, *Ce este Transilvania? Civilizația transilvană în cadrul civilizației românești*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 142.

⁶ Simion Retegan, *Dieta românească a Transilvaniei (1863—1864)*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1979, p. 6.

⁷ „Buciumul”, București, I, nr. 34, 1 mai 1863, p. 133.

⁸ Ibidem, nr. 58, 9 iulie 1863, p. 230.

⁹ Ibidem, nr. 59, 11 iulie 1863, p. 233.

¹⁰ „Românul”, București, VII, f. nr., 20—21 iulie 1863, p. 639.

¹¹ „Trompeta Carpaților”, București, I (II), nr. 37 (354), 15/27 iulie 1865, p. 145 (1353). Precizările erau prilejuite de republicarea articolului lui G. Barițiu, *Optimist sau pesimist?* după „Gazeta Transilvaniei”.

¹² C. A. Rosetti, *Corespondență*. Ediție îngrijită, prefațată, note și comentarii de Marin Bucur, Edit. Minerva, București, 1980, p. 72.

¹³ „Românul”, V, nr. 245, 2 septembrie 1861, p. 775.

¹⁴ Ibidem, VII, f. nr., 4 septembrie 1863, p. 781. În anii 1862—1863 „Românul” avea abonați în Transilvania, Bucovina, Banat, la Viena, Paris, Torino și Genova, abonamentele trebuind a fi apreciate după folosul politic („învață națiunile străine a ne cunoaște”), pentru că — preciza periodical radical — „pină acum cheltuielile transportului absorb tot venitul abonaților în străinătate” (*Ibidem*, VI, nr. 351—352, 17—18 decembrie 1862, p. 1103).

¹⁵ Ibidem, f. nr., 30 mai 1863, p. 475.

¹⁶ Ibidem, 5 iunie 1863, p. 491.

¹⁷ Ibidem, 31 mai 1863, p. 478.

¹⁸ Ibidem, p. 477.

¹⁹ Arhivele Statului București, microfilme Franța, rola 10 (vol. 23), c. 304.

²⁰ *George Barițiu și contemporanii săi*, vol. I, Edit. Minerva, București, 1973, p. 418.

²¹ *I Documenti diplomatici italiani. Prima serie: 1861—1870*, Volume III (1 agosto 1862—9 luglio 1863), Roma, MCMLXV, p. 372.

²² *Ibidem*, p. 551.

²³ „Românul”, XII, f. nr., 8—9 noiembrie 1868, p. 967. Merită a fi reținute reproșurile pe care Al. Papiu Ilarian i le aducea, pe bună dreptate, în continuarea aceleiași scrisori după reproducerea întocmai a textului din 1863. Și anume, el îl întreba pe generalul ungar că dacă între timp nu uitase ce scrisese în 1863 „ce înseamnă atunci cele de scrii astăzi în zările Ungariei, unde în loc de perfectă egalitate națională ce pretindeai în apel vorbești de o unică naționalitate politică, adică cea ungurească în toată Ungaria și Transilvania; în loc de independența constituțională a Transilvaniei ce proclamai în apel, astăzi nu recunoști

În această țară decît municipii și districte ale Ungariei". În loc să combată pe cei ce înfăptuiseră înțelegerea și compromisiul austro-ungar — a căror „strîmtă, sofistică și pernicioasă politică” o condamnă vehement în 1863 — „astăzi ne inviți de a lua în considerare proiectul de naționalități” [...] „Nu cumva vei zice și d-ta, generale, ca domnul d.-tate coleg Klapka, că împrejurările s-au schimbat și cu aceasta v-ați prefăcut și dv!” (*Ibidem*, p. 967—968). Vezi și Corneliu Albu, *Alexandru Papiu Ilarian. Viața și activitatea sa*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1977, p. 211—212.

²⁴ *I Documenti diplomatici italiani*, volume IV (10 luglio 1863—30 giugno 1864), Roma, MCMLXXIII, p. 255.

²⁵ Biblioteca Academiei R.S.R., msse, Arh. Domnitorului Al. I. Cuza, pach. XVI, f. 301—303 și, respectiv, f. 304—309; vezi și Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Edit. Științifică, 1970, p. 130—131.

²⁶ Alexandru Marcu, *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României 1848—1877*, București, 1930, p. 328 (ntre p. 324—328 a fost integral publicat după Arh. Cuza Vodă textul dării de seamă); vezi și V. Curticăpcanu, *Alexandru Ioan Cuza și Transilvania*, în *Cuza Vodă în memorii*, Edit. Junimea, Iași, p. 434—435.

²⁷ M. Kogălniceanu, *Interpelațiunea privitoare la expulzarea românilor de peste Carpați*, București, 1886, p. 11. În primăvara anului 1864, polemizînd cu „Românul” pe tema înțelegerii și colaborării româno-maghiare, „Buciumul”, după ce preciza din capul locului că „niciodată românii n-au făcut poliția sugrumătorilor de națiuni”, întreba dacă gen. unguri G. Klapka și Șt. Türr (respectiv pe „românii din România liberă care trăiesc cu viața națională în statul lor propriu”) se înțeleseseră „mai întîi cu românii de sub Austria, cu românii cu care au fost în rebel ungerii în 48 și 49 și cu care sînt în conflict și pînă astăzi? Este încredințat ziarul «Românul» că ungurii s-au convins despre drepturile și dreptățile a cinci milioane de români pe care Austria îi tot zeciuieste punîndu-i a se bate cînd cu ungurii, cînd cu frații lor italieni și-i trimite grămadă a-și vărsa singele pe țărmi Scandinaвии? Dorim înțelegerea, — continuă periodicul bucureștean — pacea și buna petrecere a ungerilor cu românii, însă nu ne vom uita nici pro, nici contra în oricare mișcare ungurească, fără ca mai întîi să avem o știință, oficioasă măcar, că ungurii sînt bine înțeleși cu cele cinci milioane de români de sub Austria” („Buciumul”, II, nr. 205, 12/24 martie 1864, p. 829).

²⁸ *I Documenti diplomatici italiani* . . . , vol. III, p. 581; vezi și p. 535, 547, 566, 586. Vezi, de asemenea, și Arh. St. București, microfilme Franța, rola 10 (vol. 23), c. 309.

²⁹ Scrisoarea adresată de Al. Papiu Ilarian celor care s-au gândit să-l propună ca deputat al Dietei, cu motivațiile respective, la Vasile Netea, *op. cit.*, p. 215.

³⁰ „Gazeta Transilvaniei”. nr. 70, 17 august 1863, p. 278; apud Simion Retegan, *op. cit.*, p. 81.

³¹ „Românul”, VII, f. nr., 19 iulie 1863, p. 635.

* Istoriografia română a formulat cu mai multă pătrundere și exactitate motivul real al neparticipării deputaților maghiari la lucrările Dietei, recunoscut, de altfel, și de unii fruntași unguri, și anume existența „majorității românești, fiindcă dacă ar fi avut, și majoritatea, ar fi putut respinge pe cale parlamentară ori și pe proiect de lege și ar fi putut impune chiar unirea Transilvaniei la Ungaria” (V. Netea, *op. cit.*, p. 221).

³² „Românul”, 20, 21 iulie 1863, p. 639.

³³ *Ibidem*, 24 iulie 1863, p. 646.

³⁴ *Ibidem*, 26 iulie 1863, p. 654. Ultimul citat a fost reproduș într-o formă modificată de S. Retegan, *op. cit.*, p. 113.

³⁵ „Buciumul”, I, nr. 1, 15 decembrie 1862, p. 1. Ovidiu Papadima, *Cezar Boliac*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1966, p. 256—259.

³⁶ Convocat de procurorul N. Blaremburg pe temeiul regimului presei stabilit în octombrie 1862 pentru a da explicații în legătură cu „profesiunea de credință”, Boliac i-a precizat că primul număr apăruse cu încuviințarea lui N. Krețulescu, care-l citise într-o formă imprimată (*ibidem*, nr. 2, 1 ianuarie 1863, p. 5). În 1867 Boliac mărturisea public că încă de la apariție „Buciumul” se bucurase de simpatia lui N. Krețulescu care „a urmat totdeauna a-și alege această foaie drept organ al ideilor sale într-ale țării” (O. Papadima, *op. cit.*, p. 257).

³⁷ *Ibidem*, p. 259.

³⁸ Biblioteca Academiei, msse, Arh. Cuza Vodă, pach. L, f. 272—273; *ibidem*, pach. V, f. 264. Într-un raport din 7 iunie (st.n.) 1864 consulul francez H. Tillos credea a ști că Boliac era depozitarul gîndurilor celor mai intime ale Domnitorului Cuza; acesta, de fiecare dată, cînd „vrea să propage o idee îl însărcinează pe Boliac s-o proslăvească în foaia sa” (Arh. St. București, microfilme Franța, rola 11 (vol. 25), c. 110).

³⁹ Biblioteca Academiei, msse, Arh. Cuza Vodă, pach. XV, f. 388—389; „Buciumul”, I, nr. 174, 22 decembrie 1863, p. 693.

⁴⁰ Iosif Pervain și Ioan Chindriș, *Correspondența lui Alexandru Papiu Ilarian. (Scrisori, documente, memorii, note)*, vol. I, Edit. Dacia, Cluj, 1972, p. 169.

⁴¹ „Buciumul”, I, nr. 5, 12 ianuarie 1863, p. 17.

⁴² Ibidem, nr. 24, 23 martie 1863, p. 98—99.

⁴³ Ibidem, nr. 56, 4 iulie 1863, p. 221.

⁴⁴ Ibidem, nr. 59, 11 iulie 1863, p. 233.

⁴⁵ Ibidem, nr. 63, 20 iulie 1863, p. 249.

⁴⁶ Ibidem, nr. 64, 23 iulie 1863, p. 253.

⁴⁷ Citatul din „Telegraful român” conținea și următoarea frază: „Frații maghiari, care buciună cuvintul de libertate și toleranță în lume, se retrag a participa la o Dietă ce are a inaugura o națiune numeroasă ce a suferit seculi fără nici o dreptate; ei se sfiesc a subscrie actul de inarticulare a națiunei române și a confesiunilor ei” (*Ibidem*, nr. 73, 6 august 1863, p. 290).

⁴⁸ Ibidem.

⁴⁹ Ibidem, nr. 75, 10 august 1863, p. 299.

⁵⁰ Ibidem, nr. 76, 11 august 1863, p. 301.

⁵¹ Ibidem, nr. 90, 27 august 1863, p. 358.

⁵² Ibidem, nr. 91, 28 august 1863, p. 361.

⁵³ Ibidem, nr. 100, 10 septembrie 1863, p. 398. În nr. 99 din 8 septembrie 1863, p. 393 se anunța primirea unei scrisori de la avocatul (Ioan?) Maniu, pe care intenționa s-o publice în numărul următor. Cum în nr. 100 nu-i reprodus textul acelei corespondențe, atunci cele publicate fără precizarea numelui să fi fost în realitate ceea ce trimisese Maniu? Este probabil, deși nu avem dovezi. Menționăm că, dacă este vorba de Ioan Maniu, acesta era nepotul lui Simion Bărnăuțiu cu care s-a aflat într-o strinsă corespondență (vezi Coriolan Suci, *Correspondența lui Ioan Maniu cu Simion Bărnăuțiu 1851—1864*, Blaj, 1923). Precizăm, de asemenea, că potrivit unor informații în august—septembrie 1863 Simion Bărnăuțiu s-a aflat în Transilvania. Dacă ținem seama de toate aceste lucruri, atunci ar fi posibil ca cele înfățișate în articolul — corespondență apărut în nr. 100 din „Buciumul” să reflecte un punct de vedere aparținând acestor medii politice?

⁵⁴ Ibidem, nr. 100, 10 septembrie 1863, p. 398.

⁵⁵ „Reforma”, București, V, nr. 42. 6/18 decembrie 1863, p. 151—152 (sublinierile aparțin periodicului).

LA DIÈTE DE LA TRANSYLVANIE DE SIBIU (1863) DANS LA CONSCIENCE POLITIQUE ROUMAINE DE L'ÉPOQUE

Résumé

La Diète de la Transylvanie de Sibiu des années 1863—1864 (entrée dans l'histoire sous la dénomination „La Diète roumaine de la Transylvanie”) a eu, dans le processus d'affirmation et d'émancipation nationale des Roumains de Transylvanie, une importance particulière. Elle a débattu et incorporé dans des projets de lois les principales revendications des Roumains pour lesquelles ils s'étaient levés à la lutte, pendant la révolution de 1848, à savoir la consécration de l'égalité de la nation roumaine avec les nationalités privilégiées de l'époque, ainsi que la reconnaissance de la langue roumaine en tout que langue officielle d'Etat. Même si l'œuvre législative accomplie dans cette aire là n'a pu être mise en application du fait du compromis des Habsbourg avec l'aristocratie et les leaders de la bourgeoisie hongroise consacré par le projet dualiste de 1867, elle a influé cependant de manière décisive sur le programme national et les luttes des Roumains pendant les décennies suivantes.

L'auteur de l'étude ne se penche pas directement sur la Diète de Sibiu, mais sur la manière dont étaient présentés et commentés dans les Principautés Unies Roumaines avec un vif et non dissimulé intérêt les travaux de celles-ci, défendant puissamment l'unité d'aspirations et d'intérêt du peuple roumain en dépit des frontières de séparation imposées par l'Empire autrichien. Dans ce but l'on a analysé une série d'articles, de correspondance envoyés de Transylvanie et parus en 1863 dans les principales publications périodiques de l'époque de Bucarest („Românul” édité par C.A. Rosetti et „Buciumul”, par C.Boliac), les commentaires faites par les rédactions des journaux, d'autres articles où l'on propageait et soutenait la ligne politique adoptée par les leaders des Roumains d'au-delà des Carpathes. Des contributions documentaires apportées dans l'article se dégagent la conclusion que ce que l'on a publié en 1863 était substantiel et en même temps caractéristique (quant à la valeur et à la solidité des arguments, à la signification de l'attitude) pour la compréhension de l'existence de la communauté durable d'aspirations et intérêts du peuple roumain, pour l'intensité et les modalités variées dont on a exprimé activement la conscience de l'unité nationale, l'idéal du resserrement sous la banière du même étendard de tous les Roumains, de leur réunion sur la terre ancestrale.

„TELEGRAFUL ROMÂN” ÎMPOTRIVA POLITICII DE DEZNAȚIONALIZARE A ROMÂNILOR ÎN TIMPUL DUALISMULUI AUSTRO-UNGAR

VICTOR V. GRECU

Din ansamblul celorlați factori și fronturi de luptă națională pentru cucerirea și apărarea drepturilor și libertăților naționale și afirmarea ființei naționale, rămîne încă necercetată și necunoscută îndeajuns lupta eroică a presei împotriva campaniei de deznaționalizare forțată și sistematică a românilor din Transilvania, desfășurată de regimul dualist austro-ungar.

În climatul de înrăutățire a aspirării naționale, degenerată într-un șovinism extremist de teroare națională, cum se va vedea mai departe, „*Telegraful român*”, cu consecvența sa specifică și devotamentul care l-a însuflețit și pînă acum, continuă linia programului său de a fi stegarul aspirațiilor de emancipare și unitate ale românilor și apărătorul energic al intereselor lor. Această fermă orientare și ținută programatică este pentru redacție o inbatabilă certitudine și o virtute totodată, încît : „nimeni nu poate spune că „*Telegraful român*” nu ar fi ceea ce de fapt e : *adevăratul apărător al intereselor naționale*”¹ (subl.n). Această misiune vitală derivă și era impusă de realitățile politice ostile, cînd românilor le erau inaccesibile alte modalități de luptă politică, după cum recunoaște redacția : „presa română, astăzi singurul mijloc prin care noi Românii din patria aceasta mai putem purta lupta națională”².

Continuînd politica națională promovată și pînă acum, „*Telegraful român*” înscrie și proclamă în programul său din acești ani cîteva țeluri esențiale. Scopul principal al programului în lupta națională este : „asigurarea existenței noastre naționale”³. Pentru realizarea acestui imperativ de însemnătate națională vitală, redacția, definind *programul național*, subliniază o cerință de căpetenie : „ni se impune însă, întîi de toate, o exemplară *solidaritate națională*”⁴.

Existența națională se conjugă cu aspirația generală de emancipare, de integrare în ritmul civilizației celorlalte popoare, ideal care completează scopurile politicii naționale, delimitînd sfera acesteia : „Am spus-o de atîtea ori că tendințele și năzuințele noastre merg numai într-acolo de a ne asigura existența ca popor român, și de a ne asigura căile și mijloacele necesare pentru a ține și noi pas cu lumea în înaintarea pe toate terele”⁵. Redacția este conștientă că atingerea scopurilor de propășire națională și emancipare implică jertfe care nu trebuie să cunoască nici o precepețire cînd este vorba de demnitatea națională. În apelul la sprijinirea clădirii muzeului Asociațiunii, dă glas voinței entuziaste de propășire națională : „Accentuăm deci și cu multă tărie că ținem să ne afirmăm

pe toate terenurile vieții publice și că nici o jertfă n-are să ne oprească în avântul și în dorul nostru cultural mai ales cînd e vorba de cinstea noastră, de reputațiunea noastră națională”⁶.

Luptele pentru asigurarea existenței naționale nu aveau alt sens decît conservarea națională, în perspectiva idealurilor unor vremi prielnice. Iar aceasta reprezenta un drept natural al popoarelor și deplin legitim, mai ales în cazul românilor, cei mai vechi locuitori ai acestor pămînturi, ale căror lupte nu au fost de cucerire : „Luptele noastre politice nu sînt începute de azi de ieri, ci de mult amar de vreme . . .”, „ele nu au fost niciodată, cum nu sînt nici astăzi, lupte de cucerire, ci lupte de apărare, lupte de *conservare națională*. Iar dreptul de conservare avîndu-l toate viețuitoarele din lume, nu va putea fi denegat nici *națiunii române*, poporului celui mai vechi din patria aceasta”⁷. Definind aceste țeluri care sintetizau esența *politicii române* ziarul accentuează echitatea și demnitatea politicii naționale, legitimitatea aspirației de integrare la nivelul țărilor cu o civilizație avansată, care prin nimic nu poate fi oprită : „Nu vrem să stăpînim pe nimeni, dar nu vrem nici să fim stăpîniți . . . Nu vrem să împiedicăm pe nimeni în dezvoltarea sa firească, dar nu vrem să fim nici noi împiedicați, și de aceea cerem ce ne compete : teren de liberă dezvoltare *economică și culturală*, pentru a putea ține pas și noi cu celelalte popoare și cu progresele lumii”⁸.

Lupta politică închinată înfăptuirii idealurilor poporului român reprezintă un obiectiv de căpetenie al programului ziarului. În conduita sa redacțională el adoptă și urmează un program politic bine definit. Pentru precizarea acestei poziții *active*, polemizînd cu „Drapelul” din Lugoj, „Telegraful” își declară răspicat adevărul la Partidul Național Român : „Nu este adevărat că ziarul nostru ar fi organ de publicitate ce stă afară de partid — pentru că adevărul e că *facem parte din partid, din partidul național român*, la care, după părerea noastră, și chiar și după părerea „Drapelului” nu de mult exprimată, aparțin toți Românii din patria aceasta”⁹. Urmărind înfăptuirea programului său politic „Telegraful român” a fost întotdeauna exponentul activismului politic și a combătut consecvent tactica pasivismului, adoptată la început de către Partidul Național Român, așa cum ține să își precizeze singur poziția : „Consecvent luptei sale, jurnalul nostru a combătut curentul de pasivitate”. În numărul 17 din 27 februarie 1869 a luat poziție în fața conferinței de la Miercurea și pasivismului adoptat atunci. Ziarul a militat energic pentru ca Partidul Național Român să inaugureze activismul. În acest scop, combătînd pasivismul „Tribunei”, își intensifică îndemnul pentru a determina partidul la activism : „. . . noi — și sîntem mulți acești noi — dorim și stăruim să iasă partidul nostru național din această stare tristă, *pe singura cale astăzi posibilă*, reîntorcîndu-ne cu toții iarăși la brazda cea adevărată a *activității rodnice*”¹⁰. Pentru acest imperativ, pe care mersul istoriei l-a confirmat, dedicase ziarul seria de articole mobilizatoare, sub titlul *Activitate*, încheiată la 22 iunie 1869 și „consecvent ținutei sale jurnalul nostru a combătut curentul de pasivitate . . . Ținuta aceasta a ziarului nostru o am observat pînă azi la toate cestiunile mari”¹¹. Abordînd statornic activismul politic, ziarul nu merge pe linia legalismului îngust și lipsit de rezultate concrete și de perspectivă, ci milita pentru a se folosi orice prilej și formă de manifestare în viața politică, în scopul luptei pentru

împlinirea idealurilor naționale și apărarea drepturilor românilor, pentru ca, prin dobândirea acestora, să pregătească treptat dar sigur momentul înfăptuirii Marii Uniri.

Viziunea înaintată de care era călăuzit programul ziarului este pusă și mai bine în evidență de poziția acestuia față de toate marile momente și cerințe ale istoriei, precum și față de celelalte mișcări și înfăptuiri cu caracter cultural. După cum se va demonstra în continuare, „*Telegraful român*” a fost un stegar al luptei pentru unire, un militant înflăcărat pentru făurirea statului național unitar român și acesta rămâne cel mai mare merit al orientării și acțiunii sale politice. Din amintirea zilei de 24 Ianuarie, pe care o comemorează cu religiozitate an de an, în cuvinte și îndemnuri tot mai mobilizatoare, ziarul a făcut un adevărat memento, un leit-motiv al catehismului luptei politice, naționale a românilor, descifrind în simbolul acestei zi de început, ce a pus bazele primei uniri, datarea istorică sacră de a lupta pentru înfăptuirea visului multiseclar. Și după 1918 ziarul pune în continuare accentul pe necesitatea desăvârșirii unirii în toate sferele vieții economice și culturale, pe întărirea solidarității naționale și antrenarea tuturor energilor în opera comună de prefacere social-economică, menită să asigure prosperitatea și să sporească prestigiul noului stat. Cu aceste năzuințe și îndemnuri pornește la drum în fiecare an : „Întîmpinăm noul an . . . cu speranța tare că prin muncă spornică și îndeosebi mai *frățească* decît pînă acum, și inspirați de ideea solidarității naționale, vom izbuti să ridicăm bunăstarea și prestigiul statului tînăr al tuturor românilor”¹².

În problemele culturii, militînd, ca toate celelalte periodice și societăți cultural-patriotice, pentru desăvîrșirea unității culturale, dovedește aceeași atitudine înaintată și receptivă la orice act de progres cultural național. Sugestivă în acest sens, după cum s-a anticipat, a fost poziția sa față de direcția junimistă, pornită să emancipeze aspirațiile și emulația cultural-literară din Transilvania de obsesia unei tradiții sufocante și anacronice, care îi încetușea avîntul și perspectivele condamnînd-o la stagnare. Dacă alte periodice și societăți s-au înverșunat în ripostă, la început, pentru a capitula după aceea, „*Telegraful*” a fost, de la început, partizanul Junimii, ba mai mult, cum veridic surprinde Onisifor Ghibu¹³ atitudinea ziarului, relevînd spiritul său progresist : „El a fost într-o vreme pentru Ardeal, așa zicînd „monitorul oficial” al „noii direcții literare” inaugurate la Iași de „Junimea”. Aceasta reprezintă un alt mare merit al orientării progresiste în problemele culturale. Chiar dacă, în conținutul ideologiei junimiste aportul său e mai redus, el a contribuit la consolidarea creditului și promovarea junimismului în Transilvania. Întîmpinat cu rezerve la început și considerat indezirabil de pe pozițiile unui conservatism retrograd, ofensiva acestuia a declanșat o risipă de contraargumente și replici, pentru ca totuși să triumfe, cum constată cu discernămint și autorul : „De la sine în direcția aceasta „*Telegraful*” n-a dat mult, dar e mult ce a făcut vulgarizînd ideile pe cari la noi le-am combătut în o serie întreagă de foi și de reviste, și cari la urmă totuși au prins și s-au întărit”. Înfațișînd reacția produsă de răspîndirea acestuia, autorul amintește „numai campania de extirpare ce au dus foile și revistele unite pînă bine de curînd împotriva ideilor junimiste, campanie pur-

tată cu o înverșunare mult mai mare decât cea cu care se purta lupta de către partida contrară¹⁴. În acest fel, junimismul și-a găsit un aderent și un susținător puternic în gazeta sibiană, ca ilustrare a consecvenței orientării sale progresiste, fapt mai puțin cunoscut sau ignorat în cercetările de până acum¹⁵ și care întărește și mai mult caracterul înaintat al programului său.

Cele două aspecte selectate, din planul luptei politice și al celei culturale, sînt în măsură să releve poziția avansată a ziarului, clarviziunea programului său și rolul însemnat în viața politică și culturală a românilor transilvăneni de după 1900. Acestea întruchipau însăși concepția redacției cu privire la menirea presei de îndrumător și conducător în lupta națională, a cărei izbîndă se întemeiază și este condiționată tocmai de unitatea de acțiune. În condițiile istorice respective, se arată în ziar, „ne-a mai rămas singur numai *presa* și aceasta între condițiuni cît se poate de grave. *Presa* poate și trebuie să fie un *mijloc* de conducere, . . . care nu se poate închipui fără unitate de vederi și fără o voință unitară¹⁶.

Prin programul său, „*Telegraful român*”, alături de celelalte periodice din acel timp, a militat cu matură responsabilitate și entuziasm pentru înfăptuirea idealurilor naționale ale românilor din Transilvania, susținînd și fortificînd aspirațiile acestora la emancipare și unitate națională. Exprimînd voința poporului, ziarul a apărut interesele și năzuințele acestuia de pe pozițiile unui militantism patriotic înaintat. Într-o inspirată și sugestivă metaforă, Octavian Goga înfățișează rolul presei în slujirea idealurilor naționale, din care și „*Telegraful român*” și-a făcut un crez al programului său : „la noi, ca și în alte părți, *presa* din vremuri vechi a fost o tribună consacrată de îndrumare a opiniei publice. În gazetele noastre s-au spulberat zilnic tot ce am crezut, tot ce am nădăjduit în ziua de mîine. Ziarele reprezintă nervii impresionabili ai unui popor . . . De o sută de ani respirăm prin presă, gazetele sînt plămîinii neamului¹⁷”.

Lipsind încă un studiu monografic complet care să valorifice contribuția adusă în întreaga perioadă de aspirație, rolul progresist al „*Telegrafului român*”, orientările și direcțiile sănătoase, realiste, promovate prin programul său rămîn încă în umbră. Doar domenii dispersate și izolate au făcut obiectul cercetărilor ocazionale pînă acum, fără a reuși să evidențieze însemnătatea aportului acestui ziar în ansamblul său, pe diverse planuri, în care un capitol extrem de important l-a constituit interesul și preocupările sale pentru unificarea și cultivarea limbii literare, în perspectiva unificării, politice¹⁸. Sesizînd această lacună, redacția însăși apreciază, cu deplin temei, linia urmată prin programul ziarului și meritele contribuției acesteia : „Cine-și va lua osteneală să-i cerceteze trecutul va constata că a fost, după împrejurări, una dintre cele mai bine redactate dintre gazetele care au contribuit la promovarea problemelor noastre culturale¹⁹. Tocmai de aceea, arată ziarul, Eminescu, prețuînd ținuta și contribuția „*Telegrafului*”, l-a considerat o gazetă „inteligentă și de bună credință”, „cel mai bun ziar românesc²⁰. Aceași apreciere a rolului și meritelor ziarului o nutrește și Mihail Kogălniceanu, care a trebuit să răspundă pentru aceasta unui afront venit din partea „*Gazetei Transilvaniei*”, stingherită de trecerea ei pe planul al doilea²¹. Într-un studiu consacrat ziaristicii noastre, Onisifor Gh. I. Ionescu, în anul 1927, a emis următoarea apreciere: „*Telegraful român*” a fost unul din cele mai bune și mai înalte as emănători valo-

rea ziarului : „Cu toate calitățile și defectele sale, „Telegraful” era una dintre cele mai bine redactate gazete de atunci”²².

În viziunea programatică a ziarului, politica națională, pe care a slujit-o cu credință în toată existența sa, gravita în jurul unui țel suprem, însemna, așa cum se va demonstra pe larg mai departe, lupta pe toate planurile pentru concentrarea tuturor forțelor, energiilor și voinței naționale pentru unirea tuturor românilor într-un singur stat național, idealul din înfăptuirea căruia „*Telegraful român*” își face misiunea sa de prim ordin. Acesta, consideră matur și circumspect redacția, trebuia răspîndit și pregătit temeinic și metodic, competent și treptat în toate domeniile vieții sociale economice, politice și culturale, în cuprinsul cărora cel al limbii este situat la loc de frunte. În lumina acestui ideal național, își înțelegea și își stabilea „*Telegraful*” rolul de îndrumător al poporului : „Vom învăța poporul căci aceasta este chemarea noastră și vom arăta calea cea dreaptă pe care mergînd va prospera”²³, care, pentru a putea să lupte pentru realizarea lui, trebuie ridicat la condiția înaltei sale misiuni istorice, prin emancipare socială, culturală și națională, reflectate în deviza : „prosperare și progres în toate întreprinderile și acțiunile noastre naționale”²⁴, pentru care ziarul a militat cu o remarcabilă stăruință și avînt patriotic de-a lungul întregii sale existențe.

În lupta sa nestăvilită și devotată pentru înfăptuirea acestor idealuri, între care pentru unificarea și cultivarea limbii române literare, „*Telegraful român*” se lovea și avea de înfruntat vitregele condiții istorico-politice, care dădeau adeseori strădaniilor ziarului accente de-a dreptul dramatice. Luptînd pentru realizarea obiectivelor sale programatice, ziarul trebuia să lupte cu încordare cu odioasele stări de lucruri existente în acea vreme în Transilvania.

Secolul în care intra debuta cu noi campanii și măsuri de oprimare națională, mai drastice și mai ostile ca pînă acum. Ele se succedau acum fără rezerve, pe față, sub scutul legilor discriminatoare și șovine, în numele lozincii deșarte a statului unitar maghiar, plăsmuire dezmințită de istorie. Acestea aveau drept țintă concentrică deznaționalizarea, nimicirea ființei naționale a popoarelor din imperiu și dizolvarea și asimilarea lor de către „statul maghiar”. Împotriva sălbăteiei politici de deznaționalizare și de teroare practică de guvernele ungurești, „*Telegraful român*” va lupta cu o rară stăruință și zel patriotic și, ceea ce trebuie subliniat de la început, cu o îndrăzneală și un curaj imprevizibile. În perimetrul acestei lupte nestăvilite, cum se va marca la momentul respectiv, se găsesc rechizitorii, acușări demascatoare, și afirmații surprinzătoare pentru rigorile cenzurii de atunci, pentru modul cum au izbutit să amăgească vigilența organelor de presă și a autorităților oficiale pentru a apare în coloanele ziarului, a cărui acțiune și îndrăzneală, înfruntînd toate riscurile, dobîndește în raport cu prohibițiile și oprimările de atunci o notă de-a dreptul eroică, ce se poate atribui întregii prese române transilvane.

După începutul secolului, ca un fenomen simptomatic pentru mărețele evenimente și înfăptuiri istorice care se prevedeau, fapt istoricește explicabil, asuprirea națională inaugurează cele mai înverșunate și ostile

forme și măsuri de deznaționalizare, șovinismul, consfințit ca normă politică, fiind dus pînă la limitele sale extreme. Împotrivindu-se cu eroism, presa a ținut piept tuturor acestor împilări, combătînd cu vehemență caracterul lor reacționar și apărînd interesele naționale ale poporului român, înfruntînd în această campanie toate riscurile, așa cum au dovedit-o pilduitor „Tribuna”²⁵ și „Luceafărul”²⁶. Edificator pentru această tristă situație este apelul profesorilor universitari din România, în care, făcîndu-se bilanțul vicisitudinilor îndurate de românii din Transilvania se consemnează cu amar : „Procese (de presă) 175 cu 446 de condamnări, de români în timp de numai 17 ani (1896—1913) pentru că prin grai și în scris au apărât naționalitatea!”²⁷, realitate de o nebanuită putere demascatoare.

Asuprirea socială și națională practică de regimurile șovine este moștenirea dualismului și își are rădăcinile în trecut : „Sistemul cel mai păcătos nu datează de la cîrmuirea lui Széll — el s-a inaugurat încă de sub zdrobitorul de naționalități Tisza și s-a continuat sub Wekerle — Szilagy și a ajuns culmea sub era nefericită a lui Bánffy”²⁸. Pentru șovinismul său degenerat, regimul lui Tisza este înfierat fără cruțare, în termeni care surprind că au văzut lumina tiparului în acest organ politic oficial ; extremismul acestuia, „... a creat *era tiszaistă* în viața publică și politică a țării și s-a făcut remarcabil prin *necrutătoarea prigonire a naționalităților nemaghiare*. Nu în zadar i s-a dat numele de „zdrobitorul naționalităților”²⁹ — sînt cuvintele redacției din necrologul fostului prim-ministru — președinte din anii 1875—1890, decedat în 1902. Această politică atinge apogeul în timpul regimului lui Apponyi, care cunoaște un lanț nesfîrșit de împotriviri, proteste și acuzări în paginile ziarului.

Expresia acestei politici odioase, infierată cu asprime, relevă acuzator monstruozițiile șovinismului proferate la adresa poporului român, cu care sînt ornate gazetele mahiare și pe care „*Telegraful*” le demască cu tărie : „În Cluj apare o gazetă intitulată „*Kolosvári Ujság*” care în numărul său de la 28 mai . . . adresează regatului român între altele, următoarele grațiozități patriotice : « . . . Numai atîta trebuie să relevăm, că România, *această ciurdă valahă* care se numește pe sine stat, și-a găsit pentru neomeniile și ticăloșiile sale legislative tovarăși credincioși în diplomația europeană. Nici Ungaria n-a știut să se revolte pe cum ar fi trebuit pe mișeliile *ciurdei române* »”³⁰. Ziaul condamnă cu un curaj de mare demnitate națională regimul lui Apponyi, „din această patrie a neadevărului”, pentru „cel mai destrăbălat panmaghiarism” și avertizează cu convingerea istoriei : „Dar fie-vă teamă cinstiți compatrioți că acest *lapsus* (cum încercase inutil președintele parlamentului Apponyi să scuze folosirea termenului de panmaghiarism în cuvîntarea lui Kollar), nu peste multă vreme va trebui să se răzbune într-un chip și desigur asupra voastră se va răzbuna”³¹. Aceste luări de atitudine hotărîte și apostrofări severe impun, în acest loc, remarca faptului că nici *Tribuna*, mai combativă, precum nici o altă gazetă nu au avut o poziție și o reacție mai intransigentă, mai îndrăzneală și mai fermă în problemele național-politice decît acest organ oficial. Acestea sporesc meritele ziarului, relevînd concepția înaintată a redactorilor săi.

Ascuțișul ofensivei de deznaționalizare a regimurilor reacționare ungu-rești și reprimările naționale se îndreptau împotriva a tot ceea ce putea

sprijini consolidarea conștiinței naționale și întărirea legăturilor frățești dintre români, împotriva a tot ce slujea emanciparea și prosperitatea românilor, pentru a îngreuna dezvoltarea și libertatea acestora prin suprimarea și abolirea oricăror drepturi firești. În condamnarea acestor îngreunări, în înfățișarea peisajului întunecat al asupririlor vremii, prin cuvintele ziarului vibrează aceeași conștiință de nezdruccinat a unității naționale, care genera și era însuflețită de aceleași nădejdi în viitor. „Cine va veni în contact cu aceste triste realități”, arată redacția, vorbind despre soarta celui care trebuie să-și aleagă o carieră, „... îl va dura inima când se va vedea persecutat pentru cuvântul că e român . . . , îl va dura când se va vedea că i se ia de păcat *consimțirea cu neamul său* (subl.n.) că acest păcat i se socotește și în casa sa, când în sinul familiei sale cultivă limba română, literatura românească și tot ce-l leagă de trecutul neamului său”³².

Sub regimurile de nesăbuită și neînfrinată asuprire națională abuzurile se țin lanț, întărind caracterul lor de teroare națională. Prin ordinul 235 din 5 mai 1900 al ministrului de interne ungar se interzice colecta și se sechestrează suma adunată pentru ridicarea unui monument lui Avram Iancu³³; I.Scurtu și G.Novacovici sînt judecați pentru cununa pusă pe mormîntul lui Iancu³⁴, împreună cu C. Steer și condamnați fiecare la „6 luni închisoare ordinară și 150 coroane amendă” și „eliminarea acestor studenți de la Universitatea din Cluj și de la toate școlile superioare din țară”. Victor Lazăr este condamnat de tribunalul din Cluj la 4 luni închisoare de stat și 600 coroane amendă pentru agitație naționalistă prin publicarea biografiei lui Ion Buteanu³⁵ prefectul și prietenul devotat a lui Iancu; suspendarea Congresului învățătorilor români convocat pentru zilele de 24—25 august 1913 la Cluj³⁶; eliminarea de către ministerul de culte a lui Ioan Moga, student în drept și Leonida Domide, student în medicină „pentru premărirea eroului nostru național Avram Iancu”³⁷; eliminarea din gimnaziul din Blaj de către ministerul de culte, iar mai înainte din gimnaziu din Gherla și din toate școlile din Ungaria a gimnaziistului Zaharia David, „tocmai fiindcă fusese luat la ochi de profesorii de acolo din cauza că *cîtea românește*. Semnificativ!”³⁸ (notează redacția), precum și numeroase alte abuzuri și încălcări al căror număr este impresionant, trădînd șovinismul fără margini al guvernelor nobiliare reacționare ungurești. Încălcînd legea naționalităților din 1868, la care în zadar fac trimitere apărătorii drepturilor românilor, legislația arbitrară și abuzivă, culminînd cu cea a lui Apponyi urmărirea deposedarea totală de drepturi politice naționale a națiunilor nemaghiare. Dar și legea de naționalități este condamnată în ziar ca fiind o speculație menită să abată atenția de la adevărata realitate, arătîndu-se că „în acest scop s-a făcut multă paradă cu ea. De cîte ori voiau oamenii să arunce nisip în ochii străinătății, în ochii Europei, veneau cu legea de naționalități și demonstau lumii că lege mai liberală nu este în Europa”. Pentru deruta căreia i-a fost hărăzită, ea este demascată cu vehemență și fără rezerve: „Legea de naționalități în aplicare este o minciună, să sistăm deci stadiul cu minciuna, să codificăm adevărul real”³⁹.

Cele mai numeroase și inverșunate atacuri ale ofensivei de deznaționalizare erau îndreptate împotriva limbii române. Ea devine ținta campaniilor concentrice ale politicii de deznaționalizare, desfășurată în

toate domeniile : în administrație, justiție, școală, biserică, prin abuzurile și metodele cele mai brutale și mai umilitoare pentru români. Esența acesteia este demascată cu aceeași franchețe și intoleranță în ziar : „Maghiarii poartă un proces de cucerire. Ei vreau să cucerească, Ei vreau să pună mîna pe ce avem mai scump, pe *limba noastră*. Vreau să ne maghiarizeze, pentru a ne contopi în națiunea lor”⁴⁰. În condițiile numeroaselor atențate la folosirea liberă a limbii și ale exceselor de tot felul, chestiunea limbii dobîndește dimensiuni naționale, devine o problemă de însemnătate națională vitală, și se indentifică, se încorporează în problema națională, pe care o simbolizează în acești ani : „Căci ce e chestia națională ? Chestie de *limbă*, nimic alta”. Pornind de la adevărul incontestabil că limba este un drept natural, pe care nu ni-l poate lua nimeni, fără a comite atac asupra legilor naturii”, „*Telegraful român*” aduce cea mai clară și mai justă explicație a conceptelor respective, făcînd lumină și punînd ordine în înțelegerea și interpretarea acestui raport prin care dovedește o superioară pătrundere și intuire a realităților : „Nu acordarea acestui drept o cer, deci, naționalitățile nemaghiare din patria aceasta, — căci dreptul *il au* — (subl.n.), ci impunerea prin lege, ca acest drept să-l recunoască de existent și alții și să i se conformeze”⁴¹. Deci recunoașterea acestui drept natural trebuia sancționată prin lege și respectată. Aceasta era dorința clară și revendicarea categorică a românilor, magistral formulată în ziar.

Ori, tocmai această lege este încălcată prin atentatele nesfîrșite și nelimitate la respectarea și aplicarea ei, chiar dacă ea nu reprezenta decît o parodie, cum o demascase ziarul, fără preget, cu un curaj memorabil : „De ani 30 există o lege pentru naționalități și ea a fost o minciună !”⁴².

Legea naționalităților, arată ziarul, a fost menită, de la început, în intențiile dușmănoase ale urzitorilor ei, doar ca să abată atenția popoarelor de la lupta legitimă și sacră pentru apărarea ființei lor etnice, a existenței lor naționale să înșele, deopotrivă, spiritele din interior, precum și opinia publică europeană în privința pretenției „egalități” a naționalităților din monarhia austro-ungară, printr-o palidă și deghizată plăsmuire legislativă.

Nerespectarea și încălcările acesteia s-au ivit chiar de la începutul emiterii ei, dovedind adevărata față a regimului reacționar, faptul că parada „drepturilor” și „libertăților” „constituționale” era doar o deghizată stratagemă politică. De aceea și lupta împotriva nesocotirii falsei legi a naționalităților s-a declanșat odată cu apariția acesteia și se va accentua prin revendicările amplei acțiuni naționale a Memorandului și încordatele campanii împotriva „Legii Apponyi”, pînă la Unire, devenind tot mai acerbă și mai dramatică, pînă la triumful ei definitiv. În tot acest răstimp legea va continua să constituie ținta principală a tuturor atacurilor luptei necurmăte de emancipare. Detestînd abuzurile și arbitrarul față de această lege, *Telegraful român* dezvăluie și condamnă numeroasele încălcări ale recunoașterii și exercitării dreptului folosirii limbii naționale. Înfațișarea acestor aspecte constituie un amplu și grăitor dosar al luptei pentru limbă, purtate de către români cu un patos și cu o demnitate remarcabile. Proporțiile acestei lupte îndelungate, în raport cu cele citeva studii parțiale și dispersate⁴³ asupra problemei, cer o cercetare sistematică, minuțioasă și

exhaustivă, care să oglindească că în toată amploarea și patetismul lor copleșitor, eforturile memorabile ale românilor pentru apărarea ființei lor naționale, prin apărarea drepturilor folosirii limbii române.

Nerespectarea dreptului liberei folosiri a limbii române în condițiile egale cu folosirea limbii de către celelalte naționalități din imperiu și, prin aceasta, eludarea, „casarea” legii de naționalități, considerată de „*Telegraful*” drept o fantoasă, o plăsmuire amăgitoare, este înfățișată sub multiplele ei manifestări și măsuri deghizate, fiind însoțite de critica severă și atitudinea de dezaprobare a caracterului lor șovin. Tabla regească din Cluj a aprobat decizia judecătoreiei din Sibiu privind folosirea exclusivă a limbii maghiare la cărțile funduare de aici⁴⁴; secuii din Transilvania, în congregația de toamnă a comitatului Trei Scaune, în ședința de la 14 octombrie, în Singiorgiu „au luat concludul de a interveni la parlamentul țării în scopul de a schimba legea de naționalități votată la 1868”, „în direcția ca limbii maghiare să i se asigure dreptul exclusiv, de limbă oficială la toate autoritățile publice”, abuz față de care redacția remarcă cu revoltă: „Secuii din Transilvania spun pe față că nici pe hîrtie nu recunosc drepturi naționalităților”⁴⁵. Această nesocotință stîrnește protestul energic al românilor din Brașov, care, în adunarea generală comitatensă, din 15 mai, „au cerut restrîngerea și reprobarea petițiunii... , ca manifestațiune dușmănoasă existenței noastre naționale, ca un act îndreptat în contra libertății și dezvoltării limbei noastre materne”⁴⁶. Aceeași tendință de deznaționalizare se urmărea și prin frecvențele interpelări în dietă privind „numele oficiale maghiare ale comunelor și localităților”⁴⁷, în scopul maghiarizării acestora. Scoaterea limbii române din administrație și maghiarizarea numelor de localități nu erau decît fațete ale politicii de deznaționalizare, întrucît prin asemenea măsuri se urmărea, în final, întărirea limbii maghiare în locul celei românești și, prin aceasta, maghiarizarea completă, prin aceeași flagrantă încălcare a „legii de naționalități”: „Ajuns lucrul aici ca urmare firească e eludarea legii și în comune de unde, de asemenea e scoasă limba română din administrația comunelor și înlocuită cu limba maghiară”⁴⁸. Pentru a demasca și mai mult această politică reacționară și a dezvălui cititorilor caracterul ei șovin, ziarul condamnă, în egală măsură, și tendințele de slavizare a numelor de localități și de familie, tendințe care trădează odioasa politică națională din partea celor două imperii. Redacția constată, astfel, că „Ortografia oficioasă slavă a numelor de locuri și de familii precum: Mendruszoru — Mindrișoru, Floresicul — Florescu etc.; de asemenea adausul unei terminațiuni slavice la tulpina numelui român, d.e.: Lupul — Lupulenko, Țurcanu — Zurkanwicz, Dimitriu — Dumitriev, Lungu — Lunguliak etc., toate se fac în scopul slavizării”⁴⁹.

Relevarea tuturor acestor tendințe și abuzuri urmărea să fortifice glasul acuzator al adevărului privind politica de maghiarizare promovată cu sfidare și dușmănie de guvernele reacționare ungurești. Cu demnitate și curaj, de pe pozițiile apărării drepturilor naturale, legitime ale popoarelor, redacția înfierează scopul final al tuturor acestor încălcări, faptul că prin ele se urmărea uciderea ființei naționale a românilor, lichidarea existenței lor ca popor străvechi pe pămîntul etnic, în numele himerei statului unitar maghiar. Atitudinea „*Telegrafului român*” față de toate

aceste abuzuri este intransigentă. De pe o poziție demnă, istoricește argumentată, el demască fără cruțare asemenea fărădelegi. Condamnarea lor drastică, fără nici o rezervă, folosește aserțiuni justițiare și expresii cu o îndrăzneală surprinzătoare, încît este de-a dreptul uimitor că asemenea cuvinte au fost tipărite în „*Telegraful român!*”. Pentru a infiera în fața opiniei publice ținta de maghiarizare urmărită prin toate aceste acte inumane, ziarul reproduce interpelarea făcută de Mihai Veliciu către vicecontele congregației Aradului pentru încălcarea legii naționalităților privind redactarea protocoalelor în limba română. Dînd pe față cu severitate și stigmatizînd tentativele respective, se arată hotărît că „suprimarea limbii române și înlocuirea ei cu limba maghiară numai așa ar fi posibil dacă ați nimici ființa noastră etnică ceea ce însă e imposibil”⁷⁵⁰. Rechizitoriul făcut dobîndește o forță demascatoare imprevizibilă pentru oficiosul mitropolitan, făcîndu-se apel la argumentația drepturilor, încheată din vremea revoluției, în cuvinte care ard : „... Vă puneți în în contra culturii și progresului nostru în cultura națională. Nu numai că nu ne ajutați din banii noștri, din contribuția plătită de noi să ne cultivăm limba noastră și datinile noastre, ci hotărît ne împiedicați a ne cultiva și, pe banii noștri ne puneți mii și sute de piedici, ne aruncați în temniță dacă ne cîntăm doina noastră, tovarășa și mintuitoarea neamului nostru. Și toate acestea cu scop să ne maghiarizați”⁷⁵¹. Cu o demnitate națională impunătoare, cu simțul realităților istorice, accentuînd responsabilitatea în fața istoriei și umanității, tonul capătă accente de flagel : „motivele adevărate ale neexecutării legii... , sînt altele, sînt aceea himeră deșartă, aceea utopie dezastruoasă... , de dragul căreia cînd este vorba de cultura noastră românească, de folosirea limbii noastre românești, și de drepturi cari ar asigura existența noastră etnică și națională uitați că, vrînd-nevrînd, trebuie să trăiți cu noi împreună, și — neluînd în socotînță dreptul cel mai cardinal al omului, dreptul conservării proprii, — aruncați între noi și voi sămînța urei, a pismei și zavistiei, uitînd și de aceea că dacă vă purtați astfel față de noi, ne împingeți oareșcîndva spre dușmănie deși noi ne silim a fi față de toată lumea cu cele mai bune sentimente”⁷⁵². Față de toate acestea, românii reacționează, așa cum se arăta, printr-o campanie energetică de fortificare a vieții naționale, de menținere a individualității naționale și rezistență la toate prohibițiile și presiunile șovine. Arătînd, în replică, faptul că românii nu aleargă după cuceriri, ziarul accentuează că țelul lor este deplin legitim : „Tot ce face Românul din patria aceasta este că se *conservă naționalicește*, — și a face aceasta îi este datorința cea mai sfîntă”⁷⁵³. De o remarcabilă valoare morală și politică este realitatea că, în raport cu prigonirile de deznaționalizare și maghiarizare, în lupta lor pentru apărarea drepturilor naționale, și, în cuprinsul acesteia, pentru apărarea drepturilor limbii, românii se situau pe principii internaționaliste și promovau o atitudine și o conduită de echitate deplină, poziție de matură clarviziune istorică. Ei acționau în spiritul respectării sacre a drepturilor tuturor popoarelor, răspunzînd printr-o poziție receptivă, pozitivă, demnă, cu largi disponibilități deschise către o conviețuire și colaborare pe bază de desăvîrșită egalitate : „Noi prieteni și frați voim să le fim maghiarilor... Însă prieteni și frați putem să le rămînem numai cîtă vreme ei ne lasă neatînsse comorile

noastre cele mai scumpe și cele mai sfinte : *limba și legea*. Dorim să o știe deci, că dacă atingându-se de aceste comori ale noastre dușmănie caută și dușmănie samănă ; — nu noi sintem cei ce voim să facem dușmănie⁷⁵⁴. Prin promovarea acestor orientări și conduite „*Telegraful român*” se situa pe o poziție internaționalistă de mare actualitate și perspectivă istorică. În spiritul acestei viziuni, ofensiva de deznaționalizare nu are sorti de izbândă pentru că se izbește de voința națională invincibilă, în contextul căreia legătura indestructibilă dintre limbă și existența națională, și naționalitate, reprezintă un suport și un zid care nu poate fi trecut, o temelie care nu poate fi nimicită, decât odată cu viața națiunii. Riposta ziarului cade demn și avertizator : „...Să tragă învățătură și aceia dintre stăpînitorii noștri de azi, cari tot mai trag nădejde să ne poată maghiariza, să ne poată deznaționaliza... , că e imposibil, pentru că Românul mai ușor se desparte de viață decât de limba și de naționalitatea sa și venind la sentimente mai bune să ne lase în pace pentru a ne putea dezvolta naționalicește în plină libertate — singurul lucru pe care îl cerem de la dinșii⁷⁵⁵. Avînd la bază aceste principii, hotărîrea românilor în revendicarea fermă a limbii române nu poate fi prin nimic zădărnicită. Polemizînd cu Vészi Weiss, redactorul lui *Budapesti Napló*, redacția, invocînd intangibilitatea acestui drept, exprimă în ton mobilizator hotărîrea apărării acestui drept, pentru că „după lege avem dreptul să pretindem limbă națională, limba poporului în școală, în administrație și în justiție⁷⁵⁶”.

Cu toate aceste riposte energice, limba continua să constituie principala țintă a asalturilor concentrice ale politicii de deznaționalizare. Dintre celelalte domenii ale vieții sociale și culturale, cel pe care se urmărea cel mai insistent deznaționalizarea și maghiarizarea era școala. Intoleranța și tirania ordonanțelor și legilor școlare erau de necrezut. Cele mai numeroase și mai extremiste acțiuni sînt îndreptate împotriva limbii române în școală pentru înlocuirea ei cu limba maghiară. Este episodul cel mai sumbru al politicii de maghiarizare care a culminat cu legea lui Apponyi, din 1907. Aceasta a constituit obiectul unei campanii furibunde de o brutalitate fără precedent, declanșată de la începutul secolului și urmărită, în pofida tuturor împotrivrilor, pînă la triumful ei rușinos în 1907. Iar acțiunile românilor față de aceste acte reacționare reprezintă un alt capitol eroic al luptelor necurmăte purtate pentru apărarea drepturilor lor naționale, de o demnitate și un devotament patriotic inegalabile. Aceste încordate bătălii pentru limbă vin să justifice odată mai mult, prin forța realităților istorice, interesul atît de mare și preocupările atît de frecvente și asidue care s-au manifestat față de problemele limbii și cerințele cultivării ei în Transilvania. Condiționarea lor istorico-politică este aici și în această epocă deosebit de pregnantă și decisivă, influențînd și natura căilor, mijloacelor și soluțiilor preconizate pentru satisfacerea dezideratelor limbii.

Campania împotriva limbii române în școală, sporind în acuitate după începutul secolului, s-a agravat în anul 1904—1907 dezvoltînd ambiția regimurilor șoviniste de a-și vedea îndeplinite planurile lor de deznaționalizare. Proiectul de lege școlară, la care se lucra mai de mult, pentru modificarea legilor școlare anterioare, al ministrului Berzeviczy a fost prezentat dietei în ședința din 20 octombrie 1904. Această tentativă de sfidare a etniei românești și de lichidare a ființei naționale a stîrnit un uriaș val de nemul-

țumire și reprobare în opinia publică românească și săsească, a lezat și a răscolit adine sentimentele naționale și conștiința națională a poporului român. În „*Telegraful român*” actul necugetat și provocator a declanșat o revoltă unanimă, fără precedent, fiind considerat ca o monstruoasă crimă pentru viața națională. Drept urmare, ziarul sibian, cu numărul 110 din 25 octombrie 1904, inaugurează seria amplă de impresionante și vehemente proteste, prin serialul „Legea nouă școlară” exprimând mîhnirea și revolta întregului popor român : „Amărăciune și durere adîncă a trebuit să producă în inima fiecărui român care își iubește neamul și limba, știrea că proiectul a fost prezentat dietei pentru a-i da putere de lege”⁵⁷. În numărul următor înfățișează și nemulțumirea generală în rîndurile sașilor⁵⁸, unde legea urmărea același scop, prin impunerea limbii maghiare. Pentru a da în vileag caracterul șovin și reacționar al proiectului de lege și nicidecum pentru popularizarea ei, efect a cărui scontare se va confirma pe deplin, ziarul începe publicarea textului legii în mai multe numere⁵⁹. Și rezultatul se va produce ferm, fără întîrziere. Au loc numeroase acțiuni și adunări de protest, în care se fac declarații hotărîte de dezaprobare, se adoptă moțiuni de respingere, se revendică respectarea dreptului sacru al folosirii limbii, se exprimă voința fermă de a împiedica pe toate căile aplicarea acestei legi, se cere cu tărie și curaj abrogarea ei. Asemenea adunări de protest, călăuzite de o remarcabilă probitate și demnitate națională în revendicarea drepturilor naționale, s-au ținut la Sebeș, Ilia, Deva, Orăștie, Hațeg, Hunedoara, Sibiu⁶⁰, Brad⁶¹, Săliște⁶². Protestează nu numai românii. În egală măsură erau vexate drepturile naționale și amenințată ființa națională a celorlalte naționalități din Ungaria. Protestează sașii, la Budapesta și Sebeș⁶³, sîrbii la Carlovitz și Neoplanta⁶⁴, încît întrunirile de protest și demascare a reacționalismului inuman al legii nu mai conținesc. În acest climat de nemulțumire generală nici episcopatul bisericii ortodoxe române nu putea rămîne absent. Continuînd lupta îndelungată și perseverentă pentru cucerirea și apărarea drepturilor naționale ale poporului român, ale cărei merite rămîn incontestabile, episcopatul întocmește un amplu act de protest, un „Memorand”⁶⁵, „în chestia reformelor școlare”⁶⁶, care este înaintat ministrului de instrucție și al cărui text este publicat în întregime în „*Telegraful român*”⁶⁷. Poziția adoptată și protestul energic exprimat în acest act au cunoscut un ecou general și o adeziune unanimă în Transilvania, exprimate prin numeroase manifestări de aprobare și solidarizare din partea maselor largi. El este deopotrivă aprobat și sprijinit de presa vremii, așa cum o ilustrează ziarul „*Răvașul*”⁶⁸ din Cluj, dovedind aceeași solidaritate națională în luptele pentru apărarea drepturilor legitime. Prin aceasta opinia publică a fost mai amănunțit informată asupra intențiilor și actelor șoviniste ale guvernului ungar, ceea ce a incitat și a amplificat și mai mult nemulțumirea și revolta poporului român. Consecințele nu puteau fi altele decît cele firești și, în situația dată, cele permise românilor. Ei reacționau prin stringerea rîndurilor într-o solidaritate și mai puternică, pentru a se împotrivi și a putea rezista tuturor acestor acte de deznaționalizare. Reproducînd protestele exprimate cu diferite prilejuri, ziarul reflectă voința de neclintit a maselor de a-și apăra cu orice preț limba, datinile și tradițiile, în care se conservă specificul național. Apelul ziarului, întruchipînd o grăitoare și semnificativă stare de spirit,

drept un rezultat firesc, este la fel de categoric și sever, acuzând prin obiectivitatea poziției lui politice : „... în fața beției șoviniste, din care răsar căi nebune ca „Fiat Hungaria pereat justiția” naționalitățile își vor strînge rîndurile, pentru că și ele au dreptul *a-și iubi limba, datinele și tradițiile*”⁶⁹. Voința poporului de a-și apăra drepturile sale nu poate fi prin nimic zăgăzuită. În nesfîrșitele adunări de protest se cere răspicăt ștergerea legilor prohibitive fără nici o alternativă, așa cum se pronunță hotărît adunarea comitatului de la Lugoj : „Cerem deci ca mai întîi să se șteargă toate legile și ordinațiunile civile școlare și de orice natură, prin care se atacă și se neîndreptățește limba și naționalitatea noastră și prin cari se vatămă autonomia bisericii și curățenia școalei noastre românești”⁷⁰. Ostilitatea cu care este întîmpinată legea este generală și relevă o sugestivă stare de spirit, în care românii au adoptat, ca și pînă acum și întotdeauna, o ținută demnă, echitabilă, descifrînd și identificînd cu discernămint și clarviziune în exponenții guvernelor nobiliare reacționare pe adevărații dușmani și agresori ai națiunii lor.

Cu toate aceste nenumărate și vehemente acțiuni și manifestări de protest și demascare a legilor din partea românilor și a celorlalte naționalități parlamentul unguresc în obtuzitatea șovinismului său sălbatic și tiranic, nu înțelege să revină asupra legilor, și, spre stupefacția și revolta generală, proiectul continuă să preocupe forurile legislative. Promulgarea acestei legi este favorizată de venirea noului ministru de instrucție, Albert Apponyi, un dușman și mai înverșunat al naționalităților, în urma intervențiilor căruia legea este votată, purtîndu-i în istorie numele de tristă amintire. Faimoasa „Lex Apponyi”, prin intoleranța și cruzimea ei, a zgduit adînc toate straturile sociale și a lezat profund conștiința națională a românilor din Transilvania și din Ungaria precum și a celorlalte naționalități. Anul 1907 este plin de cele mai mișcătoare proteste și cele mai aspre dezaprobări față de legea Apponyi. Continuînd acțiunile de pînă aci, rămase fără nici un rezultat, întrunirile, adunările, moțiunile de protest au loc fără întrerupere pretutindeni, iar nemulțumirea nu cunoaște margini. Reprobarea și demascarea legii, exprimarea poziției ferme a românilor folosesc toate modalitățile, toate căile, între care și presa, care a oglindit fidel și devotat reacțiile și revolta produse în rîndul națiunii române. Solidaritatea acesteia în hotărîrea de a-și apăra existența și drepturile naționale este, ca în toate marile încercări ale istoriei, desăvirșită. Ca în cazul tuturor exceselor și actelor excentrice cunoscută în istorie, cu credința fermă în triumful destinelor sale, a căror împlinire se presimțea și se apropia, românii își dau seama că o asemenea lege nu poate fi viabilă, că suprimarea limbii este irealizabilă și nădăjduiesc în vitalitatea neamului lor. Îndemnul de fortificare ale conducătorilor întăresc convingerea că înrobirea limbii este o utopie, și cultivă crezul în viitorul națiunii române. Asumîndu-și, ca și Iorga, rolul de povățuitor al poporului în momente de cumpănă, Ioan Lupaș, acuzînd legea Apponyi, propovăduiește încrederea deplină că limba unui popor nu poate fi prin nimic nimicită : „Iar cit pentru surghiunirea limbei românești din școalele noastre să nu ne temem că așa ceva ar fi vreodată cu putință. Nu este nici o putere lumească în stare să ne despoaie de tot ce avem mai scump, de limba maicei noastre, pentru care au luptat înaintașii, după cum ne spun bătrînii, mai mult chiar decît pentru viața lor”. Și, la cuvintele sale înțelepte de îmbărbă-

tare, lăuninate de același crez patriotic, tonificator, eruditul istoric adăugă, pentru a ilustra și a întări convingerea în trăinicia limbii române de-a lungul vicisitudinilor istoriei, constatarea lui Bonfinius, cu privire, la aceasta : „Bonfini serie, la decada a treia a istoriei sale : «Ita reluctantur Valachi ut non tantum pro vitae, quantum pro linguae incolumitate certasse videantur »⁷¹. În condițiile unei prigoane de înrobire națională atît de exclusivistă, „*Telegraful român*” înțelegea să acționeze cu sîrguință și folos semănînd și consolidînd încrederea în capacitatea și forța de rezistență a poporului, care a biruit atîtea silnicii de-a lungul existenței sale milenare. Opunînd campaniei de desnaționalizare politica națională a românilor, el cultivă și întărește convingerea în legitatea progresului popoarelor și subliniază justetea luptei politice : „Și să se mai știe și aceea că dezvoltarea unui popor dornic de înaintare și cu frumoase facultăți de a face progrese, poate fi oprită pe loc pe o vreme oarecare, — dar pentru totdeauna nu poate fi oprită odată cu capul... Aceasta fiind *politica română* e de regretat că politicienii maghiari nu vreau să recunoască și să înțeleagă ei singuri *legitimitatea* și justetea dorințelor și aspirațiilor noastre”⁷². În cuprinsul acestei politici, determinate de ostilitatea și exclusivismul politicii naționale maghiare, dezvoltarea limbii devine o țintă politică, limba reprezentînd un factor politic. Ea trebuia să contribuie la conservarea naționalității, la întărirea puterii de rezistență față de toate opresiunile, singura cale care mai rămînea românilor în aceste condiții și prin care își puteau apăra drepturile lor. Cultivarea limbii și impunerea acesteia în viața politică, dobîndește astfel, mai pronunțat ca pînă acum, această majoră semnificație politică, națională și de aceea devine o componentă esențială și dominantă a luptei politice : „Interesul nostru principal în politică este să ne conservăm naționalicește, să ne dezvoltăm limba și să-i cîștigăm teren de valoare în viața publică a țării”⁷³. Această funcție politică a limbii, amplificată deosebit de mult de asprimea împrejurărilor politice prin care trecea și în care devenise o țintă principală a campaniei de desnaționalizare, explică, așa cum s-a văzut, și sporește interesul pentru cultivarea ei. Din acestea derivă preocupările asidue consacrate unificării limbii și ele explică proporția și acuitatea pe care le-au cunoscut în perioada respectivă. Acestea se integrau, la rîndul lor, în conținutul unei politici naționale unitare. În contextul acesteia, lupta pentru limbă înseamnă luptă politică națională. Limba devine o componentă a programului politic. Lupta pentru apărarea drepturilor naționale își transferase acum o parte covîrșitoare din acuitatea și fronturile ei în lupta pentru apărarea limbii, se refugiase pentru un moment cu ariergarda ei în lupta pentru limbă, care ajunsese din nou, ca în trecut, cum spuneau înaintașii luptă pentru viață, pentru existența națională. În promovarea acestei politici unitare naționale se reflectă conștiința unității naționale, care îi conferă tărie și perspectivă și prin care cîștigă în optimism. În această luptă politică națiunea reprezintă un întreg, o voință unitară : „O singură politică facem toți Români și aderenții ai acestei politice nu putem fi decît numai noi, aparținătorii la întregul ce-l formează poporul român”⁷⁴.

„*Telegraful român*” a purtat și a sprijinit această luptă pusă în slujba cauzei naționale cu un devotament fără limite. În promovarea ei consecventă în paginile sale, ziarul adoptă o manieră singulară, originală

și surprinzătoare: atunci cînd, în fața zidului cenzurii, nu se puteau exprima deschis convingerile și nu se putea scrie ce doreau, se lăsau spații albe în coloană pentru rîndurile respective. Asemenea modalitate era o interesantă inovație redacțională, întrucît spațiile albe din coloană reprezentau rîndurile, respectiv ideile, ce nu au putut apare, fiind prohibite, procedeu ce atrăgea și mai mult atenția, aspectul și pasajul, „citit” „printre rînduri” devenind cu atît mai sugestiv. Lipsesc astfel pasajele indezirabile cenzurii sau politiciii oficiale. Două coloane de la articolul de fond de pe pagina întîi a unui număr din 1915 sînt albe⁷⁵; alteori fragmente de text și coloană, interzise de cenzură, sînt scoase⁷⁶ (în ambele articole vorbindu-se despre pierderile teritoriale ale Rusiei) și situația se repetă și în alte numere⁷⁷, „imaginația” cititorului fiind implicată, se subînțelege în subsidiar, să „completeze” ideile omise. Într-un număr din anul următor lipsește întreg articolul de fond⁷⁸, iar aspectul grafic (de care redacția este conștientă) este „sacrificat” tocmai pentru a stîrni curiozitatea și interesul cititorului.

Grăitoare, prin originalitatea ei, și neîntîlnită la alte periodice, relevînd o atitudine și o concepție a redacției, această manieră era o tactică redacțională ce reprezenta tot o formă de demascare și protest față de interesele politiciii oficiale, de dezaprobare a tendințelor ei reacționare.

Evoluția situației politice a românilor din Transilvania, marcată pînă la Marea Unire de întesificarea asalturilor concentrice de deznaționalizare, a fost dominată de două direcții și două fronturi principale de luptă avînd drept țel conservarea și apărarea ființei naționale și unitatea politică: revendicarea drepturilor politice menite să asigure înfăptuirea tuturor celorlalte idealuri, și, legată de aceasta, apărarea limbii, ca o componentă esențială a etniei și mărturie a unității naționale, direcții ce aveau la bază conștiința unității naționale și vizau, prin convergența lor, unirea politică a tuturor românilor într-un stat național unitar.

După înfăptuirea Marii Uniri eforturile luptelor politice ale românilor transilvăneni se concentrează asupra unui alt țel, specific epocii, și pun accentul pe *solidaritatea*⁷⁹ care era necesară în opera de renaștere social-politică a României.

Prin clarviziunea și justetea principiilor promovate, prin obiectivitatea și demnitatea atitudinii și conduitei sale, prin fermitatea, perseverența și patosul intervențiilor sale, „*Telegraful român*” a adus o contribuție de prim ordin și a înscris o pagină eroică în lupta încordată, de-a dreptul dramatică, pentru apărarea drepturilor și libertăților românilor, pentru emancipare, suveranitate și unitate politică a tuturor românilor.

N O T E

¹ Sabin, *Împiedicarea degenerării morale*, în „*Telegraful român*”, L, 1902, nr. 7, p. 25.

² *Acțiune politică*, I, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 14, p. 55.

³ *Programul național*, în „*Telegraful român*”, L, 1902, nr. 31, p. 123.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Organizare I*, în „*Telegraful român*”, L, 1902, nr. 10, p. 37.

⁶ *Casa națională*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 47, p. 175.

- ⁷ *Politica română*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 61, p. 249.
- ⁸ *Ibidem*.
- ⁹ *Pentru „Drapelul”*, în „*Telegraful român*”, L, 1902, nr. 35, p. 141.
- ¹⁰ *Conducătorii*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 41, p. 169.
- ¹¹ *Pasivitatea la noi*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 79, p. 316.
- ¹² *Un nou an*, în „*Telegraful român*”, LXXI, 1925, nr. 1—2, p. 1.
- ¹³ Onisifor Ghibu, *Ziaristica bisericească la români*, în „*Telegraful român*”, LVIII, 1910, nr. 22, p. 94.
- ¹⁴ Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 94.
- ¹⁵ Sara Iercoșan, *Junimismul în Transilvania*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 105—189; Doina David, *Unitatea direcției filologice românești. Maiorescu și Transilvania*, în vol. *Limbă și cultură*, Edit. Facla, Timișoara, 1980, p. 122—134.
- ¹⁶ *Acțiune politică*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 20, p. 81.
- ¹⁷ Octavian Goga, *Ideea națională*, Conferință ținută în fața studenților universitari la Teatrul Național din Cluj, în „*Telegraful român*”, LXXII, 1924, nr. 1—2, p. 4.
- ¹⁸ D. Șt. Petruțiu, Aron Florian și orientarea literară a „*Telegrafului român*”, în *Gînd românesc*, I, 1931, nr. 1, p. 17—23; Gabriel Țepelea, *Contribuții la unitatea limbii române literare*, în vol. *Reper sibiene. Studii și articole*, Sibiu, 1980, p. 115—125.
- ¹⁹ *Să sprijinim ce-i al nostru*, în „*Telegraful român*”, LXIX, 1921, nr. 49, p. 1.
- ²⁰ I. Scurtu, *M. Eminescu. Scrieri politice și literare*, apud. *Telegraful român*, LVIII, 1910, nr. 22, p. 94; LXIX, 1921, nr. 49, p. 1.
- ²¹ *Jurnalismul românesc*, în „*România literară*”, 1855, p. 326.
- ²² Onisifor Ghibu, *Ziaristica bisericească la români*, în „*Telegraful român*”, LVIII, 1910, nr. 22, p. 94.
- ²³ „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 1, p. 2.
- ²⁴ Dr. Harion Pușcariu, *Cuvînt de deschidere la Adunarea generală a Asociațiunii, la 40 de ani de la înființare*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 101, p. 411.
- ²⁵ Vezi: *Procesele de presă ale „Tribunei”*.
- ²⁶ Victor V. Grecu, *Revista „Lucașărul” și idealul național*, în *Limba și literatură*, 1984, nr. 3, p. 355—364.
- ²⁷ *Profesorii universitari către români*, în „*Telegraful român*”, LXVII, 1919, nr. 5, p. 3.
- ²⁸ *Efectele șovinismului*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 31, p. 121.
- ²⁹ *Tisza Kálman*, în „*Telegraful român*”, L, 1902, nr. 29, p. 115.
- ³⁰ *Cum scriu Maghiarii?*, în „*Telegraful român*”, L, 1902, nr. 61, p. 246.
- ³¹ *Panmaghiarismul ... „lapsus linguae”?*, în „*Telegraful român*”, L, 1902, nr. 21, p. 83.
- ³² *Alegerea carierei*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 63, p. 249.
- ³³ *Colecță pentru monumentul lui Iancu*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 54, p. 214.
- ³⁴ *Procesul cununei lui Iancu*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 29, p. 121.
- ³⁵ *Procesul „Darului de Paști”*, în „*Telegraful român*”, LI, 1903, nr. 18, p. 74.
- ³⁶ *Congresul învățătorilor e oprit*, în „*Telegraful român*”, LXI, 1913, nr. 83, p. 339.
- ³⁷ *Eliminat*, în „*Telegraful român*”, XLIII, 1900, nr. 65, p. 259.
- ³⁸ *Student, eliminat*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 36, p. 143.
- ³⁹ *Reacțiunea*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 112, p. 461.
- ⁴⁰ *Direcția corectă*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 85, p. 345.
- ⁴¹ *Chestiunea națională*, în „*Telegraful român*”, LI, 1903, nr. 11, p. 45.
- ⁴² *Reacțiunea*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 112, p. 461.
- ⁴³ Vezi: Victor V. Grecu, *Lupta „Gazetei Transilvaniei” pentru drepturile limbii române*, în vol. *Studii de istorie a lingvisticii românești*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1971, p. 173—226; Simion Retegan, *Conștiință și acțiune națională în satul românesc din Transilvania la mijlocul sec. XIX, 1860—1867*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p. 34—236.
- ⁴⁴ *Reacțiunea*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 112, p. 461.
- ⁴⁵ *Casarea legii de naționalități*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 111, p. 455.
- ⁴⁶ *Lupta în comitate. Congregația comitatului Brașov*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 51, p. 210.
- ⁴⁷ *Maghiarizarea numelor de comune*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 117, p. 485.
- ⁴⁸ *Autonomia comitatelor*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 78, p. 312.
- ⁴⁹ *Notiță literară*, în „*Telegraful român*”, XLVIII, 1900, nr. 24, p. 9.
- ⁵⁰ *Pentru limbă*, în „*Telegraful român*”, LI, 1903, nr. 7, p. 29.
- ⁵¹ *Ibidem*.
- ⁵² *Ibidem*.

- ⁵³ *Amicii noștri*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 121, p. 491.
⁵⁴ *În lumină falsă*, în „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 35, p. 137.
⁵⁵ *Limba română în Basarabia*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 33, p. 135.
⁵⁶ *Patriotismul*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 127, p. 515.
⁵⁷ *Legea nouă școlară*, în „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 110, p. 445.
⁵⁸ „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 111.
⁵⁹ *Vezi*: „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 111—119.
⁶⁰ *Adunări de protestare*, în „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 112, p. 453.
⁶¹ „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 115, p. 466.
⁶² „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 118, p. 479.
⁶³ „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 112, p. 453.
⁶⁴ „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 115, p. 465.
⁶⁵ *Memorandul episcopatului nostru*, în „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 113.
⁶⁶ *Antonie Plămădeală, Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar, în vremea lui Miron Romanul 1874—1898, după acte, documente și corespondențe inedite*, Sibiu, 1986, p. 70—124.
⁶⁷ *Memorandul Episcopatului bisericii gr. or. române din Ungaria și Transilvania, înaintat dlui ministru de instrucție Berzeviczy, în chestia reformelor școlare*, în „*Telegraful român*”, LII, 1904, nr. 115, nr. 118.
⁶⁸ Cf. *Răvașul*, Cluj, 1904, nr. 124, și „*Telegraful român*”, 1904, p. 501.
⁶⁹ *Pentru limbă*, în „*Telegraful român*”, LI, 1903, nr. 7, p. 29.
⁷⁰ *Raportor, Adunarea de la Lugoj*, în „*Telegraful român*”, LIII, 1905, nr. 116, p. 485.
⁷¹ *Dr. I. Lupaș, Quid Nunc?*, în „*Telegraful român*”, LV, 1907, nr. 48, p. 197.
⁷² *Politică română*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 61, p. 249.
⁷³ *Pe baza națională*, în „*Telegraful român*”, XLIX, 1901, nr. 74, p. 301.
⁷⁴ *Ibidem*.
⁷⁵ „*Telegraful român*”, LXIII, 1915, nr. 99.
⁷⁶ „*Telegraful român*”, LXIII, 1915, nr. 54, p. 207; nr. 56, p. 225.
⁷⁷ „*Telegraful român*”, LXIII, 1915, nr. 134, p. 538—539.
⁷⁸ „*Telegraful român*”, LXIV, 1916, nr. 25, p. 96.
⁷⁹ *V. Goldiș, Congresul Asociației culturale*, în „*Telegraful român*”, LXXIII, 1925, nr. 63, p. 2.

„TELEGRAFUL ROMÂN” CONTRE LA POLITIQUE DE DÉNATIONALISATION DES ROUMAINS SOUS LE DUALISME AUSTRO-HONGROIS

Résumé

L'étude présente l'apport important du journal „Telegraful Român” (Le Télégraphe Roumain) à la lutte contre la campagne de dénationalisation forcée et systématique des Roumains de Transylvanie menée par le régime dualiste austro-hongrois. Durant cette période, le journal fut le porte — drapeau des aspirations d'émancipation et d'unité des Roumains, ferme défenseur de leurs intérêts.

Dans la défense des droits nationaux roumains il a été toujours le représentant de „l'activisme” politique, combattant résolument le „passivisme” pronu par le Parti National Roumain.

Par son activité et son orientation, „Telegraful Român” a constitué une tribune de la lutte pour l'union, a milité avec ardeur pour l'édification de l'Etat national unitaire roumain.

Son programme et sa lutte pour l'unité culturelle et politique des Roumains ont valu aux Roumains l'appréciation de personnalités marquantes de la culture roumaine, telles Eminescu qui considérait „Telegraful român” comme „le meilleur journal des Roumains”, Mihail Kogălniceanu, Onisifor Ghibu.

Par la justesse des principes pronus, par la dénonciation des abus et du nationalisme chauvin prouvé par les autorités austro-hongrois „Telegraful Român” a inscrit une page dramatique dans la lutte pour la défense des droits nationaux roumains.

AGRICULTURA TRANSILVANIEI ÎN AJUNUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL (III)¹

IOSIF I. ADAM

4. DEZVOLTAREA CAPITALISMULUI ÎN AGRICULTURĂ. DIFERENȚIEREA ȚĂRĂNIMII

A) DIFERENȚIEREA ȚĂRĂNIMII

Diferențierea țărănimii, care, pînă la declinul orînduirii feudale forma o clasă mai mult sau mai puțin omogenă, a constituit un proces obiectiv și necesar, un rezultat inevitabil al dezvoltării producției de mărfuri². Premisele descompunerii țărănimii în pături diferite, cu interese antagoniste, au apărut încă în feudalism odată cu dezvoltarea forțelor capitaliste de producție și a extinderii pieței interne. În sînul orînduirii feudale a luat naștere diferențierea de avere în rîndurile iobagilor, s-a format categoria numeroasă a țăranilor fără pămînt, s-au creat condițiile pentru introducerea muncii salariate în agricultură. Toate acestea nu constituiau decît semnele apariției modului de producție capitalist. Începută încă în sînul orînduirii feudale, diferențierea a luat proporții numai în condițiile eliberării țărănimii de iobăgie și a unei producții de mărfuri dezvoltate. Descompunerea țărănimii a însemnat apariția păturii subțiri a țărănimii înstărite care a devenit și ea exploatoare, în timp ce marea majoritate a țărănimii dispunea de pămînt puțin. A existat un număr mare de țărani fără pămînt, de argați și muncitori agricoli, exploatați și asupriți de moșieri și capitaliști. Alături de exploatarea socială, țărănimea din Transilvania a fost supusă și unei crîncene asupriri naționale, fapt ce a agravat și mai mult contradicțiile puternice ce rodeau monarhia austro-ungară.

Asupra dezagregării țărănimii dintr-o clasă omogenă în pături sociale cu situație economică și interese de clasă diferite, a influențat și specializarea producției, formarea de zone și mari gospodării cerealiere, de viticultură, legumicultură și de creștere a vitelor. De aceea, în analiza procesului de diferențiere, trebuie avut în vedere locul pe care îl ocupau gospodăriile țărănești în ansamblul economiei agrare, puterea lor economică, care nu depindea întotdeauna de mărimea gospodăriei.

Procesul de descompunere a țărănimii se oglindește cel mai pregnant în structura repartiției pămînturilor țărănești. Proprietatea țărănească se putea dezvolta prin atragerea în circuitul agricol a unor suprafețe necultivate, dar aceasta era împiedicată de limite naturale, care nu

faceau posibile transformarea unor mari suprafețe neproductive în terenuri roditoare, deoarece ponderea regiunilor deluroase și de munte, neadecvate agriculturii, era ridicată. Proprietatea țărănească nu se putea extinde nici datorită faptului că mari suprafețe erau sub regimul restricțiilor. Chiar și extinderea suprafețelor cultivate cu cereale, prin transformarea unor pășuni în terenuri arabile a avut o influență negativă asupra situației țărănimii. Restrângerea pășunilor, bază furajeră principală a agriculturii, a dus la sărăcirea maselor țărănești. „Peste tot unde pășunile foștilor urbarialiști și în general pășunile comune ale micilor proprietari, precum și pădurile comune au fost împărțite — aprecia Asociația economică a Transilvaniei — au fost distruse efectivele de animale și fondul forestier, iar prin distrugerea efectivelor de animale s-a înfăptuit și primul pas spre sărăcirea generală a comunelor”³. În timp ce populația agrară a crescut ca urmare a sporului natural al populației, suprafața agricolă aflată în proprietatea țărănimii nu a sporit în mod simțitor. Mărimea suprafețelor ce reveneau, în medie pe o gospodărie țărănească a cunoscut tot timpul o diminuare.

Structura proprietății țărănești s-a modificat ca urmare a stratificării sociale din rindurile țărănimii și datorită acaparării unor importante suprafețe de către marii proprietari funciari.

Repartiția pământurilor țărănești în anul 1910⁴

	Numărul gospodăriilor	% din totalul de gospodării	Suprafața în iugăre	% din suprafața totală
Sub 1 iugăr	180802	20,5	71905	0,9
Între 1—5 iugăre	260805	29,5	732965	9,6
Între 5—10 iugăre	194065	21,9	1404123	18,9
Între 10—20 iugăre	158114	17,9	2209735	30,0
Între 20—50 iugăre	78521	8,9	2289304	30,5
Între 50—100 iugăre	11393	1,3	757261	10,1
Total	883700	100,0	7465293	100,0

Diferențierea țărănimii s-a manifestat în primul rînd prin creșterea numărului țăranilor săraci. În anul 1910 existau în Transilvania un număr de 180802 gospodării cu proprietăți sub un iugăr, care dețineau împreună aproape 72 mii iugăre. Aceste gospodării, care reprezentau 20,5 la sută din totalul gospodăriilor țărănești, aveau în stăpînire mai puțin de 1 la sută din suprafața agricolă sub 100 iugăre. Revenea pe o gospodărie, în medie, 0,4 iugăre pămînt.

Înzestrarea cu totul insuficientă cu pămînt a acestei categorii a țărănimii sărace rezultă și mai pregnant dacă luăm în considerare faptul că peste 96 mii gospodării (53,5 la sută) erau complet lipsite de teren arabil. Numărul țăranilor săraci, lipsiți complet de teren arabil era deosebit de ridicat în comitatele Arad, Timiș, Alba de Jos, Brașov, Tîrnava Mică, Mureș-Turda, Solnoc-Dăbîca, Turda-Arieș și Odorhei. Celelalte 84900 gospodării dețineau împreună 28600 iugăre teren arabil, revenind, în medie, pe o gospodărie ceva mai mult de 0,3 iugăre. La aceasta se mai

adaugă numărul mare al țăranilor cu gospodării mici, între 1-5 iugăre, care, prin situația lor economică se apropiau de populația săracă a satelor. Astfel, 261 mii de țărani cu gospodării între 1-5 iugăre (29,5 la sută din totalul gospodăriilor țărănești) stăpîneau 733 mii iugăre (9,7 la sută din totalul suprafețelor sub 100 iugăre), gospodăriile sub 5 iugăre, care reprezentau jumătatea din gospodăriile țărănești, nu dețineau decît 10,5 la sută din suprafața gospodăriilor sub 100 iugăre. În 11 comitate, din cele 22, ponderea suprafețelor ce reveneau gospodăriilor sub 5 iugăre din pămînturile țărănești era sub nivelul mediu pe Transilvania, de 10 la sută în comitatul Solnoc-Dăbîca, 9,7 în Cluj, 9,5 la sută în Satu Mare, 9,4 la sută în Hunedoara, 8,6 la sută în Maramureș și Timiș, 8,2 la sută în Odoarei, 7,2 la sută în Turda-Arieș, 7 la sută în Făgăraș, 6,4 la sută în Bistrița-Năsăud. Numai în comitatele Bihor, Sibiu, Arad și Trei Scaune suprafața agricolă deținută de gospodăriile sub 5 iugăre reprezenta între 15-18 la sută din pămînturile țărănești.

Slaba înzestrare cu pămînt a țăranimii cu proprietăți sub 5 iugăre era însoțită și de numărul mic de vite pe care le aveau în proprietate. În anul 1911, revenea acestei categorii a țăranimii 23,9 la sută din efectivul de vaci, 24,7 la sută din efectivul de cai, 28,5 la sută din efectivul de oi. Numai la porci procentajul s-a ridicat la 34,4 la sută. Țărănimea săracă deținea aproape jumătate din efectivul de capre (43,6 la sută) caracteristic pentru nivelul ei de trai⁵. Înzestrarea slabă cu pămînt și vite, în condițiile unei agriculturi extensive, a creat țăranimii sărace și țăranilor cu gospodărie mică o situație economică și socială deosebit de grea. Pentru asigurarea existenței ei erau nevoiți să lucreze în parte sau ca zilieri pe pămînturile moșierilor, arendașilor și ale țăranilor înstăriți. Nivelul de trai deosebit de scăzut era caracteristic acestor pături numeroase ale țăranimii.

În cazul proprietății țărănești un loc important au ocupat gospodăriile între 5-20 iugăre. Un număr de 352 mii gospodării (aproape 40 la sută din totalul gospodăriilor țărănești) aveau în proprietate 3,6 milioane iugăre, aproape jumătate (47,8 la sută), din întreaga suprafață a pămînturilor țărănești. Prin situația lor economică o parte din aceste gospodării, îndeosebi cele între 10-20 iugăre, intrau în categoria țăranimii mijlocașe. Numărul gospodăriilor țărănești cu o suprafață între 10—20 iugăre, precum și suprafața pămînturilor stăpînite, erau invers proporționale cu gradul de diferențiere și de stratificare a țăranimii, fiind caracteristică pentru comitatele unde transformările capitaliste în agricultură s-au desfășurat mai lent. În timp ce în Timiș, Trei Scaune, Satu Mare, Arad, Mureș-Turda, Turda-Arieș, Cluj, procentul pămînturilor deținute de către țăranii cu gospodării între 5—20 iugăre era sub nivelul mediu pe întreaga Transilvanie, în celelalte comitate acest procent era mai mare, ajungînd la 65 la sută în Făgăraș și 66 la sută în Caraș-Severin. Excepție erau comitatele Bihor unde, deși exista o agricultură mai avansată, procentul se ridica la 52,6 la sută, și Ciuc unde la un nivel mai slab de dezvoltare a relațiilor capitaliste procentul țăranimii mijlocașe era de numai 42,8 la sută. Țărănimea mijlocașă era și ea supusă în permanentă diferențierii, rîndurile ei se reinprospătau cu elemente ridicate din păturile sărace ale țăranimii sau provenite din rîndurile țăranimii înstărite. Dintre țăărănimea mijlocașă se

desprindeau continuu gospodării ce îngroșau rindurile țărănimii sărace; numai un număr restrins a reușit să se ridice în rindurile țărănimii înstărite. Reducerea continuă a păturii mijlocașe reprezenta fenomenul principal al descompunerii țărănimii.

Paralel cu procesul de ruinare a majorității țărănimii în cadrul diferențierii, a avut loc întărirea unei mici minorități, creind gospodării mari, puternice, care dispuneau de o suprafață de pământ ce nu putea fi lucrată cu forțe proprii, fiind nevoite să folosească munca salariată. Ca urmare a dezvoltării capitalismului în agricultură, puterea lor economică s-a întărit. Astfel, față de anul 1895, când existau peste 85 mii gospodării înstărite, care dețineau 36,8 la sută din totalul pământului aflat în proprietatea țărănimii⁶, în anul 1910 cele aproape 90 mii gospodării între 20-100 iugăre stăpîneau peste 3 milioane iugăre, ceea ce reprezenta 40,6 la sută din suprafața țărănească. Revenea, în medie, pe o gospodărie înstărită de 160 ori mai mult pământ decît în medie unui țaran sub 5 iugăre. În cadrul țărănimii înstărite peste patru cincimi erau gospodăriile între 25-50 iugăre, care dețineau trei pătrimi din totalul suprafețelor țăranilor înstăriți. Astfel, un număr de 11393 de gospodării cu o suprafață între 20-50 iugăre aveau în proprietate 757 mii iugăre, mai mult pământ decît cei 261 mii țărani cu gospodării între 1-5 iugăre.

Proporția gospodăriilor între 50-100 iugăre era în anul 1870, față de totalul gospodăriilor pînă la 100 iugăre, mai mică de 1 la sută în majoritatea comitatelor, districtelor și scaunelor⁷. În anul 1910 numai în șase comitate numărul lor era sub 1 la sută, în unele comitate ponderea lor s-a ridicat pînă la 3 la sută. Deși numărul gospodăriilor țăranilor înstăriți era relativ mic față de totalul gospodăriilor țărănești, ele dispuneau de mari întinderi de pământ. Concentrarea pământului în mîinile acestor gospodării era destul de mare, puterea lor economică varia de la un comitat la altul. Astfel, gospodăriile între 20-100 iugăre dispuneau din întreaga suprafață a pămînturilor țărănești de peste o treime în comitatele Alba de Jos (35 la sută), Arad (35 la sută) și Sălaj (38 la sută), de peste 40 la sută în comitatele Hunedoara (40 la sută), Trei Scaune (43,5 la sută), Tîrnava Mare (45,4 la sută), Timiș (45,4 la sută), Solnoc-Dăbîca (45,6 la sută) și de peste jumătate în comitatele Ciuc (50,5 la sută), Maramureș (50,7 la sută), Satu Mare (52,1 la sută) și Bistrița-Năsăud (53 la sută)⁸. Rezultă deci că gospodăriile țăranilor înstăriți s-au lărgit, dispunînd de o suprafață însemnată de pământ și inventar agricol. Țărănimea înstărită începe încă din această perioadă să fie o importantă forță economică, care se îmbogățește și se extindea pe seama exploatării maselor țărănești lipsite de pământ sau cu pământ puțin.

Concluzii. Am analizat mai sus direcțiile principale și urmările diferențierii țărănimii în Transilvania la sfîrșitul deceniului al XIX-lea și în primul deceniu al secolului al XX-lea. Procesul de diferențiere a fost determinat de pătrunderea relațiilor capitaliste în agricultură, de subordonarea producției agricole necesităților pieței. Este evident că politica fiscală a statului și creditul au acționat în sensul grăbirii și accentuării diferențierii țărănimii. În Transilvania, ca urmare a dezvoltării mai rapide a capitalismului, procesul de diferențiere a țărănimii s-a desfășurat cu mai multă intensitate. Existența unor puternice rămășițe feudale în relațiile agrare acționau în sensul opus, al frînării și întîrzierii diferen-

țierii, fapt ce a făcut ca în unele comitate stratificarea țăranimii să se desfășoare mai lent. Aceasta a constituit un fenomen negativ pentru dezvoltarea social economică a Transilvaniei, știut fiind că procesul de diferențiere a țăranimii era un fenomen progresist și important pentru dezvoltarea capitalismului. În timp ce țăranimea pauperizată devine un important consumator de bunuri de consum, țăranimea înstărită cumpără mijloace de producție, ambele părți vînzînd produse ale gospodăriilor proprii. Frînarea diferențierii pune unele limite însăși creșterii pieței interne. În Transilvania, procesul de diferențiere a contribuit la accentuarea exodului masiv al populației, îndeosebi a țăranimii.

B) TRECEREA LA FORME CAPITALISTE DE ORGANIZARE A MOȘILOR

Sub influența acțiunii legilor economice, în condițiile producției de mărfuri lărgite, au avut loc schimbări esențiale în organizarea și exploatarea moșilor. Esența acestor schimbări a constat în trecerea treptată a gospodăriilor moșierești la sistemul capitalist, la folosirea muncii salariate și la subordonarea activității economice cerințelor pieții.

Munca salariată. Un indice important al stadiului de dezvoltare a capitalismului în agricultură este folosirea muncii salariate. În anul 1910 existau în Transilvania 128297 argați și 412834 muncitori agricoli⁹. În zonele unde relațiile capitaliste de producție s-au maturizat mai rapid și numărul argaților era mai mare. Proletariatul agricol era supus unei exploatare crunte din partea moșierilor și capitaliștilor. Cea mai grea era situația argaților care se angajau pe o perioadă definită, de cel puțin un an, primind, de regulă, hrană și îmbrăcăminte și o sumă derizorie, în schimbul cărora lucrau din zori și pînă în noapte la cele mai grele munci ale gospodăriei. Muncitorii agricoli erau angajați, în cea mai mare parte, ca zileri. Salariul lor varia de la un anotimp la altul, de la o regiune la alta, fiind influențat de cererea și oferta forței de muncă¹⁰. Pentru aceeași muncă executată femeile primeau cu aproape o treime mai puțin salariu, iar copiii numai jumătatea din salariul unui adult. Mai bine erau plătiți muncitorii agricoli în Banat și Crișana.

Exploatarea muncitorilor agricoli era sprijinită și de legislația în vigoare. O serie de legi reglementau relațiile dintre proprietari și muncitori agricoli, în favoarea moșierilor și arendașilor, caracterul de clasă al legislației agrare fiind evidentă. Astfel, legea din 1898 a definit diversele categorii de salariați agricoli: zileri, argați etc¹¹. Legea prevedea că încheierea contractului dintre muncitorii agricoli care nu erau argați și proprietari trebuia să se facă în fața autorităților. Retribuirea se putea face în bani, dar la munci sezoniere de secerat și treierat se prevedea și lucrul în parte sau retribuirea mixtă, în bani și produse. După încheiere, contractul trebuia să fie legalizat de către notarul comunal. Pe baza prevederilor legii, în contracte se înscriau drepturi pentru proprietari, ei puteau să ia măsuri care să determine pe angajați să execute obligațiile asumate. În paragrafele 62-68 ale legii mai sus menționate se prevedea pedeapsa la închisoare pe 60 zile pentru neprezentarea la lucru în ziua stabilită, sau neînceperea muncii la timpul prevăzut în contract și amenzi în bani de la 100 la 600 coroane, închisoare pe 60 zile sau amendă de 400

coroane pentru acei care desfășoară activități ce ar periclita participarea celor angajați la efectuarea muncilor contractate și închisoare pe 15 zile pentru o serie de alte abateri. Legea a stabilit trei instanțe agricole: pretorul, primpretorul și comandantul poliției în prima instanță; vice-comitele în instanța a doua și Ministerul Agriculturii în instanța a treia. Legi asemănătoare au fost emise și pentru angajarea de muncitori la culturile de tutun¹², pentru reglementarea relațiilor juridice dintre proprietari și argați¹³ și altele. Prevederile acestor legi au fost valabile în toată perioada, de la promulgarea lor pînă la destrămarea monarhiei austro-ungare.

Potrivit prevederilor legii retribuția se stabilea în contracte. Retribuția se făcea în bani și în sisteme mixte. Astfel, în contractul încheiat între domeniul Stubenberg din Săcuieni, comitatul Bihor, cu 20 bărbați pentru cosit și 30 femei sau copii pentru orice alte munci, salariul în lunile mai-iunie era de 130 fileri pentru bărbați și 110 fileri pentru femei, în iulie-august 200 fileri pentru bărbați și 150 fileri pentru femei, în septembrie 150 fileri pentru bărbați și 110 fileri pentru femei. La șase săptămîni fiecare pereche primea 100 kg. secară, 35 kg. grîu, 20 kg. orz, 1 kg. hrișcă sau mazăre, săptămînal cîte 6 kg. pîine și 1 kg. carne de vită sau de oaie¹⁴.

În contractul încheiat cu 60 lucrători din comuna Borodul Mare în anul 1909, s-a stabilit ca retribuția pentru secerarea a 450 iugăre de cereale, 6 coroane și 40 fileri de fiecare iugăr. Cosașii și legătorii de snop mai primeau fiecare pereche pentru 6 zile de muncă cîte 2 pîini a 5 kg., 1/2 kg slănină, 1/2 carne de vită sau de oaie, 1/2 kg. brînză, 200 gr. sare, 1/2 kg. hrișcă și 1/2 kg. oțet. Alimente primeau și ceilalți muncitori. Printr-un contract încheiat de domeniu în anul 1905, țărani s-au obligat să execute toate lucrările la vie, în condițiile aplicării unor pedepse severe pentru stricăciunile făcute în timpul muncii, la prețul de 12 coroane mia de bușteni¹⁵. În 1912 domeniul a angajat muncitori care primeau salariul în bani și alimente. S-a stabilit în contract că ziua de muncă începe cu o jumătate de oră înainte de răsăritul soarelui și ține cu o jumătate de oră după asfințit¹⁶.

Autoritățile au intervenit ori de cîte ori era necesar pentru asigurarea gospodăriilor moșierești cu forță de muncă în perioada muncilor de sezon, indeosebi la seceriș. O formă de intervenție a autorităților a fost crearea în lunile de vară a unei rezerve de muncitori în diverse puncte pentru a asigura lucrători la moșii. Astfel de muncitori au fost aduși din Praid, Ghimbav, Singeorgiu de Pădure, pentru ca să fie repartizați la diverse moșii din Transilvania și Ungaria în vederea asigurării desfășurării normale și nestingerite a secerișului. În perioada muncilor de sezon se luau măsuri pentru întărirea jandarmeriei, în vederea împiedicării grevelor de seceriș. Muncitorii care încheiau contracte și nu se prezentau la data fixată la lucru pe moșii erau pedepsiți sever¹⁷.

Arenda. Exploatarea gospodăriilor moșierești se făcea atît în regie, cît și în sistemul dearendă. Extinderea sistemului dearendare a pămîntului la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea a constituit o expresie a accentuării procesului de separare a pămîntului de muncă, de proprietate funciară și de proprietarul funciar, una din condițiile caracteristice ale dezvoltării capitalismului în agricultură.

Rolul arendaşului, ca intermediar între proprietarul funciar și țărani, a devenit tot mai evident. În anul 1910 existau 9273 arendași, dintre care 904 pentru gospodăriile între 100—1000 și peste 1000 iugăre, 1256 pentru gospodăriile între 10—20 iugăre, iar restul la suprafețe sub 5 iugăre¹⁸. La aceasta se mai adaugă 5398 membrii ai familiilor arendașilor, care participau la procesul de producție.

Cei mai separați de producție erau moșierii cu peste 1000 iugăre, unde la mai puțin de un proprietar revenea cîte un arendaș. La proprietățile moșierești între 200—1000 iugăre această proporție era de 1 la 3, iar la gospodăriile între 100—200 iugăre de 1 la 10. Numărul arendașilor pentru gospodăriile între 20—100 iugăre era de 4004, împreună cu membrii de familie ajutători. Categoria arendașilor mici era neînsemnată, ei se pierdeau în masa mare a țăranilor fără pămînt și cu pămînt puțin.

În anul 1910 la 3,3 gospodării cu peste 100 iugăre revenea un arendaș, față de 6,3 gospodării în anul 1895. La sfîrșitul secolului trecut suprafața proprietăților mai mari de 100 iugăre era arendată în proporție de 12,2 la sută în comitatele Timiș, Arad, Bihor și Satu Mare și 9,8 la sută în celelalte părți ale Transilvaniei¹⁹. Dezvoltarea mai rapidă a relațiilor de producție capitaliste în aceste comitate, față de restul Transilvaniei, rezultă și din aceea că între 1895—1910 numărul arendașilor a crescut de aproape patru ori, în timp ce în restul Transilvaniei de trei ori²⁰. Alături de proprietățile moșierești au fost arendate și întinse suprafețe, peste 11 la sută, din terenurile cu circulație restrînsă.

Dijma. Munca salariată nu era suficientă pentru cultivarea întregii suprafețe. De aceea se recurge și la munca în dijmă. Dijma avea două forme, una cînd țăranul lucra cu inventarul propriu agricol, alta cînd munca se executa cu mijloacele de producție ale moșierului. Cele două forme se îmbinau, dar pe măsura dezvoltării capitalismului o extindere tot mai mare a luat forma în care țăranul executa lucrările cu mijloacele de muncă ale moșierului

Răspîndită era și munca în parte, corespunzătoare dijmei de-a valma din România. Numărul țăranilor, inclusiv membrii de familie care aveau ca ocupația principală munca în parte, era în anul 1910 mare. Cei mai mulți erau în comitatele Satu Mare (4264), Solnoc-Dăbîca (1529), Bihor (1186), Tîrnava Mică (1189) și Sălaj (1011)²¹. Mai erau un număr mare de țărani săraci, cu pămînt puțin, care erau obligați să recurgă la munca în parte. Numărul total al țăranilor care lucrau în parte se ridica în anul 1900 la 116 mii. Dintre țăranii care lucrau în parte 96 la sută aveau loturi pînă la 5 ha., 3 la sută între 5—15 ha. și 1 la sută între 15—30 ha²².

Munca în parte pe moșii se practica pentru cultivarea porumbului, a grîului, secarei și orzului. Uneori munca în dijmă se îmbina cu munca salariată. Astfel, într-un contract încheiat în anul 1906 de către domeniul Stubenberg, din Săcuieni-Bihor, cu un număr de 168 de muncitori pentru seceriș, alături de remunerația în bani și alimente muncitorii mai primeau a 14-a parte din snopii secerăți la grîul de toamnă și a 13-a parte la grîul de primăvară. În general partea ce revenea țăranului pentru munca în parte era de o treime și o cincime și foarte rar jumătate²³,

În afara dijmei în natură, țăranii mai erau obligați să presteze moșierului pentru pămîntul arendat și muncă gratuită, „robotă”, care se asea-

mână cu dijma la tarla și suprasarcinile din vechea Românie. Acestea constau în obligația ca pe lângă produsul predat să muncească gratuit mai multe zile, să secere o anumită suprafață de cereale etc. În unele locuri țăranul plătea și o sumă de bani pentru pământul arendat. În cimpia Transilvaniei „jelierii” primeau de la moșieri o bucată de pământ fiind obligați în schimb să muncească anual 25—30 de zile fără plată și 20—30 de zile cu simbrie. Această formă a muncii neplătite era o rămășiță a feudalismului²⁴. Munca în dijmă constituia o formă intensivă de exploatare a țărănimii, ea nu asigura, decît în mică măsură, existența țărănimii sărace și a accentuat procesul de pauperizare la sate.

C) ACCENTUAREA CARACTERULUI COMERCIAL AL AGRICULTURII

Dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial, lucrativ, a constituit o caracteristică a dezvoltării capitaliste în agricultura Transilvaniei. Producția agricolă a fost orientată tot mai mult către piață, spre nevoile industriei și a populației neagricole. Au crescut suprafețele cultivate și producția marfă, a avut loc specializarea regiunilor în unele culturi, s-a extins cultura plantelor industriale, s-a lărgit industria de prelucrare a produselor agricole și odată cu aceasta a sporit și cerința de materii prime agricole pentru industrie.

Producția de cereale. În perioada de la desființarea iobăgiei pînă la primul război mondial s-a înregistrat o creștere importantă a producției de cereale, ceea ce a constituit trăsătura caracteristică principală a dezvoltării agriculturii capitaliste. Înainte de revoluția din 1848—1849 producția de cereale a Transilvaniei satisfăcea cu greu nevoile modeste interne, deoarece numai un sfert din suprafața agricolă era pământ arabil, iar datorită sistemului de pirloagă aproape jumătate din pământul destinat cerealelor nu putea fi luat în considerare²⁵. Dintre cereale cel mai răspîdit era porumbul. În secolulul al XVII-lea porumbul abia era cultivat. El a fost generalizat în agricultura Transilvaniei în secolul al XVIII-lea, devenind o cultură de bază și principalul aliment pentru populație. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, paralel cu extinderea industriei și a dezvoltării orașelor, producția de cereale a ocupat un loc tot mai mare. Astfel, în anul 1870 era cultivată cu cereale peste 61 la sută din suprafața arabilă. La acea dată în Transilvania istorică din suprafața totală arabilă era însămînțată cu grîu 16,8 la sută, cu secară 10,3 la sută, cu orz 1,8 la sută, cu ovăz 12,6 la sută, cu porumb 20 la sută²⁶.

Producția de cereale a Transilvaniei în anul 1901 și 1911²⁷

	chintale						cartofi
	grîu	secară	orz	ovăz	porumb	total cereale	
1901	9099720	2013373	982509	2707806	11677277	26480685	4517156
1911	10835727	1675591	1695960	3728658	13652557	31642493	7003858

Sporul în 1911 față de 1901

chintale	1737007	-337782	713451	1074852	1975280	5161808	2 86702
în %	18,2	-17,0	72,8	47,0	17,5	19,8	55,0

În anul 1911 producția de cereale a Transilvaniei era de 31,6 milioane chintale, cu aproape 5,2 milioane chintale mai mare decât în anul 1901, ceea ce reprezenta un spor de 19,8 la sută. Principala cultură a continuat să fie porumbul. Producția de porumb a fost în anul 1911 de 13,6 milioane chintale, cu două milioane chintale, respectiv cu 17,5 la sută mai mare decât în anul 1901. Un însemnat spor s-a obținut la producția de grâu, de la 9 milioane la 10,8 milioane chintale. Creșterea de 18,2 la sută la producția de grâu este o urmare a extinderii culturii cerealelor panificabile. Grâul și porumbul aveau împreună ponderea cea mai mare în producția cerealieră, de aproape 80 la sută în 1901 și 77,5 la sută în 1911.

Cele mai importante centre producătoare de cereale erau comitatele Timiș, Bihor, Arad, Caraș-Severin. Ele asigurau, împreună, în anul 1911, aproape 46,2 la sută din întreaga producție de cereale a Transilvaniei²⁸. Importante producătoare de cereale erau comitatele Hunedoara, Sălaj, Satu Mare și Alba de Jos. Cea mai scăzută recoltă de grâu, sub unu la sută din recolta Transilvaniei, s-a înregistrat în comitatele Trei Scaune, Brașov, Făgăraș și Maramureș. Participarea comitatelor la producția de porumb a Transilvaniei a fost mai uniformă. Dacă comitatul Timiș dădea 17,1 la sută, alte șase comitate, Bihor, Caraș-Severin, Arad, Solnoc-Dăbica, Alba de Jos și Hunedoara, asigurau fiecare între 5—10 la sută din producția de porumb a Transilvaniei. Alte 11 comitate participau între 1—5 la sută. Numai în comitatele Ciuc, Trei Scaune producția de porumb era sub unu la sută din producția totală a Transilvaniei.

Producția de secară a fost în anul 1911 cu 17 la sută mai mică decât în anul 1901. Cele mai mari producătoare de secară erau comitatele Bihor și Satu Mare, care împreună au dat peste jumătate din recolta anului 1911, urmate de comitatele Timiș, Arad, Ciuc, Hunedoara, Sălaj, Trei Scaune și Cluj.

Producția de orz a fost în anul 1911 cu 72,8 la sută mai mare decât în anul 1901, cele mai mari cantități fiind obținute în comitatele Trei Scaune, Bihor, Brașov, Arad, Timiș, Ciuc și Satu Mare. Cultura ovăzului ocupa, de asemenea, un loc important în producția cerealieră. Recolta de ovăz reprezenta aproape 12 la sută din întreaga producție de cereale a Transilvaniei.

Cartofi. Cartofii se cultivau în mare cantitate în Transilvania. În anul 1911 recolta de cartofi era de peste 7 milioane chintale, cu 2,5 milioane chintale, respectiv cu 55,0 la sută mai mult decât în 1901. Cea mai mare producție de cartofi (peste un milion chintale), a fost obținută în comitatul Maramureș, urmat de Brașov (713 mii chintale), Satu Mare (639 mii chintale), Bihor și Trei Scaune (cite 568 mii chintale), Făgăraș (677 mii chintale), Ciuc (495 mii chintale), Hunedoara, Sibiu, Timiș și Tîrnava Mare.

Producția medie. Nivelul producției cerealiere a fost determinat nu numai de mărimea suprafețelor cultivate ci și de producția medie la hectar. Astfel, dacă în anul 1901 s-a obținut în comitatele din Transilvania istorică, o recoltă medie la hectar de 9,0 chintale la grâu, 8,8 la secară, 9,6 la orz, 9,4 la ovăz, 11,4 la porumb, 75,1 la cartofi, în anul 1911 producția a fost de 10,2, respectiv 9,4, 14,5, 12,3, 15,0 și 99,4 chintale²⁹. Producția medie la hectar a variat de la o regiune agricolă la alta, în raport cu nivelul diferit de dezvoltare a agriculturii și cu condițiile pedoclimaterice

diferite. Astfel, în timp ce la grâu cele mai mari producții au fost obținute în anul 1911 în comitatele Arad (15,3 chintale), Brașov (13,8 chintale), Sibiu (13,4 chintale), Bihor (12,0 chintale), un număr de 11 comitate au avut o producție sub 10 chintale. Cel mai scăzut randament la hectar s-a obținut în comitatele Hunedoara (7,6 chintale), Satu Mare (8,0 chintale), Ciuc (8,0 chintale) și Trei Scaune (8,7 chintale). La producția de porumb recolta medie era de peste 18 chintale la hectar în comitatele Arad, Brașov, Alba de Jos, Sibiu și Tirnava Mică. Cea mai mică producție medie a fost realizată în comitatul Bihor (11,5 chintale) și Arad (11,8 chintale)³⁰. O oscilație și mai mare era la producția de cartofi. Cea mai mare producție era obținută în comitatele Brașov (160,9 chintale), Ciuc (130,5 chintale), Sibiu (120,9 chintale) și Tirnava Mică (109,3 chintale), regiuni specializate în această cultură. În șapte comitate producția a fost între 70—100 chintale. La un nivel foarte scăzut era în comitatele Sălaj (35,5 chintale), și Caraș-Severin (48,2 chintale).

Producția globală și producția medie la hectar au fost mult influențate de condițiile naturale. La marile suprafețe scoase din producție, datorită sistemului de pîrloagă practicat, s-au adăugat semănăturile distruse de calamitățile naturale. De la începutul secolului al XX-lea pînă la primul război mondial, au fost frecvenți anii cu recoltă slabă și foarte slabă. Despre recolta din anul 1901 în raportul Camerei de comerț și industrie Brașov se spune: „De la 1864, se zice că nu s-a văzut o pagubă așa de mare făcută de ape. Urmare: s-a făcut grâu puțin, pagube mari la trifoi, recolta de cereale a fost atinsă cantitativ și calitativ. Toate cerealele au rămas sub greutate”³¹. Un slab an agricol a fost cel din 1907, cînd producția totală a fost în multe locuri mai scăzută ca în anul anterior. În raza Camerei de comerț și industrie Brașov recolta a fost cu 32 la sută mai mică³². În comitatele ce aparțineau Camerei de comerț și industrie Cluj recolta a fost mai mică la toate culturile cerealiere, paguba înregistrată s-a cifrat la suma de 20 milioane coroane³³. Anul agricol 1908 a fost, de asemenea, inconstant. În timp ce în unele comitate s-au obținut recolte bune, în altele producția obținută a fost slabă. Astfel, în comitatul Sălaj situația economică a fost foarte nefavorabilă, cerealele au fost puține și de slabă calitate, producția de porumb a fost mijlocie, recolta a fost slabă la nutrețuri și finețuri naturale³⁴. Din comitatul Trei Scaune se raporta despre o recoltă de cereale sub nivelul mediu, ca urmare a iernii fără zăpadă, urmată de o primăvară și vară slabă, cînd mulți „agricultori au fost nevoiți să-și vîndă o parte din vite sub preț”³⁵. În anul 1909 recolta de porumb din Transilvania fiind foarte slabă, s-au adus din alte părți cantități importante pentru satisfacerea nevoilor unor regiuni³⁶. După recolta bună din anul 1911 a urmat un an slab. În comitatul Arad producția a fost cantitativ și calitativ inferoară anului anterior. „Producția de grâu — raporta Comitetul administrativ al comitatului Arad — a fost consumată pe piața locală, un produs foarte căutat a fost porumbul, care se desfăcea la un preț foarte mare, a fost nevoie de import pentru satisfacerea nevoilor interne”³⁷. Aceasta a avut o influență negativă asupra morăritului, a industriei berei și a spiritului. În raza Camerei de comerț și industrie Brașov „recolta a fost extraordinar de nefavorabilă”, cea mai slabă fiind în comitatul Sibiu”³⁸.

Pierderile de terenuri datorită calamităților naturale au fost, în medie, în anii 1901—1905 de 184615 iugăre, în anii 1906—1910 de 105778 iugăre, în anul 1911 de 18645 iugăre, în anul 1912 de 202572 iugăre, iar în anul 1913 de 415337 iugăre. Suprafețele însămințate au fost, în medie, de 5,1 milioane iugăre în anii 1901—1905, de 5,4 milioane iugăre în anii 1906—1910, de 5,6 milioane iugăre în anul 1912 și de 5,5 milioane iugăre în anul 1913³⁹. Au fost distruse culturile pe 3,6 la sută din suprafața însămințată între anii 1901—1905, 2 la sută între 1906—1910, 3,2 la sută în anul 1911, 5,8 la sută în anul 1912 și 7,5 la sută în anul 1913. Au fost distruse din semănături 19,3 la sută în comitatul Satu Mare, 16 la sută în comitatul Mureș-Turda, 12,7 la sută în comitatul Tirnava Mică, 11 la sută în comitatul Hunedoara și 11,5 la sută în comitatul Solnoc-Dăbica. Viiturile au provocat 90 la sută din pagubele rezultate din calamitățile naturale ale anului 1913. În comitatele bintuite de inundații și recolta la hectar a fost mai mică. Ca urmare a viiturilor recolta anului 1913 a fost foarte slabă.

Producția de cereale a Transilvaniei în anul 1911 și 1913⁴⁰

Anul	Chintale					
	Grâu	Secară	Orz	Ovăz	Porumb	Total
1911— 1913	10835727 7861973	1675591 1403436	1695960 2393649	3782658 4505581	13652557 12525235	31642493 28639874
minus în %	2973754 27,4	272165 16,3	—	—	1127322 8,3	3002619 10,0
plus în %	—	—	647689 40,0	72292 18,0	—	—

Producția totală de cereale a scăzut cu 3 milioane chintale (10 la sută) față de anul 1911. Recolta a fost mai scăzută la porumb cu 1,1 milioane chintale (8,3 la sută), la grâu cu 3 milioane chintale (27,4 la sută), la secară cu 272 mii chintale (16,3 la sută). La cartofi recolta a fost de 2,1 milioane chintale, cu 31 la sută mai mică ca în anul 1911⁴¹. În schimb la orz și ovăz s-au înregistrat producții mari.

Referindu-se la situația economică din raza circumscripției sale, Camera de comerț și industrie Cluj raporta că în anul 1913 a fost „un an de recoltă slabă, după cea din 1912”. Datorită inundației provocată de apele Someșului, care a fost atât de mare încât, pe alocuri, porumbul a trebuit să fie cules din bărci, producția agricolă a fost în cele șapte comitate din raza circumscripției camerei mai mică decât în anul 1912. S-au produs cu 647 mii chintale mai puțin grâu, cu 738 mii chintale porumb și cu 101 mii chintale cartofi⁴². În total s-au produs cu un milion chintale mai puțin cereale ca de obicei. În comitatul Sibiu, ca urmare a timpului nefavorabil și a viiturilor, a devenit inutilizabil 40 la sută din terenul însămințat. Viiturile au distrus aproape în întregime recolta de grâu din comitatul Mureș-Turda, astfel nu s-au putut acoperi nici nevoile locale⁴³. În comitatul Caraș-Severin s-a secerat în anul 1913 grâul numai pe jumătate din suprafața recoltată în anul 1912; producția totală era de numai 42,5 la sută din

nivelul atins în anul anterior, iar producția medie pe un iugăr era de numai 4,3 chintale. În comitatul Timiș s-a secerat numai pe 70 la sută din suprafața secerată în 1912, iar recolta a fost cu 30 la sută mai mică. În comitatul Satu Mare grîul s-a secerat de pe 82018 iugăre față de 144062 iugăre în 1912; recolta a fost de numai 408624 chintale față de peste un milion chintale în 1912⁴⁴.

Analiza evoluției producției principalelor culturi cerealiere scoate în evidență o anumită creștere a producției medii la hectar. Cu toate acestea tendința generală era menținerea unei medii scăzută a producției la hectar. Creșterea producției la hectar care s-a obținut în anii de recoltă bună, era favorizată în deosebi de condițiile de climă și în mai mică măsură de folosirea mijloacelor mecanice de muncă și a aplicării regulilor agrotehnice avansate. Deși în a doua jumătate a secolului al XIX-lea s-au întreprins unele măsuri de apărare contra apelor, cum a fost canalizarea râului Bega, unele lucrări de regularizare a râurilor Someș și Mureș, ele au fost cu totul insuficiente, ceea ce a făcut ca viiturile din anii 1912 și 1913 să fie atât de distrugătoare. Producția medie scăzută la porumb se explică și prin faptul că gospodăriile țărănești, principalele producătoare de cereale dispuneau de mijloace de muncă manuale, ce nu asigurau un randament înalt.

Producția agricolă a Transilvaniei, deși a sporit, nu a putut satisface nevoile interne ale populației și industriei. De aceea a trebuit să se apeleze la import, îndeosebi din Vechea Românie. Cereale, ca și animale vii, se importau în cantități apreciabile atât pentru acoperirea nevoilor de alimentație a populației, cât și pentru asigurarea cu materii prime a unor industrii de prelucrare a produselor agricole ca morăritul, industria berei și a spiritului etc.

Specializarea și zonarea producției agricole. Dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial s-a manifestat și prin specializarea producției agricole în anumite regiuni și gospodării, care a constituit totodată o expresie a adîncirii diviziunii sociale a muncii în agricultură. Cea mai răspîdită cultură erau cerealele. Zone cerealiere principale ale Transilvaniei erau comitatele Timiș, Arad și Bihor, unde s-a dezvoltat și o industrie de prelucrare a produselor agricole. În aceste comitate existau mari mori mecanice care prelucrau cea mai însemnată parte a cerealelor din Banat și Crișana, precum și mari cantități din import. Întinse suprafețe erau cultivate cu porumb. Zona de cultivare a porumbului era cu mult mai extinsă. Specializarea în producția de grîu și porumb era determinată și de dezvoltarea industriei. Zonarea producției de grîu și porumb a facilitat o mai largă dezvoltare a relațiilor de producție capitaliste în agricultură, folosirea într-o măsură mai mare a mașinilor agricole și a muncii salariate.

Alături de culturile cerealiere s-a extins cultura cartofilor care avea o importanță deosebită pentru aprovizionarea populației și pentru acoperirea nevoilor industriei spiritului și a amidonului.

Dezvoltarea industriei zahărului a presupus și o lărgire a suprafețelor cultivate cu sfeclă de zahăr. În anul 1913 sfeclă de zahăr se cultiva în 18 comitate, din 22, producția ei a atins aproape 4 milioane chintale⁴⁵, recolta medie la hectar era în unele comitate de peste 300 chintale. Cel mai mare producător de sfeclă de zahăr era comitatul Bihor (1,6 milioane chintale), care dădea 40 la suta din întreaga producție a Transilvaniei.

Importante cantități s-au produs în comitatele Arad (846184 chintale), Brașov (711513 chintale), Satu Mare (377231 chintale), Trei Scaune (200843 chintale), Timiș (171691 chintale) și Turda-Arieș (114944 chintale). Dintre plantele textile s-a extins îndeosebi cultura cînepei și a inului. Tutunul s-a cultivat în anul 1910 în zece comitate, producția lui fiind de 97 mii chintale ⁴⁶.

Specializarea unor regiuni în viticultură și pomicultură a dus, de asemenea, la dezvoltarea caracterului comercial al agriculturii. În anul 1911 suprafața însămînțată cu viță de vie era de 50317 hectare. Din producția de struguri s-au fabricat 719620 hl de vin și s-au vîndut 11084 chintale struguri de masă ⁴⁷. Cele mai importante zone viticole erau comitatele Timiș, Bihor, Arad, Satu Mare, Sălaj, Alba de Jos, Tîrnava Mare, Tîrnava Mică, Hunedoara, Sibiu și Mureș-Turda. Unele din aceste regiuni, ca cele din Valea Tîrnavelor, erau cunoscute și peste hotare pentru calitatea superioară a vinurilor.

Pomicultura era larg răspîdită în regiunile deluroase și subcarpatice. Mari producătoare de fructe erau comitatele Caraș-Severin, Hunedoara, Timiș, Satu Mare, Sălaj, Arad, Maramureș, Tîrnava Mare, Solnoc-Dăbîca, Mureș-Turda, Cluj, Alba de Jos, Odorhei și Bistrița-Năsăud. S-au produs în cantități mari soiuri deosebite de mere, prune, nuci, cireși, castani și duzi ⁴⁸.

În jurul marilor orașe s-au creat zone de legumicultură, caracterizate printr-o producție intensivă de strictă specializare și destinată în întregime pieței.

S-au extins în această perioadă apicultura și sericicultura. Creșterea albinelor era o ocupație permanentă a țăranilor în majoritatea așezărilor rurale. Numărul stupilor era în anul 1911 de peste 200 mii, iar a producției de miere de peste 9 mii chintale și a cerei de albine de 746 chintale ⁴⁹. Sericicultura era mai răspîdită în comitatele Timiș, Arad și Caraș-Severin.

Specializarea producției agricole, crearea unor zone de culturi specifice a avut o mare importanță pentru lărgirea producției de mărfuri, pentru legarea mai strînsă a producției agricole de necesitățile crescînde ale industriei și ale populației orașenești neagricole.

5. CONCLUZII

Dezvoltarea capitalismului în agricultură a fost însoțită în Transilvania, ca și în Vechea Românie, de un progres al forțelor de producție, exprimat prin creșterea suprafețelor arabile și accentuarea caracterului cerealier al agriculturii. A crescut suprafața generală însămînțată ca și culturile pentru piață, îndeosebi ale grîului și porumbului. Agricultura a contribuit cantitativ tot mai mult la crearea produsului social total și a venitului național. Ea a devenit o sursă principală de materii prime pentru industria prelucrătoare, de produse agroalimentare pentru populație și în același timp o piață importantă pentru produsele industriale.

Cu toate succesele obținute agricultura Transilvaniei se caracteriza în preajma primului război mondial ca o economie extensiv cerealieră, cu un nivel scăzut al producției medii la hectar și cu o înzestrare tehnică

insuficientă. Deși s-au făcut pași importanți în înzestrarea tehnică a marilor moși cu mașini și unelte cu tracțiune mecanică, marea parte a agriculturii se baza pe folosirea uneltelor simple, manuale, fapt ce a determinat și nivelul scăzut al producției la hectar și o rămânere în urmă a agriculturii față de posibilitățile și în raport cu celelalte teritorii înglobate în monarhia austro-ungară.

Trăsătura caracteristică a agriculturii Transilvaniei era repartitia nedreaptă a pământului, dominația mării proprietăți, a latifundiilor, pe de o parte, și existența micii proprietăți dependente de proprietatea moșierească.

Accentuarea caracterului comercial al agriculturii a avut o mare influență pentru desfășurarea procesului de diferențiere a țărănimii. Dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial cerea o tehnică mai perfecționată, o oarecare specializare a producției, care să poată face față concurenței pe piață. Avînd o mai mare putere economică, gospodăriile capitaliste înfrîngeau la piață pe producătorii mijlocii, ducînd la ruina majorității lor. Dar, țărănimea înstărită constituia încă o pătură destul de subțire și avea o pondere restrînsă.

În agricultura Transilvaniei predomina într-o măsură mai mare mica gospodărie țărănească. Rezultat al procesului de diferențiere mai accentuată, în Transilvania gradul de deposedare, de proletarizare a țărănimii a fost mai avansat. S-a creat o armată puternică de proletari și semiproletari agricoli, exploatată și asuprită de moșieri și de burghezia satelor. Majoritatea țărănimii sărace și a proletarilor agricoli fiind români, iar mării latifundiari în majoritate maghiari, contradicțiile au căpătat și un caracter național, fapt ce a făcut ca eliberarea națională să aibă și un profund caracter social.

Deși relațiile capitaliste erau mai dezvoltate, se mențin și în agricultura Transilvaniei rămășițe feudale, care constituiau o piedică în calea progresului forțelor și relațiilor de producție. Lichidarea rămășițelor feudale era o cerință vitală pentru dezvoltarea agriculturii Transilvaniei. Marile transformări ce au avut loc în anii construcției socialiste în patria noastră au facilitat înlăturarea caracterului rudimentar al agriculturii Transilvaniei. Dezvoltarea ei, la fel ca și a agriculturii întregii țări, se caracterizează prin instaurarea noilor relații de producție în care au fost lichidate exploatarea și asuprirea, prin organizarea superioară a muncii, folosirea pe scară largă a mijloacelor moderne de muncă, aplicarea regulilor agrozootehnice avansate, ceea ce asigură un înalt randament, producții ce nici nu pot fi comparate cu eficiența scăzută din trecut. Noua revoluție agrară deschide noi și mari perspective agriculturii românești în măsură să satisfacă la un nivel corespunzător cerințele crescînde ale populației și a economiei în general.

NOTE

¹ Vezi „Revista de Istorie”, nr. 2, tom 36, 1983, p. 123—136 și nr. 4, tom 37, 1984, p. 313—325.

² I. Adam—N. Marcu, *Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României*, vol. II, București, 1956, p. 160.

- ³ Orosz István, *A diferenciólodás és kisajátítás*, din „*A parasztság Magyarországon a kapitalizmus korában, 1848–1914*”, vol. 11, p. 111–112.
- ⁴ Cristu S. Negoiescu, *Ardealul nostru, Transilvania, Banatul, Crișana și Maramureșul, din punct de vedere geografic, economic, administrativ și mai ales financiar*, București, 1919.
- ⁵ M. St. Évk., új folyam, 1912, Budapesta, p. 132–137.
- ⁶ *Relații agrare și mișcări țărănești în România 1908–1921*. Edit. politică, București, 1967, p. 97.
- ⁷ Orosz István, *op. cit.*, p. 121–122.
- ⁸ Calculat după Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*
- ⁹ M. St. Köz., új sorozat, vol. 52.
- ¹⁰ *Vezi: Mezőgazdasági munkabérek Magyarországon 1909. évben*, Budapesta, 1910.
- ¹¹ *Magyar Közigazgatási Törvények*, Grill féle kiadása. Szerkeszti Dr. Térfi Gyula, Budapesta, 1911, p. 443–470.
- ¹² *Idem*, p. 531.
- ¹³ *Idem*, p. 545–580.
- ¹⁴ Arh. St. Oradea, fond Domeniul Stubenberg, dosar 176 a, 1900–1920, p. 42–43.
- ¹⁵ *Idem*, p. 15–16, 78–80.
- ¹⁶ *Idem*, p. 99.
- ¹⁷ Arh. St. București, Colecția microfilme din R.P. Ungară, rola 80, c. 724–750. (MOL, B.M., K 149, 1914/1534).
- ¹⁸ După M. St. Köz., új sorozat, vol. 52, p. 118–322.
- ¹⁹ Al. Vaida, *Relații agrare și situația țăranimii din Transilvania la începutul secolului al XX-lea*, din Damian Hurezeanu, *Problema agrară și țupta țăranimii din România, 1904–1906*. București, 1961, p. 102.
- ²⁰ *Idem: Relații agrare ...*, p. 95.
- ²¹ M. St. Köz., új sorozat, vol. 52.
- ²² *Relații agrare ...*, p. 96–97.
- ²³ Arh. St. Oradea, fond citat, dosar 176/a, 1900–1920.
- ²⁴ *Relații agrare ...*, p. 96–97.
- ²⁵ *Erdélyországi Statisztikája*, irta Kövári László, vol. 1, Cluj, 1847, p. 111–112.
- ²⁶ Keleti Károly, *Hazánk és népe a mezőgazdaság és társadalmi statisztika szempontjából*, Budapesta, 1873, p. 91.
- ²⁷ Calculat după M. St. Évk., új folyam IX, 1901, p. 86 și XII, 1911, p. 102.
- ²⁸ M. St. Évk., új évfolyam, XIX, 1911, p. 102.
- ²⁹ *Idem*, IX, 1901, p. 86 și XIX, 1911, p. 102.
- ³⁰ *Idem*, XIX, 1911, p. 102.
- ³¹ Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov pe anul 1901.
- ³² *Idem*, pe anul 1907.
- ³³ Raportul Camerei de comerț și industrie Cluj pe anul 1907, p. 17–18.
- ³⁴ Arh. St. București, Colecția microfilme R.P. Ungară, rola 165, c. 103–104. (MOL, ME, K 26, 1908 – XXXVII–1505).
- ³⁵ *Idem*, rola 165, c. 201–202. (*Idem*, K 26 1908–XXXVII–4151).
- ³⁶ Raportul Camerei de comerț și industrie Brașov pe anul 1908, p. 9.
- ³⁷ *Idem*, Cluj, pe anul 1912, p. 1–2.
- ³⁸ *Idem* Brașov pe anul 1912, p. 18–19.
- ³⁹ M. St. Köz., új sorozat, vol. 66, p. 10–14.
- ⁴⁰ După M. St. Évk., új évfolyam XIX, 1911, p. 102.
- ⁴¹ *Ibidem*.
- ⁴² Raportul Camerei de comerț și industrie Cluj, pe anul 1913, p. 18–19.
- ⁴³ MOL. Pesti Magyar Kereskedelmi Bank, Z 40, pach. 123, nr. 2074.
- ⁴⁴ MOL, FM, K 184, 1914–53–55083.
- ⁴⁵ M. St. Évk., új folyam XXI, 1913, p. 86.
- ⁴⁶ Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*, p. 92.
- ⁴⁷ M. St. Évk., új folyam, XIX, 1911, p. 112–113.
- ⁴⁸ Cristu S. Negoiescu, *op. cit.*, p. 98–101.
- ⁴⁹ M. St. Évk., új folyam, XIX, 1911, p. 130.

L'AGRICULTURE DE LA TRANSYLVANIE À LA VEILLE DE LA PREMIÈRE GUERRE MONDIALE (III)

Résumé

La dernière partie de l'étude examine les traits du développement du capitalisme dans l'agriculture de Transylvanie à la veille de la première guerre mondiale. La pénétration des formes capitalistes dans l'agriculture a représenté un processus de longue durée à multiples effets d'ordre économique et social. Le développement de la production de marchandises a conduit inévitablement à un puissant processus de différenciation de la paysannerie, caractérisée par l'accroissement du taux de la paysannerie pauvre, sans terre ou qui en possédait très peu, le renforcement de la position économique de la paysannerie moyenne et l'apparition de la même couche de la paysannerie aisée, qui est devenue exploiteuse. Des mutations importantes sont intervenues dans l'organisation et l'exploitation des domaines fonciers. On vit se développer le travail salarié dans l'agriculture, le système d'affermage de la terre. Mais l'on maintient la dîme, la corvée-vestiges de l'économie féodale, formes intensives d'exploitation de la paysannerie. Sur ce fond de toile, la majorité de la paysannerie a été soumise à une terrible oppression sociale et nationale, ce qui a aggravé davantage encore les contradictions au sein de la monarchie austro-hongroise. Les superficies ensemencées ont été agrandies, la production de céréales s'est accrue, et le processus de spécialisation de la production agricole s'est intensifié. Tout ceci a conduit à la croissance de l'efficacité et du rendement de l'agriculture qui occupait une place de premier plan dans l'économie et apportait la contribution la plus notable à la création du produit social et du revenu national. Le développement du capitalisme dans l'agriculture s'est accompagné d'un progrès des forces productives, exprimé par l'augmentation des superficies arables et l'accentuation du caractère céréalier de l'agriculture. La satisfaction pleine et entière des besoins en produits agricole était conditionnée des importations de Roumanie, d'où l'on achetait d'importantes quantités de céréales, de bétail et de produits animaux. C'était l'un des domaines de manifestation de l'interdépendance économique entre les territoires roumains des deux versants des Carpates. En dépit des succès obtenus, l'agriculture de Transylvanie, se caractérisait par une économie céréalière par excellence où le niveau de la production par hectare était extrêmement bas et l'équipement technique insuffisant. Y persistaient de nombreux vestiges féodaux qui constituaient un obstacle dans la voie du progrès des forces et des relations de productions. La constitution de l'économie roumaine unitaire, comme suite du parachèvement de l'unité nationale le 1er décembre 1918 a créé des conditions propices au progrès ascendant de l'économie de Transylvanie, inclusivement de l'agriculture.

ACTIVITATEA POLITICO-DIPLOMATICĂ PENTRU RECUNOAȘTEREA INTERNAȚIONALĂ A UNIRII TRANSILVANIEI CU ROMÂNIA (I)

ION M. OPREA

Prefacerile adinci care s-au produs în configurația politică, națională și teritorială a Europei dar mai ales a regiunilor ei centrale și sud-estice, după încheierea primului război mondial se înscriu într-un proces obiectiv de unificare și consolidare a statelor naționale.

Crearea unor state naționale independente ca și desăvârșirea unificării altora a fost rezultatul luptei de eliberare națională și socială a popoarelor dusă în condițiile interne și externe de la sfârșitul primului război mondial. În aceste condiții, în imperiile austro-ungar, otoman și țarist care se prăbușeau ca urmare a războiului, a Revoluției Socialiste din Octombrie și a unui întreg șir de mișcări cu caracter național și social, popoarele minate de instinctul propriei conservări și de năzuința legitimă spre libertate, s-au ridicat pline de curaj la o viață independentă și suverană. O asemenea ridicare a națiunilor asuprite secole de-a rândul a dus la dezmembrarea imperiilor dominatoare, reprezenta o necesitate logică, o necesitate a procesului istoric de dezvoltare a națiunilor¹.

Aruncat pentru totdeauna în prăpastia trecutului, fostul Imperiu habsburgic a făcut loc întemeierii unor state viabile și înfloritoare. În iureșul acestor prefaceri au apărut Republica Cehoslovacă, Republica Ungară, Republica Austriacă, s-a realizat unirea Serbiei, Croației, Sloveniei, Bosniei și Herțegovinei într-un singur stat, a reinviat statul independent polonez, iar teritoriile italiene au fost încorporate statului italian.

Cadrul larg al procesului obiectiv și progresist de eliberare națională a cuprins și poporul român din Imperiul austro-ungar. „Crearea statului național unitar — arată secretarul general al partidului — a constituit o strălucită victorie istorică a luptei istorice, îndelungate a maselor populare pentru făurirea națiunii române, a marcat împlinirea visului secular al tuturor românilor de a trăi uniți în granițele aceleiași țări, într-un stat unic, liber și independent². În rindurile luptătorilor români hotărâți să scuture jugul străin și să se unească apoi cu patria-mamă s-au angajat fără excepție toate clasele și grupurile sociale indiferent de orientarea lor politică. Devine limpede astfel că dezmembrarea Imperiului austro-ungar „n-a fost un scop ci o consecință a războiului”³.

La începutul primului război mondial nici un guvern al țărilor aliate și asociate n-au definit clar și precis viitorul Austro-Ungariei. „La Londra, la Paris, la Roma unele comitete susțineau pe adepții ideilor de eliberare națională, dar autoritățile, chiar cele anticlericale, rămân rezervate și refuză

să ia vreo atitudine”⁴. Deși criza internă a Imperiului era evidentă încă de la începutul războiului iar spectrul dezlănțuirii ei înfricoșă, încă de atunci, guvernul imperial, totuși cercurile politice anglo-franceze rămăneau departe de a sesiza iminența destrămării monarhiei habsburgice⁵. Mai mult, guvernul Georges Clemenceau și cercurile guvernante engleze au fost la începutul războiului chiar favorabile menținerii Imperiului austro-ungar.

În primele luni ale anului 1918 guvernele țărilor aliate ca și președintele Statelor Unite ale Americii Woodrow Wilson încă mai declarau „că ei nu aveau intenția să dezmembreze Austro-Ungaria și că cele 14 puncte nu făceau decât simpla mențiune despre necesitatea unei autonomii a națiunilor supuse Austriei”⁶. Atitudinea favorabilă menținerii Imperiului habsburgic, pe care aliații au adoptat-o pînă la jumătatea anului 1918 se manifesta în mod diferit la fiecare dintre cei care o împărtășeau. Astfel dacă linia de conduită a lui Wilson față de soarta Imperiului habsburgic a rămas consecventă pînă la jumătatea anului 1918, orientarea celorlalți mari aliați îmbracă aspecte de-a dreptul contradictorii. Într-adevăr poziția favorabilă integrității Imperiului austro-ungar, adoptată de anglo-francezi pînă la jumătatea anului 1918, intră în contradicție flagrantă cu promisiunile făcute de ei, în primii ani ai războiului, de a elibera națiunile care sufereau aspirarea habsburgică. În acești ani marii aliați, pentru a învinge Puterile Centrale, au fost nevoiți să-și asigure concursul Italiei prin tratatul din 26 aprilie 1915, concursul României prin tratatul din 14 august 1916, precum și sprijinul cehoslovacilor, iugoslavilor, și polonezilor^{6b15}. Or, promisiunea de a elibera aceste națiuni implica, în mod logic și obligația de a dezmembra Imperiul austro-ungar, obligație care chiar dacă fusese asumată prin tratate internaționale secrete, nu era mai puțin valabilă decât obligațiile oficiale.

Apreciind efectul moral, juridic și politic al tratatelor secrete și al declarațiilor prin care Anglia și Franța se angajau să satisfacă dezideratele românilor, italienilor, sîrbilor și ale altor națiuni apăsate de jugul habsburgic — André Tardieu scria : „Privit prin prisma acestor tratate Imperiul austro-ungar nu mai exista în anul 1918”⁷. Aceste evenimente conturează limpede poziția marilor puteri aliate adoptată pînă în vara anului 1918, față de integritatea Imperiului habsburgic. La lumina lor se poate constata că în timp ce președintele Americii, Wilson a rămas pînă în vara anului 1918 constant favorabil menținerii Imperiului austro-ungar cercurile guvernante franco-engleze au adoptat o atitudine duplicitară.

Poziția franco-engleză ca și poziția președintelui Wilson își găsesc explicația de pe o parte în scopurile de război pe care le urmăreau statele mari aliate, iar pe de altă parte în însăși desfășurarea ostilităților, din această etapă, sau mai precis în influența pe care au avut-o marile ofensive austro-germane din primăvara și vara anului 1918 care puneau sub semnul incertitudinii posibilitățile Antantei de a ieși învingătoare.

În a doua jumătate a anului 1918 însă mersul operațiunilor militare pe toate fronturile cunoaște o serie de schimbări foarte rapide care la un moment dat au făcut loc unei întorsături neașteptate și radicale în favoarea aliaților. Capitulara Bulgariei în luna septembrie 1918, și prima cerere de armistițiu a guvernului austro-ungar au fost cele dintâi semne vizibile care anunțau victoria aliaților. Aceste evenimente urmate îndată de capitulara

definitivă a Puterilor Centrale, și de răsunătoarele mișcări pentru eliberarea națională au determinat marile puteri aliante să abandoneze poziția menținerii integrității Austro-Ungariei și să se împace cu gândul dezmembrării ei. Președintele Wilson invocând, în răspunsul dat la prima cerere de armistițiu a guvernului habsburgic din luna septembrie 1918, schimbările care se produsese atît de rapid în centrul Europei, a precizat că simpla autonomie, pe care el o preconizase la începutul anului 1918 pentru națiunile asuprite din Austro-Ungaria devenise cu totul insuficientă ⁸.

Odată cu președintele Statelor Unite ale Americii reprezentanții celorlalte state mari aliante, găsindu-se în fața destrămării ireversibile a Imperiului austro-ungar, s-au văzut siliți să capituleze ei înșiși față de voința popoarelor de a dobîndi libertatea ⁹.

Ca urmare a hotărîrii națiunilor : cehă, slovacă, română, sîrbă, croată, slovenă, italiană și poloneză de a nu mai trăi sub suzeranitate habsburgică, Imperiul austro-ungar a fost pînă la sfîrșitul anului 1918 complet dezmembrat, iar conferința păcii a fost determinată să ia act de această operă progresistă a popoarelor asuprite și să se transforme „într-un veritabil lichidator al statului habsburgic” ¹⁰.

În asemenea împrejurări, Conferința de pace nu s-a mai preocupat decît de stabilirea frontierelor între țările care-și reafirmau independența sau care își desăvîrșiseră unitatea națională.

În activitatea desfășurată la Conferința păcii, pentru satisfacerea celor mai vitale interese ale națiunilor, se impunea o atenție deosebită, deoarece experiența trecutului arătase că „sentimentul justiției violate nu creează spiritul pacific” ¹¹.

Căutarea celor mai adecvate principii și metode pe baza cărora să poată fi satisfăcute interesele națiunilor la Conferința de pace, s-a reflectat în controversa dintre punctul de vedere al diplomației americane și punctul de vedere franco-englez. Noua diplomație americană de sub conducerea lui Wilson privind problema națională își găsea expresia cea mai concentrată în formula dreptului popoarelor la autodeterminare sau în principiul naționalităților, care venea în contradicție cu vechea diplomație europeană bazată pe „revendicările naționale întemeiate pe considerații istorice, pe necesități strategice, pe tratate secrete” ¹².

Prin însuși spiritul ei, noua diplomație americană, respingea tratatele secrete încheiate de aliați cu Italia și România în anii războiului, pentru a fixa drepturile teritoriale ale acelor două țări. „Împărțîșind din convingere sau din calcul punctul de vedere al lui Wilson, Consiliul Suprem mai întîi și Consiliul celor patru mai în urmă își luaseră sarcina să hotărască asupra acestor chestiuni în afara tratatelor de alianță și cu excluderea țărilor mici interesate” ¹³. Dificultățile României la Conferința păcii s-au agravat și ca urmare a faptului că în prima fază a dezbaterilor încă mai persistă părerea că pacea separată, pe care o încheiase guvernul român cu Puterile Centrale în martie 1918 la București, ar fi anulat obligațiile asumate de Franța și Marea Britanie față de România prin tratatul din 14 august 1916.

În sprijinul României, care de la începutul Conferinței de pace a fost prinsă în cleștele acestor dificultăți, s-au ridicat o serie de personalități științifice și politice din marile țări aliante. Ele au înțeles de la începutul

conferinței că membrii Consiliului Suprem evitînd sub diferite pretexte să ia în considerație tratatul secret din 1916, nu intenționau să repudieze revendicările naționale românești ci să hotărască singuri asupra lor și în deplină libertate.

Atitudinea binevoitoare a diferitelor cercuri științifice și politice din marile țări aliate, ca și a opiniei publice occidentale în general, față de revendicările naționale românești, s-a manifestat în chip elocvent în toată perioada Conferinței de pace. Încă din momentul inaugurării lucrărilor conferinței, Take Ionescu a constatat că în Occident „Toată lumea era convinsă că . . . România are dreptul la unitatea națională oricare ar fi tratatul ei de pace separată”¹⁴.

O constatare asemănătoare a făcut și reprezentantul Consiliului Dirigent la Conferința păcii, Al. Vaida-Voievod. El observa cu satisfacție că în țările occidentale revendicările naționale românești „sînt privite de unii fără rezerve”¹⁵ în pofida părerii altora că tratatele anterioare n-ar mai avea decît o valoare etică¹⁶.

Sprijinul cel mai amplu și cel mai constant a fost acordat României de către cercurile democratice și în general de opinia publică franceză. În atitudinea acestor forțe se putea recunoaște adevărata Franță în protecția căreia poporul român își pusese la începutul războiului multe nădejdi.

Speranța României în sprijinul Franței capătă noi accente în urma angajamentelor pe care factorii determinanți ai politicii franceze le luau față de guvernul român sau față de regele Ferdinand. Ca o cheazășie a sprijinului pe care Franța era hotărîtă să-l acorde României în lupta dusă pentru recunoașterea unității sale naționale, stătea poziția lui Raymond Poincaré, președintele Republicii Franceze. Definindu-și punctul de vedere față de interesele naționale românești, Raymond Poincaré scria într-o telegramă, adresată regelui Ferdinand în preajma deschiderii Conferinței de pace : „Franța se va felicita de a fi făcut tot ce depinde de ea pentru a ajuta viteaza Dvs. țară să-și realizeze idealul său patriotic... Eu nu mă îndoiesc că pacea care va consacra în acest an, victoria dreptului și va realiza unitatea națională a poporului român, va strînge și mai mult între țările noastre legăturile prieteniei lor tradiționale”¹⁷.

Ajutor prețios au găsit diplomații români și la alte personalități marcante ale vieții politice și culturale franceze ca : Louis Barthou, Viviani, Painlevé, Albert Thomas, Paul Deschanel, Legues, Dubost, Aristide Briand și alții¹⁸.

În presa franceză care, după cum remarcă N. Titulescu „a apărat națiunea română contra aparanțelor înșelătoare”¹⁹ ca și la tribuna parlamentului, acești remarcabili oameni de cultură, au adoptat o atitudine mereu favorabilă intereselor naționale românești. O mărturie grăitoare o constituie poziția consecventă a lui Aristide Briand, care evocînd sprijinul acordat României în timpul Conferinței de pace declara într-o ședință a Camerei franceze : „Nu se cunoaște îndeajuns rolul jucat de România în acest război . . . Lumea este ușor tentată să vadă numai că ea a fost zdrobită și nu ține seama că această zdrobire nu s-a produs decît după ce România a dat măsura eroismului său prin rezistența pe care a opus-o. Trebuie să ne amintim întotdeauna că în timpul acestor lupte România a

distrus două armate germane, care fără de aceasta, ar fi venit contra noastră. Pentru eroismul ei, noi nu-i vom putea fi niciodată îndeajuns de recunoscători”²⁰.

Cu diferite alte prilejuri, oameni politici francezi de prestigiu au făcut cunoscut opiniei publice dezbaterile care se desfășurau la Conferința păcii, în jurul stabilirii frontierelor României. Cînd anumite organe de presă, au inserat articole în care, potrivit unor păreri emise de Consiliul Suprem se considera că pacea separată de la București ar fi anulat tratatul secret din august 1916, secretarul general al Asociației Naționale a primarilor din Franța, Joseph Caperan scria : „Nu se poate protesta îndeajuns împotriva unei asemenea imoralități... Condițiile în care România a fost obligată să semneze pacea sînt cunoscute întregii lumi... De altfel s-a înțeles foarte bine că armistițiul din 11 noiembrie 1918, declară nul tratatul de la București și că această anulare este în mod logic confirmarea solemnă a acordului din 1916”²¹.

Opera de informare a opiniei publice franceze despre interesele naționale românești a fost dublată de acțiunile unor diplomați cu renume european, aflați în diferite organisme ale Conferinței de pace. Unul dintre acești diplomați, ministrul francez André Tardieu fiind președinte al comisiei pentru chestiunile României și al comisiei centrale teritoriale, a apărut „cu asistența lui Jules Laroche, ministrul plenipotențiar, pas cu pas tezele românești”²².

Succesele lui Tardieu în activitatea consacrată apărării intereselor naționale românești la Conferința păcii s-au datorat și concursului unor membrii ai delegației americane ca House și Crow²³ dar și sprijinul dezinteresat al delegatului italian, di Martino²⁴. Folosindu-se de sprijinul acestor delegați și de marea sa autoritate în Comisiile teritoriale pe care le conducea André Tardieu a „urnit din pozițiile lor pe juriștii imposibili” potrivit tezelor diplomației românești și a „domolit minia lui Clemenceau și ostilitatea lui Wilson”²⁵.

Astfel ca urmare a eforturilor stăruitoare ale unor diplomați francezi, italieni, englezi și americani, conjugate cu repetatele intervenții ale delegației române punctul de vedere al României privind stabilirea frontierelor sale n-a putut să fie ignorat de Consiliul celor patru²⁶.

Climatul favorabil creat de manifestările diferitelor personalități politice din lumea occidentală și îndeosebi sprijinul direct al simpatizanților cauzei românești care lucrau în anumite organisme ale Conferinței de pace au permis lui Brătianu să pună în valoare un întreg arsenal de argumente cu caracter istoric, politic și economic pentru a apăra punctul său de vedere privind importanța și rolul tratatului secret din august 1916 ca bază de pornire pentru stabilirea frontierelor vestice și nordice ale României²⁷.

Respingerea obiecțiilor privitoare la urmările păcii separate de la București, asupra tratatului secret din 1916 precum și împotrivirea față de punctul de vedere al președintelui Wilson care nu recunoștea, din principiu valabilitatea acestui tratat, dovedesc firește, ca și alte acțiuni diplomatice întreprinse la Conferința păcii, că delegația română condusă de I.I.C. Brătianu a adoptat nu calea tranzacțiilor cu membrii Consiliului Suprem, și calea rezistenței.

Urmînd această cale Brătianu a cerut insistent, în cadrul diferitelor organisme ale Conferinței de pace ca semnatarii tratatului secret din august 1916 să-și respecte scrupulos angajamentele.

Pentru atingerea acestui scop și în general pentru orice chestiune cu caracter teritorial care o privea în mod nemijlocit delegația română se adresa unei comisii speciale înființată de Consiliul Suprem a cărei sarcină era „să reducă pe cît mai mult posibil diferențele referitoare la frontierele române și să propună soluțiile cuvenite”²⁸.

Comisia teritorială pentru frontierele României înființată la 1 februarie 1919 ca și comisiile însărcinate cu reglementarea frontierelor altor țări participante la dezmembrarea Imperiului habsburgic au reușit să prezinte Consiliului Suprem la sfîrșitul lunii martie 1919 rapoarte care „conțineau propuneri precise referitoare la noile frontiere, însoțite de hărți și sprijinite pe argumente care motivau hotărîrile adoptate”²⁹.

Fiecare din aceste comisii compuse din reprezentanții Franței, Marii Britanii, Italiei și Statelor Unite ale Americii, folosea, în activitatea pe care o consacra stabilirii frontierelor unei anumite țări, atît propriile sale informații cît și argumentele furnizate de membrii delegațiilor interesate.

Deși delegația României s-a prezentat în fața Conferinței de pace în numele tuturor provinciilor locuite de români, totuși stabilirea frontierelor apusene și în primul rînd frontierele Transilvaniei i-au cerut cele mai mari și mai stăruitoare eforturi.

Acțiunea diplomatică a delegației române la Conferința păcii în vederea recunoașterii unirii Transilvaniei, se bizuia pe convingerea unanimă a poporului că „România — după cum spunea Titulescu în 1915 — nu poate fi întregă fără Ardeal... Ardealul e leagănul care i-a ocrotit copilăria, e școala care i-a făcut neamul, e farmecul care i-a susținut viața”³⁰.

Aceeași convingere a însuflețit și autoritățile civile și militare din țară, în acțiunea lor pentru instaurarea definitivă a organelor administrative pe întinsul întregii Transilvanii, desăvîrșind astfel opera națională și politică a unirii proclamate de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia în ziua de 1 decembrie 1918.

Această hotărîre solemnă care a încheiat un proces istoric obiectiv trebuia să fie apărută și aplicată. Apărarea ei a devenit principalul obiectiv al acțiunii armatei române care își reia locul alături de Antantă și în ziua de 12 noiembrie 1918 pătrunde în Transilvania³¹ prin trecătorile Carpaților răsăriteni. Apariția diviziilor românești pe celălalt versant al Carpaților a dat un mare avînt sentimentelor patriotice ale românilor și ale unor naționalități conlocuitoare de dincolo de munți. Întreaga populație a primit cu satisfacție deosebită proclamația comandamentului trupelor române în care se spunea: „În numele sfîntelor drepturi naționale armata română venind în mod frățesc pe pămîntul Transilvaniei... ține să garanteze tuturor întreaga lor libertate”³².

După aproximativ o lună și jumătate de la trecerea Carpaților, adică la 19 decembrie 1918 (stil vechi) armata s-a oprit pe linia Mureșului.

Ceea ce a determinat întreruperea temporară a marșului ei au fost clauzele unor convenții militare semnate între guvernul ungar al contelui Karoly pe de o parte și comandamentul trupelor din Orient ale Antantei și Serbia pe de altă parte.

Primele două dintre aceste convenții de armistițiu au fost semnate în ziua de 3 noiembrie 1918, la Vila Giusti, între comandamentul suprem italian și comandamentul suprem austro-ungar³³. Convențiile militare semnate la Vila Giusti nu conțin nici o clauză care să se refere la revendicările teritoriale românești în Transilvania. Aceste convenții „precizează numai modalitatea practică de aplicare a principiilor formulate de convenția de armistițiu”³⁴ dintre Antantă și Puterile Centrale.

În virtutea convențiilor militare semnate la 3 noiembrie 1918, armata austro-ungară a părăsit frontiera română retrăgându-se în mare grabă spre ținuturile vestice ale Transilvaniei. După câteva zile de la încheierea acestor convenții, când retragerea armatei austro-ungare era în plină desfășurare, comandantul trupelor Antantei în Orient, generalul Franchet d'Esperey, dînd curs unor instrucțiuni primite de la Paris a luat contact la Belgrad cu șeful guvernului ungar contele Karoly, în vederea perfectării și semnării unei noi convenții care să aplice pentru Ungaria clauzele armistițiului general³⁵.

Ca urmare a acestei întrevederi s-a încheiat la Belgrad în ziua de 13 noiembrie 1918 o nouă convenție militară semnată de Bella Linder în numele guvernului ungar, de generalul francez Henrys în numele comandamentului armatelor din Orient și de voievodul Michitch ca reprezentant al guvernului Serbiei³⁶. Spre deosebire de convențiile încheiate la 3 noiembrie, convenția militară semnată la Belgrad în ziua de 13 noiembrie 1918 conține o nouă clauză potrivit căreia riul Mureș pînă la confluența sa cu Tisa era considerat ca linie de demarcație între armata română și armata ungară³⁷. În această convenție destinată să reglementeze condițiile de aplicare, pentru Ungaria a armistițiului încheiat între aliați și Imperiul austro-ungar, se mai stipulează că administrația civilă rămîne în miinile guvernului ungar și că armata ungară trebuia să fie retrasă în spatele liniei de demarcație în termen de 3 zile iar după retragere să fie demobilizată și dezarmată cu excepția diviziilor necesare menținerii ordinii interne³⁸.

Convenția astfel stabilită nu ținea seama decît de punctul de vedere al guvernelor Serbiei și Ungariei, ignorînd complet interesele naționale românești. De altfel convenția militară de la Belgrad nu era menită să stabilească drepturile teritoriale revendicate de statele interesate. Principalul autor al convenției de la Belgrad, generalul Franchet d'Esperey, arată într-o scrisoare către generalul Berthelot că intrucît în momentul încheierii acestei convenții armatele aliate din Orient încă mai aveau de îndeplinit anumite misiuni și intrucît el considera în acel moment că România nu mai era aliata Antantei n-a putut să ia în considerație revendicările ei teritoriale³⁹. „Convenția — scria generalul Franchet d'Esperey — n-a avut deci ca scop decît să ne aducă înlesnirile necesare pentru dezvoltarea acțiunii noastre militare...”⁴⁰. Cît despre competența de a examina revendicările naționale românești ea, după cum scria însuși comandantul trupelor aliate din Orient, „apartinea conferinței de pace”⁴¹.

Consacrată exclusiv chestiunilor cu caracter militar, convenția de la Belgrad a fost discutată și semnată fără participarea României pe care generalul Franchet d'Esperey n-o mai considera ca făcînd în acel moment parte din frontul aliat împotriva Puterilor Centrale.

Mai mult, clauzele convenției militare de la Belgrad, după cum arată Ion I.C. Brătianu „au fost stabilite de state majore care ignorau condițiile politice, etnice, militare și chiar teritoriale limitrofe României, și care pe deasupra ignorau și angajamentele luate de puterile aliate în 1916 față de această țară”⁴² dar și pe cele înscrise în convenția de neutralitate cu Rusia.

Într-un raport pe care ambasadorul britanic la Berna, Horace Rumbald, îl adresa secretarului de stat cu afacerile externe ale Angliei, lordul A.J. Balfour, se cerea să se modifice condițiile arbitrare ale armistițiului de la Belgrad : „a) Trebuie, — se menționa în acest raport — să intervină un nou aranjament între guvernul român și aliați care sînt din nou de acum înainte aliații săi. b) Vechiul armistițiu încheiat la Belgrad semnat de un guvern străin de Țara Românească (guvernul ungar) împarte poporul român în două elemente ceea ce provoacă dificultăți și confuzii considerabile; c) Autoritățile ungare și în special jandarmii maghiari trebuie să fie demiși și autoritatea încredințată guvernului român care își asumă și garantează menținerea ordinii. Chiar prezența autorităților ungare ostile elementului autohton (român) și dezolate să vadă că le scapă aceste provincii, provoacă zilnic incidente regretabile ale căror consecințe nu se pot prevedea”⁴³.

Deoarece prin convenția de la Belgrad se interzicea diviziilor românești să depășească linia Mureșului, să pună ordine într-o zonă în care se lăsase „cîmp liber tuturor dezordinilor, tuturor uneltirilor, tuturor vrăjmășiilor și tuturor pagubelor”⁴⁴ și să determine evacuarea Transilvaniei de trupele ungare care în ciuda prevederilor armistițiului nu dezarmaseră ci se reorganizau pentru „a se concentra din nou împotriva frontului român”⁴⁵, autoritățile românești s-au adresat Conferinței de pace.

Împotriva unei asemenea stări de lucruri au protestat vehement toți factorii de răspundere ai politicii externe românești, dar în primul rînd guvernul român, Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Marele Cartier General român, și delegația română la Conferința de pace^{45bis}.

În zilele care au urmat încheierii convenției de la Belgrad autoritățile civile și militare românești s-au adresat rînd pe rînd forurilor politice și militare ale marilor aliați pentru a obține recunoașterea dreptului armatei române de a înainta peste linia Mureșului și a instaura administrația românească în toată regiunea Transilvaniei.

În acest scop ministrul României la Paris, Victor Antonescu, a luat contact, în ziua de 28 decembrie 1918, cu ministrul afacerilor externe al Franței precum și cu generalul Berthelot cărora le-a remis cîte o notă „privitoare la schimbarea condițiilor de armistițiu”⁴⁶. Demersul lui Victor Antonescu a fost urmat imediat de intervenția delegației speciale trimise la Paris de Iuliu Maniu care în numele Consiliului Dirigent din Transilvania a înminat lui Stephen Pichon, ministrul de externe francez, un memoriu” în chestiunea liniei demarcaționale”⁴⁷. Denunțarea liniei de demarcație stabilite arbitrar prin convenția de la Belgrad a făcut de asemenea obiectul unei note de protest a Marelui Cartier General al armatei române, către comandamentul armatelor franceze din zona Dunării⁴⁸, precum și a unor intervenții energice pe lângă generalii Berthelot, Franchet

d'Esperey și chiar mareșalul Foch, atât înainte cât și după deschiderea Conferinței de pace de la Paris.

În rîndul protestelor inițiate împotriva liniei demarcaționale stabilită prin convenția de la Belgrad, acțiunea delegației române la Conferința păcii se înscrie ca unul din momentele cele mai de seamă.

Referitor la intervențiile întreprinse la Paris în vederea modificării acestei convenții Ion I.C.Brătianu declara la o ședință a parlamentului : „Am protestat din ziua întâia și am căutat prin toate mijloacele să reparăm cât se poate mai repede această stare de durere și de pagube . . .”⁴⁹.

Intervențiile repetate și notele de protest adresate autorităților civile și militare ale statelor mari aliate au culminat, în luna februarie 1919, cu aducerea acestei grave probleme a poporului român în fața conferinței de pace. „După sfatul confidențial pe care mi l-a dat Georges Clemenceau — informa Brătianu guvernul român la 4 februarie 1919, — am ridicat alaltăieri chestiunea în fața Conferinței”⁵⁰.

Cu acest prilej șeful delegației române făcînd o amplă incursiune în trecutul istoric al Transilvaniei, a demonstrat pe baza unor argumente de ordin istoric, național, economic și demografic, legitimitatea unirii acestei regiuni cu România, unire consfințită de „impunătoarea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918”⁵¹, la care au aderat sașii prin adunarea lor ținută la Mediaș în 8 ianuarie 1919 precum și alte naționalități conlocuitoare „România — încheia Brătianu memoriul său — nu se îndoiește că Conferința de pace va ratifica actul unirii consacrate prin manifestarea atât de precisă a voinței poporului”⁵².

Servindu-se de lărga documentație care a stat la baza memoriului prezentat de șeful delegației române în ședința plenară a Conferinței de pace din 1 februarie 1919, Vaida-Voievod, în calitate de trimis al Consiliului Dirigent al Transilvaniei a pus, în ziua de 25 februarie 1919, chestiunea revendicărilor naționale românești în discuția Consiliului Interaliat de Război de la Versailles⁵³, cerînd modificarea urgentă a clauzelor teritoriale cuprinse în convenția militară de la Belgrad.

În memoriile de protest împotriva liniei demarcaționale stabilite în această convenție reprezentanții diplomației românești informau autoritățile conferinței de pace despre starea gravă a populației românești din regiunea situată la vestul Mureșului, despre faptul că trupele maghiare în pofida clauzelor convenției de la Belgrad nu dezarmaseră ci se reorganizau în vederea unor noi atacuri și în general despre necesitatea de a se pune ordine în administrația unei zone lăsate în mod arbitrar în afara granițelor românești⁵⁴.

Delegația română la Conferința păcii a contestat pretenția guvernului Karoly de a ține sub administrația sa regiunea transilvăneană situată la vestul liniei de demarcație fixată la Belgrad precum și de pretenția acestui guvern de a reprezenta poporul român din Transilvania.

După cum se arată într-un memoriu adresat Consiliului Suprem de șeful delegației române — această populație „avea din 18 octombrie 1918 propriul său guvern, constituit în mod legal și recunoscut de însuși guvernul maghiar și de Consiliul Național Maghiar care a și sprijinit crearea Consiliilor Naționale Române locale facilitînd și funcționarea lor”⁵⁵.

În sprijinul punctului de său vedere delegația română, bazându-se pe fapte incontestabile reamintea organelor Conferinței de pace că imediat după Adunarea Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 românii din Transilvania au confirmat alegerea Consiliului Dirigent, considerându-l propriul guvern legal și deci singura forță autorizată să se ocupe de administrația acestei provincii. Argumentația solidă și caracterul energetic al protestelor făcute de autoritățile românești au determinat organismele civile și militare ale Conferinței de pace să examineze mai îndeaproape și într-un spirit realist punctul de vedere al României față de problema frontierelor sale apusene.

Ca urmare a acestor proteste repetate, linia de armistițiu stabilită prin convenția de la Belgrad „a fost modificată prin etape succesive”⁵⁶.

Prima modificare s-a produs în urma unei inspecții făcute diviziilor românești din Transilvania de către generalul Franchet D’Esperey. Cu acest prilej, comandantul trupelor Antantei în Orient, de acord cu generalul Berthelot a autorizat armata română să treacă dincolo de linia Mureșului⁵⁷. Astfel, în deplin acord cu autoritățile militare aliante, armata română a ajuns la 24 decembrie 1918 (st.v.) în orașul Cluj, în ziua de 16 ianuarie 1919 (st.v.) detașamentele ei cele mai înaintate intrau în Zalău⁵⁸, iar la 22 ianuarie 1919 ele atingeau deja punctele Sighet, Ciucaș, Zaur⁵⁹.

În urma acestor evenimente și a repetatelor proteste ale delegației române la Conferința păcii, Consiliul Interaliat de Război de la Versailles în ședința sa din 25 februarie 1919 „a acordat ca limită de ocupație românească linia de demarcație care urmează calea ferată Satu Mare, Oradea, Arad, fără a permite românilor să ocupe aceste orașe care vor avea garnizoane franceze”⁶⁰.

Pentru a evita noi ciocniri între diviziile românești și cele ungare, Consiliul Militar Interaliat de la Versailles a hotărât crearea unei zone neutre care să se întindă de la linia Arad—Oradea—Satu Mare spre apus pînă la o linie situată la 5 km dincolo de limita revendicărilor românești stabilite în tratatul de alianță din 1916⁶¹.

Hotărîrea Consiliului Militar Interaliat de la Versailles adoptată în ziua de 25 februarie 1919 a fost confirmată a doua zi de către Consiliul Suprem al Conferinței de pace și comunicată guvernului român în ziua de 7 martie 1919.

Referitor la scopul adoptării acestei hotărîri generalul Berthelot arată într-o scrisoare adresată generalului Prezan : „Conferința păcii în ședința sa din 26 februarie a decis, în scopul de a evita orice conflict susceptibil de a stingheri lucrările sale, să creeze în Transilvania, între români și unguri o zonă neutră liberă de orice trupe românești sau maghiare. Punctele importante ale acestei zone vor fi ocupate de trupele franceze . . . care vor avea misiunea de a asigura menținerea ordinii și liniștii în zisa zonă, la nevoie cu concursul unei comisii interaliante . . .”⁶².

Noua linie demarcațională astfel stabilită venind să înlocuiască linia armistițiului din 13 noiembrie 1918 nu prezintă în concepția Consiliului Suprem limita maximă a revendicărilor naționale românești. În acest sens Georges Clemenceau răspunzînd scepticismului pe care-l manifesta președintele Wilson privitor la eficacitatea zonei neutre arată în ședința Consiliului Suprem din 25 martie 1919 : „Linia trasată în Transilvania este

dincoace de frontiera promisă românilor în 1916...”⁶³. Asociindu-se punctului de vedere exprimat de Georges Clemenceau, ministrul de externe francez Pichon preciza într-o convorbire cu reprezentanții marilor puteri aliate: „Stabilirea acestei linii (Arad—Oradea—Satu Mare n.n.) nu aduce prejudicii hotărârii noastre finale asupra frontierei româno-maghiare”⁶⁴.

Decizia Consiliului Interaliat de la Versailles și a Conferinței de pace privind stabilirea zonei neutre și a noii linii demarcaționale, a fost aplicată cu fidelitate de către armata română. Ordinul pe care generalul Prezan l-a dat în ziua de 20 martie 1919⁶⁵ armatei române de a înainta pînă la limita orientală a zonei neutre ținea seamă de hotărârea Conferinței de pace care preciza că această înaintare trebuia să fie executată după retragerea trupelor ungare pînă la limita occidentală a zonei neutre, retragere care urma să se încheie la sfîrșitul lunii martie 1919⁶⁶.

În timp ce trupele române se pregăteau să execute înaintarea spre noua linie demarcațională, șeful misiunii militare aliate la Budapesta, colonelul Vyx, s-a prezentat în ziua de 20 martie 1919 contelui Karoly președintele guvernului ungar pentru a-i înmîna hotărârea conferinței de pace privitoare la noua linie de demarcație și la zona neutră⁶⁷.

Guvernul contelui Karoly a respins hotărârea Conferinței de pace. În răspunsul dat colonelului Vyx, baronul Tibor, scria în numele guvernului ungar: „...Guvernul Republicii Ungare... nu poate lua cunoștință de hotărârea Conferinței de pace spre a asigura aplicarea ei” deoarece „această hotărîre este în completă contradicție cu prevederile convenției militare de armistițiu încheiată la 13 noiembrie 1918”⁶⁸.

Neputînd să-și ia răspunderea aplicării acestei hotărîri guvernul ungar, după cum comunica baronul Tibor colonelului Vyx „se vede obligat să demisioneze”⁶⁹.

Abandonînd puterea, guvernul contelui Karoly a stîrnit nedumeriri și a lăsat chiar anumite regrete în unele cercuri politice occidentale. O asemenea stare de lucruri se explică prin reputația pe care șeful guvernului ungar și-o făcuse cîndva în lumea politică occidentală, erijîndu-se în prietenul Antantei, printr-o propagandă intensă desfășurată în jurul așa-ziselor sale intenții de a încheia o alianță cu Franța și Anglia⁷⁰.

Aceasta însă era numai una din fețele politicii promovate de contele Karoly. În timpul războiului însă Karoly se manifestase dimpotrivă ca un fervent susținător al luptei alături de Germania pentru a asigura dominația maghiară asupra altor națiuni care așteptau de la victoria Antantei, eliberarea lor de sub Imperiul austro-ungar⁷¹. De altfel contele Karoly n-a renunțat niciodată la ideea sa, propagată pe scară largă în străinătate, că „Ungaria nu s-a făcut vinovată cu nimic de izbucnirea războiului”⁷² și nici la ideea de a apăra integritatea teritorială a Ungariei antebelice, reafirmată cu tărie în declarația sa din 20 octombrie 1918 în parlamentul din Budapesta⁷³.

După ce guvernul Karoly a demisionat, la 22 martie 1919 consiliul muncitorilor și soldaților din Budapesta, luînd în mîinile sale conducerea statului a instaurat un guvern revoluționar, compus din 26 de comisari ai poporului⁷⁴. Guvernul Republicii Ungare a Șfaturilor avînd ca președinte pe Alexandre Garbai și ca ministru de externe pe cunoscutul revoluționar Bela Kun a manifestat imediat după venirea sa la putere

„dorința vie de a întreține mai departe relații bune cu Antanta”⁷⁵, cerind în același timp Conferinței de pace „să trimită la Budapesta o misiune interaliată”⁷⁶.

Tendența manifestată de Bela Kun de a întreține legături cu Antanta și de a participa la Conferința păcii a fost zădărnicită însă de refuzul permanent al Consiliului Suprem care nu putea să se împace cu ideea instaurării regimului socialist într-una din țările Europei Centrale. „Să intrăm contra aliaților noștri în relații cu un guvern al sovietelor? — întreba Stephan Pichon ministrul de externe al Franței în ședința Consiliului Suprem din 31 martie 1919 — aceasta ar fi prefața negocierilor cu Rusia. Ne-am angaja atunci pe o cale nouă, pe care în ce mă privește nu pot s-o accept”⁷⁷.

În timp ce Consiliul Suprem refuza de îndărătnicie, sub motive de altfel întemeiate, participarea Ungariei la Conferința păcii, guvernul revoluționar ungar decretează mobilizarea generală punind astfel bazele organizării unei puternice armate. Spre sfârșitul lunii martie se înregistrează deja primele conflicte cu caracter local între diviziile românești și maghiare din anumite sectoare ale zonei neutre.

Pentru a examina situația creată misiunilor diplomatice ale Antantei în Ungaria și pentru a pune ordine în zona neutră, Consiliul Suprem a hotărât în ziua de 31 martie 1919, să trimită la Budapesta pe generalul englez Smuts⁷⁸. La 4 aprilie 1919 trimisul Antantei generalul Smuts a înaintat guvernului revoluționar ungar, propunerea de a-și retrage trupele la apus de noua linie demarcațională cu condiția ca trupele române să nu înainteze dincolo de pozițiile pe care le ocupă în acel moment. Potrivit propunerii trimisului Antantei, regiunea cuprinsă între noua linie demarcațională și frontul pe care era dizlocată armata română fiind considerată zonă neutră, urma să fie ocupată de trupele engleze, franceze, italiene și la nevoie americane⁷⁹.

Atribuind condițiilor propuse de generalul Smuts, valoarea unor porunci inacceptabile, guvernul revoluționar ungar le-a respins, formulând în schimb contrapropuneri în care se reflectă „hotărârea Budapestei de a reanexa cea mai mare parte a Transilvaniei la Ungaria”⁸⁰. În cadrul acestor contrapropuneri, comisarul afacerilor externe al guvernului revoluționar ungar Bela Kun arăta: „Și actualul guvern al Republicii Ungare a Sfaturilor este dispus să creeze o zonă neutrală, dar numai în cazul ca hotarele acestei zone să nu fie întinse numai la apus de linia de ocupațiune de pînă acum, pînă la granița fixată de Dl. general, ci și la răsărit pînă la linia Mureșului pe care convenția militară din noiembrie 1918 a fixat-o ca linie de demarcațiune și pe care ordinul cu nr. 938 al generalului Prezan a schimbat-o în mod unilateral, în paguba vieții noastre economice. În acele părți ale zonei neutrale care ar fi de golit de către trupele noastre pentru a fi ocupate de trupe engleze, italiene, franceze, eventual americane, să rămînă în vigoare constituția Republicii Ungare a Sfaturilor și să nu se producă nici un amestec în noile raporturi economice și sociale create...”⁸¹.

Contradicțiile ireconciliabile dintre cele două părți au zădărnicit încercarea de a modifica linia demarcațională, din zona neutră și deci au făcut să eșueze misiunea Smuts⁸² care fără să aibă un caracter politic urmarea să aducă liniște într-o regiune atît de agitată.

NOTE

- ¹ V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 30, Edit. Politică, București, 1964, p. 8.
- ² Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 26, Edit. politică, București, 1984, p. 430.
- ³ *L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1914 — aujourd'hui)* vol. V. *Problèmes et interprétations historiques*. Librairie Fischbacher Marzarati, Paris, 1964, p. 7.
- ⁴ Jaques Launay, *Histoire contemporaine de la diplomatie secrète (1914— 1945)*, Edition Rencontre, Lausanne, p. 81.
- ⁵ *L'Europe du XIXe et du XXe siècle (1914 — aujourd'hui)*. *Problèmes et interpretation historiques*, vol. V, Librairie Fischbacher-Marzaroti, Paris, 1964, p. 7.
- ⁶ Col. House, *Ce qui se passa à Paris en 1918— 1919*, Payot, Paris, 1923, p. 82.
- ⁶ bis André Tardieu, *L'année de Munich*, Editions Flammarion, Paris, 1939, p. 200.
- ⁷ *Ibidem*.
- ⁸ Col. House, *op. cit.*, p. 83.
- ⁹ Șt. Pascu, *Făurirea statului național unitar român 1918*, Edit. Academiei, București, 1983, p. 41.
- ¹⁰ Col. House, *op. cit.*, p. 83.
- ¹¹ N. Titulescu, *Documente diplomatice*, Edit. politică, București, 1967, p. 350.
- ¹² C. Kirișescu, *Istoria războiului pentru întregirea României*, vol. III, Edit. Casa Școalelor, București, 1925, p. 512.
- ¹³ *Ibidem*, p. 510.
- ¹⁴ Take Ionescu, *Politica externă a României*, București, 1920, p. 53.
- ¹⁵ Vasile Bianu, *Însemnări din războiul României mari*, tom II, Institutul de arte grafice Ardealul, Cluj, 1926, p. 217.
- ¹⁶ *Ibidem*.
- ¹⁷ „La Roumanie” 16 janvier 1919.
- ¹⁸ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința păcii, vol. 53, p. 234.
- ¹⁹ „La Roumanie”, 30 janvier 1919.
- ²⁰ V. Bianu, *Însemnări din războiul României mari*, tom III, Institutul de arte grafice Ardealul, Cluj, 1926, p. 457.
- ²¹ „La Roumanie” 13 fevrier 1919.
- ²² „Dimineața”, 2 februarie 1921.
- ²³ „Adevărul”, 14 iunie 1934.
- ²⁴ „Bulletin Franco-roumain”, Paris, septembrie 1929, p. 27.
- ²⁶ „Adevărul”, 14 iunie 1934. (Prefața lui André Tardieu la cartea lui C. Kirișescu *Istoria războiului pentru întregirea României mari*).
- ²⁶ André Tardieu, *La Paix*, Payot, Paris, 1921, p. 427.
- ²⁷ *La Roumanie devant le Congrès de la paix*, Imprimerie Dubois et Bauer, Paris, p. 5.
- ²⁸ Col. House, *op. cit.*, p. 86.
- ²⁹ Col. House, *op. cit.*, p. 91.
- ³⁰ Vasile V. Haneș, *Antologia oratorilor români*, Librăria Sococ & Co., București, p. 173.
- ³¹ *România în primul război mondial*, Edit. Militară, 1979, p. 419.
- ³² Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința Păcii, vol. 60, perioada 1918— 1919 (nepăgănat).
- ³³ *Ibidem* (Nota generalului Prezan către guvernul român, 6 ianuarie 1919; Vezi Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar.*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, p. 644.
- ³⁴ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința păcii, vol. 60, perioada 1918— 1919 (nepăgănat).
- ³⁵ *Ibidem* (Scrisoarea generalului Berthelot către statul major român din 22 februarie 1919).
- ³⁶ *Ibidem*; *Desăvârșirea unității național-statale a poporului român și recunoașterea ei internațională*, 1918, vol. IV, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1986, p. 70.
- ³⁷ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința Păcii, vol. 54 (nepăgănat). (*Convenția de armistițiu din 13 noiembrie 1918*).
- ³⁸ *Ibidem*.
- ³⁹ *Ibidem* vol. 60 (Scrisoarea generalului Berthelot către Statul major general român 22 februarie 1919).
- ⁴⁰ *Ibidem*.

- ⁴¹ Ibidem.
- ⁴² Arh. M.A.E., fond 71—1914, E₂, Partea I-a, vol. 180, p. 231.
- ⁴³ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 645. Cf. Arh. St. București Colceția microfilme Anglia. Rola 390 c. 905 909, The Public Record Office Londra. Foreign Office Political (F.O. 371) col. 3141.
- ⁴⁴ Dezbaterile Adunării Deputaților, ședința din 17 decembrie 1919, p. 171.
- ⁴⁵ Arh. M.A.E., fond 71—1914, E₂, Partea I-a, vol. 180, p. 231.
- ⁴⁵ ^{bis} Ștefan Pascu, *op. cit.*, vol. 11, p. 233.
- ⁴⁶ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința păcii, vol. 53, p. 381.
- ⁴⁷ Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Edit. Societatea de mline, Cluj, 1926, p. 57.
- ⁴⁸ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința păcii, vol. 60, perioada 1918—1919 (nepaginat) (Raportul col. Pascal președintele comisiei militare române de la Paris, 30 august 1921.)
- ⁴⁹ Dezbaterile Adunării Deputaților. Ședința din 17 decembrie 1919, p. 171; *Desăvîrsirea unității național-statale a poporului român și recunoașterea ei internațională*, vol. V, p. 357.
- ⁵⁰ Arh. M.A.E., fond 71—1914, E₂, Partea I, vol. 181, p. 29.
- ⁵¹ Ibidem, vol. 180, p. 90.
- ⁵² Ibidem.
- ⁵³ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința păcii, vol. 60, perioada 1918—1919, nepaginat. (Raportul col. Pascal președintele comisiei militare române la Paris, 30 august 1921.)
- ⁵⁴ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința păcii, vol. 60, perioada 1918—1919 (nepaginat).
- ⁵⁵ Arh. M.A.E., fond 71—1914, E₂, Partea I, vol. 180, p. 109.
- ⁵⁶ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința Păcii, vol. 60 perioada 1918—1919 (nepaginat).
- ⁵⁷ Ibidem, vol. 53, p. 381.
- ⁵⁸ Ibidem, vol. 60 (nepaginat).
- ⁵⁹ Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 645.
- ⁶⁰ Ibidem (Raportul col. Pascal președintele comisiei militare române la Paris, 30 august 1921.)
- ⁶¹ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința Păcii, vol. 60, perioada 1918—1919, nepaginat.
- ⁶² Ibidem (Nota generalului Berthelot către generalul Prezan, 7 martie 1919.)
- ⁶³ Paul Mantoux, *Les délibérations du Conseil des quatre*, vol. I, Editions du Centre National, Paris, 1955, p. 20.
- ⁶⁴ Ibidem, p. 98.
- ⁶⁵ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința Păcii, vol. 60, perioada 1918—1919 (nepaginat) (Raportul col. Pascal președintele comisiei militare române la Paris, 30 aug. 1921.)
- ⁶⁶ Ibidem (Nota generalului Berthelot către generalul Prezan șeful Statului Major General al armatei române, 20 martie 1919.)
- ⁶⁷ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința păcii, vol. 60, perioada 1918—1919 (nepaginat).
- ⁶⁸ Ibidem.
- ⁶⁹ Ibidem.
- ⁷⁰ „La Roumanie”, 10 april 1919.
- ⁷¹ „Ibidem.
- ⁷² Radu Meitani, *Istoria politică a raporturilor dintre state de la 1856—1930*, București, 1943, p. 222.
- ⁷³ „Adevărul”, an XIV, nr. 40 din 6/20 octombrie 1918, p. 3.
- ⁷⁴ Arh. M.A.E., fond Paris, Conferința păcii, vol. 60, perioada 1918—1919, nepaginat.
- ⁷⁵ Paul Mantoux, *Les délibérations du Conseil des quatre*, vol. I, Editions du Centre Nationale, Paris, 1955, p. 98.
- ⁷⁶ Ibidem.
- ⁷⁷ Paul Mantoux *op. cit.*, p. 99.
- ⁷⁸ Ibidem, p. 104.
- ⁷⁹ „Revoluția Socială” (Budapesta), an I, nr. 14 din 15 aprilie 1919 (Nota generalului Smuts.)
- ⁸⁰ „Revoluția Socială” (Budapesta), an I, nr. 14 din 15 aprilie 1919 (Nota generalului Smuts.) Vezi Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *op. cit.*, p. 649.
- ⁸¹ Ibidem (Răspunsul lui Bela Kun la nota generalului Smuts.)
- ⁸² Paul Mantoux, *op. cit.*, p. 179.

L'ACTIVITÉ POLITICO-DIPLOMATIQUE VISANT LA RECONNAISSANCE DE L'UNION DE LA TRANSYLVANIE À LA ROUMANIE INTERNATIONALE (I)

Résumé

Pendant la première guerre mondiale s'est produit un large processus de libération nationale qui a compris également la population roumaine de l'Empire austro-hongrois. La lutte de libération nationale a conduit à la désagrégation de cet empire, qui n'a été pas un but, mais une conséquence de la guerre, vu que nul gouvernement des grands pays alliés et associés n'a clairement défini dès le début, l'avenir de l'Autriche — Hongrie. Vers la fin de la guerre, ces gouvernements ont été obligés de reconnaître la désagrégation de l'empire dualiste par la lutte de libération des Roumains, Thèques, Slovaques, Serbes, Croates, Slovènes, Italiens et Polonais et la Conférence de la paix a été déterminée à se transformer „en véritable liquidateur de l'Etat des Habsbourg”. Lors de la Conférence de paix ont été définitivement établies les frontières entre les pays qui réaffirmaient leur indépendance nationale ou qui parachevaient leur unité nationale.

Bien que la délégation roumaine se soit présentée devant la Conférence de paix au nom de toutes les provinces habitées par les Roumains, l'établissement des frontières occidentales et en premier lieu les frontières de la Transylvanie lui ont imposés des efforts particulièrement grands. Le point de vue de la Roumanie a triomphé à la Conférence de paix grâce aussi à l'appui que lui ont prêté de nombreux diplomates et hommes de culture français, italiens, anglais et américains.

L'étude présente des mesures des autorités civiles et militaires du pays dans leur action visant l'instauration définitive de l'administration roumaine sur tout le territoire, de la Transylvanie. Animée de cette conviction, l'armée roumaine, en reprenant sa place aux côtés de l'Entente, a pénétré le 12 novembre 1918 en Transylvanie par les défilés des Carpathes Orientales. Par suite des décisions du Conseil interallié de guerre de Versailles, les troupes roumaines se sont arrêtées le 25 février 1918 sur la ligne Satu Mare — Oradea — Arad. Pour éviter de nouveaux conflits entre les divisions roumaines et celles hongroises, le Conseil militaire de Versailles a décidé la création d'une zone neutre surveillée par les troupes françaises. L'armée roumaine a respecté avec fidélité cette décision qui stipulait également la retraite des troupes hongroises jusqu'à la limite occidentale de la zone neutre.

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

LABORATORUL DE DEMOGRAFIE ISTORICĂ ÎN ANUL UNIVERSITAR 1986—1987

Temeiuri teoretico-metodologice și realizări științifice¹. În anul scurs, Laboratorul și-a desfășurat activitatea — împreună cu toți lucrătorii științei românești, laolaltă cu întregul popor — în contextul muncii pentru aplicarea hotărârilor Congresului al XIII-lea al P.C.R., al activității de răsunet internațional a României Socialiste pentru cauza păcii în lume; Referendumul din 23 noiembrie 1986 stă trăinică mărturie pentru aceasta. O semnificație deosebită au căpătat, pentru istoricii țării, ședințele Consiliilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană, strălucita cuvântare, rostită la ședința lor comună de către tovarășul Nicolae Ceaușescu (27 februarie 1987), care a trasat orientarea principală, profund științifică a muncii noastre. Ne-am desfășurat activitatea sub semnul unor mari aniversări: 600 de ani de la urcarea în scaun a Marelui Mircea voievod (1386), 2500 de ani de la cea mai veche mențiune referitoare la bătăliile pentru libertate și independență ale strămoșilor noștri geto-daci (514—513 î. e. n.). Este spiritul care orientează lucrările istoricilor români, așa cum se vede, spre exemplu, în însemnatele luări de poziție față de falsificările din *Erdély története*, ed. B. Köpeczy, Budapest, I—III, 1986.

Același este și spiritul în care a activat Laboratorul. Se fac cercetări pentru definirea modelului cultural național (prof. Vlad. Trebici). Se demonstrează autohtonă și permanența românească în spațiul nostru de viață (Ligia Bârzu, P. Diaconu) și multiplele legături seculare între provinciile românești (Cristina Feneșan, A. Goșu, T. Mateescu), respingându-se interpretările neștiințifice, tendențioase ale unor publiciști străini. Se evidențiază temeiurile luptei eroice ale proletariatului din țara noastră (P. Dache, E. Mihály), evoluția societății urbane (P. Cernovodeanu, Irina Gavrilă, P. I. Panait, M. Stroia) și a celei rurale (M. Chiriță, Em. Păunescu, Șarolta Solcan, Kinga Tüdös). Se exprimă prețuirea pentru marile creații ale culturii românești (G. Brătescu, R.-Șt. Ciobanu, Anca Ghiață, C. Mocanu, C. Rezachevici); aniversarea celor 85 de ani ai acad. David Prodan a fost sărbătorită și în cadrul colectivului nostru printr-o analiză atentă a ultimei sale mari realizări (L. Demény). Se reliefează sprijinul acordat de Țările Române popoarelor din Peninsula Balcanică în lupta lor eliberatoare (prof. C. N. Velichi). Se procedează la valorificarea critică a realizărilor științifice din alte țări (prof. Vlad. Trebici, N. Liu, Zoe Petre, V. Săhleanu, Gh. Zbucnea) etc.

Laboratorul de Demografie Istorică, sub conducerea prof. Ștefan Ștefănescu, a obținut și sub aspect cantitativ rezultate apreciabile (Tabel 1), care exprimă măsura în care a putut

Tabel 1

Activitatea Laboratorului de Demografie Istorică de pe Îngă Facultatea de Istorie-Filosofie a Universității din București, 1981—1987*

Ședințe	Simpozioane	Colaboratori	Comunicări	Note bibliografice	Total	Din care publicate
1	2	3	4	5	4+5	
43	6	96	113	30	143	37

* Situația la 20. iulie 1987.

antrena — într-un domeniu de vîrf al cercetării contemporane — importante forțe ale științei țării. Eforturile colectivului Laboratorului se unesc cu acelea ale tuturor specialiștilor României, pentru a asigura progresul științei sale; sîntem bucuroși să constatăm că, printre autorii de comunicări la noi, se găsesc tot mai des colegi din alte orașe.

Aspecte organizatorice. În anul universitar 1986—1987, sub auspiciile instituției s-au prezentat 27 de comunicări și 8 note bibliografice². *Bibliographie Internationale de la Démographie Historique*, ed. prof. Etienne Hélin, Liège, 1986 a inclus notițe bibliografice cu referire la 24 de lucrări românești, redactate de: acad. Manea Mănescu, prof. Șt. Ștefănescu, A. Andea, G. Brătescu, St. Brezeanu, M. Drăgănescu, A. Egyed, E. I. Emandi, R. Florescu, Fr. Griselin (ed. C. Feneșan), N. Ionescu, T. Mateescu, L. Moldovan, Elena Muscă, Maja Philippi, S. Retegan, L. Roman, V. Spinei, Al. Stănculescu-Birda, C. Șerban, R. Vasile.

La cursul „Demografia istorică” au fost invitați: prof. univ. dr. Vlad. Trebici, *Demografia românească contemporană și rolul demografiei istorice*; dr. G. Brătescu, *Impactul epidemiilor asupra evoluției demografice*; dr. P. Cernovodeanu, *Ecologie și demografie istorică*; Irina Gavrilă, *Statistică neparametrică (teste de semnificație) în studiul istoriei populației*.

Comunicările științifice la ședințele lunare ale Laboratorului. Vladimir Trebici, prof. univ. dr., *Informare asupra celui de-al VII-lea Seminar Demografic Internațional, Berlin 26—31 octombrie 1986*. A fost organizat de Departamentul de demografie al Universității Humboldt din capitala R.D. Germană (prof. Parviz Khalatbari), cu tema „Comportamentul demografic și modificările sale”; au participat oameni de știință din 15 țări, s-au prezentat 40 de comunicări. S-a constatat că, în condițiile schimbării bazei social-economice, comportamentul demografic evoluează lent, datorită influenței factorilor culturali, psihologici etc. Autorul a prezentat comunicarea „Modelul cultural și tipurile demografice regionale în România în lumina etnografiei”, în care se subliniază caracterul unitar al modelului nostru cultural național.

Paul Cernovodeanu, dr., Irina Gavrilă, prof. dr. Panait I. Panait, *Catagrafia orașului București din mai 1810—august 1811*. S-a efectuat prin divizarea Capitalei în 7 despărțăminte de cte 2 cvartaluri (Tabel 2). Scopurile pot fi intuite: stabilirea fondului locativ pentru încartiruirea ostașilor; identificarea contribuabililor; recensarea supușilor străini și a imigranților sud-dunăreni. S-au înregistrat 10 103 clădiri; or, în 881 de case din desp. 7 au fost consemnate 6101 persoane, de unde rezultă un total apreciabil al populației. Se analizează fiecare categorie în parte: aproape jumătate din cei recenzați sînt birnicii (mici meșteșugari și negustori, marea masă a celor cu indeletniciri agro-animale și slugi, mărunți intelectuali și slujbași, arendași și vechili); printre sudiții austriece se aflau mulți români transilvăneni; etc. Catagrafia permite o microradiografie socială a populației Bucureștilor, casă de casă³.

Tabel 2

Locuitorii Bucureștilor în fragmentele cunoscute ale Catagrafiei administrative din 1810—1811⁴

Categoriile	DESPĂRȚĂMINTE					Total (ambe sexe)
	3	4	5	6	7	
Boieri	183	11	513	206	137	1050
Preoți	7	89	210	145	149	600
Negustori	—	12	601	247	40	900
Meșteșugari	177	632	1199	1135	65	3208
Birnici ^a	685	2078	2028	2694	2828	10313
Arnăuți	2	3	20	93	37	155
Armeni	—	—	416	—	—	416
Evrei	—	—	303	459	—	762
Fără pașapoarte	—	22	18	—	—	40
Sîrbi	32	581	847 ^b	432	1732	3624
Sudiți ^c	35	—	—	192	183	410
Săraci lipsiți de hrană	—	662	478	153	372	1665
Țigani	93	21	314	249	558	1235
Total	1214	4111	6947	6005	6101	24378^d

^a Catagrafia folosește termenii „moldoveni”, „moldo-valahi”⁵.

^b 449 sîrbi pămînteni și 398 sîrbi veniți de peste Dunăre.

^c În afara celor 410 notați distinct, sînt calificați drept „sudiți” și oameni înscrși la alte categorii.

^d Din care 21 104 recenzați nominal.

Mihai Chiriță, *Starea civilă a com. Bistreț, jud. Dolj (1832—1985)*. a) 1832—1865 (după condicile bisericesti) — Grupul nașilor la cununii și botezuri (oameni înstăriți) era restrins, unii avînd și peste 20 de fini, de regulă din același neam (indatorați la zile de clacă, precum și la plocoane de sărbători). Din 337 de căsătorii oficiale în satul Bistreț, în 134 de cazuri (39,8%) mireasa era originară din alte localități ale județului. b) 1866—1985 (după registrele de stare civilă) — Codul civil prevedea (4/16 dec. 1864) posibilitatea căsătoriei cu consimțămînt de la 18 ani pentru băiat (15 pentru fată), iar fără consimțămînt de la 25 de ani (respectiv 21). Se discută probleme ale divorțului, recăsătoririi, avortului (interzis la noi în toate timpurile), adopțiunii, migrației, mortalității etc. În perioada 1832—1931 în satul Bistreț s-au înregistrat 8874 născuți (4661 băieți și 4213 fete).

Petre Dache, șef Secție Muzeu, *Structura clasei muncitoare din București în anii 1930⁶*. Din 1930 (Tabel 3) pînă în 1938 a crescut mai ales numărul întreprinderilor cu peste 300

Tabel 3

Salariați din București, 1930

În toate întreprinderile industriale și comerciale			PE RAMURI INDUSTRIALE			
B	F	Total	Manufacturieră și de confecții	Alimentară	Metalurgică	Etc.
98 809	27 696	126 505	15 554	12 764	11 467	

de muncitori: în 1933 erau 19; în 1938 subzistau 56, în care lucrau 57,2% din totalul muncitorilor Capitalei, unele întreprinderi fiind foarte mari: „Malaxa” 5448 salariați, „Leonida” 1507 ș. a. Astfel, structura clasei muncitoare se caracteriza printr-un ridicat grad de concentrare; ponderea proletariatului a crescut considerabil în totalul forței de muncă. Sub conducerea P.C.R., el s-a situat în avangarda luptei întregului popor pentru drepturi, împotriva pericolului fascist, pentru apărarea libertăților democratice.

Petre Diaconu, dr., *Probleme de demografie la Dunărea de Jos în epoca de formare a poporului român⁷*. Pe o fișie de circa 20 km, pe ambele maluri ale fluviului între Oltenița și vărsarea Ialomiței (inclusiv Balta Ialomiței, precum și porțiunea corespunzătoare a văii Mostiștei și a văilor dobrogene), au fost descoperite peste 230 de așezări, datate între mijlocul secolului al VII-lea și veacul al IX-lea. Mărimea medie a satelor era în jur de 40 de locuințe, unele mai mici, altele mai mari. Oamenii viețuiau în bordeie, cu o suprafață între 12 și 16 m², fiecare fiind locuit probabil de 4—5 persoane. Calculul aproximativ duce astfel la vreo 40 000 de locuitori în cele peste 230 de așezări (× 40 locuințe × 4 sau 5 suflete), ceea ce dovedește o populație numeroasă în vremea dată, pe o suprafață restrînsă. Ocupațiile principale erau agricultura și creșterea vitelor, la care se adăuga pescuitul, dovezi incontestabile ale unei populații sedentare. Materialele arheologice rezultate, de tradiție romană tîrzie, se constituie într-o mărturie importantă a civilizației românești timpurii, care continua vechea civilizație provincială romană. Se atestă astfel încă o dată continuitatea de viață a poporului român: în secolul al VI-lea se încheiasse simbioza daco-romană, iar în cursul veacurilor VII—IX poporul român s-a individualizat definitiv ca entitate etnică, în vechea vatră a strămoșilor săi milenari.

Cristina Feneșan, dr., *Așezări în vilaietul Timișoara în epoca dominației otomane (1552—1716)*. Studiul de demografie istorică și de geografie istorică, pe bază de documente otomane inedite, atestă un număr relativ însemnat de localități. Se constată urmări grele ale epidemiilor de ciumă și ale perioadelor de secetă, foamete. Au loc transmigații umane dintr-o provincie românească în alta.

Irina Gavrîlă, cercet. șt., *Prelucrarea automată a datelor, cuprinse în catagrafia orașului București (mai 1810—august 1811)⁸*. S-a efectuat în 5 etape: a) Codificarea pe formulare FORTRAN (sexul: 1,2; starea civilă: 1—5 = căsătorit, necăsătorit, văduv, divorțat, nemenționat; categorii socio-profesionale: 1—233 = meserii și ranguri boierești; originea etnică: 1—20). Perforarea cartelelor (cam 2100). b) Crearea pe mediu magnetic a trei „dicționare” (stare civilă, stare socială, origine etnică), adică a unor corespondențe între cele trei coduri. c) Validarea sumară a datelor perforate. d) Numărarea indivizilor din fiecare categorie. e) Afișarea în clar a rezultatelor numărătorii, obținîndu-se cite o listă pentru fiecare mahala sau despărțămînt (a se vedea mai sus; comunicarea P. Cernovodeanu, I. Gavrîlă, P. I. Panait).

Armand Goșu, student, *Probleme demoistorice în documente otomane recent editate*⁹. Se semnalează importanța conscriere din 1674 a vilaietului Oradea (Gemil, nr. 156). Se urmăresc știrile despre mobilitatea spațială între Transilvania, Țara Românească și Moldova, care înfirmă categoric „o migrație de anvergură” din Principatele extracarpatice în Ardeal (*Erdély története*, Budapest, 1986)¹⁰. Se intenționează atragerea de țărani români la est de Nistru, în care scop se fac și evidente abuzuri (Mehmet, II, nr. 86). Din cauza regimului habsburgic, bucovinenii se refugiază în principatul Moldovei, unde — după 1812 — vin și grupuri de oameni de pe țărmul stîng al Prutului. Jafulurile și robirile tătare au provocat pierderi Țărilor Române; după o asemenea expediție, au fost recuperate 5874 de persoane, multe vite mari și mici, oi ș. a. (Veliman, nr. 136 : noiembrie 1758). Migrațiile înspre și dinspre zonele direct administrate de Poartă s-au constituit într-un liant între teritoriul moldo-muntean, cel al Dobrogei și al kazalelor dunărene. Documentele demonstrează totodată permanența românilor în Dobrogea.

Nicolae Liu, cerc. șt. princ. dr., *Aspecte demografice din perioada Revoluției franceze. Cu începere de pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, Franța a cunoscut o evoluție demografică deosebită; în ajuzul Revoluției, țara avea cea mai numeroasă populație din Europa, cu excepția Rusiei. Totuși oamenii înaintați ai vremii, inclusiv viitori conducători ai luptelor din 1789, economiști și specialiști în finanțe, deplîngeau „scăderea” continuă a populației Franței, ceea ce confera tot mai multă greutate opiniei generalizate despre rolul nefast al curții și al mobilimii în decăderea regatului, prin lux și descompunerea moravurilor. În faza ascendentă, valul revoluționar a fost mai puternic în aglomerațiile urbane (Paris, Lyon, Marsillia) și în regiunile cele mai populate; se abordează și probleme ale participării țărănimii. Republica a luat măsuri de încurajare a familiei, a dragostei pentru copii și a grijii pentru cei vîrstnici, de emancipare a femeii, de acordare de ajutoare la nașteri și pentru familii numeroase etc.; politica populaționistă, ca și evidența demografică introdusă (îmbogățirea și modernizarea recensămîntelor, constituirea registrelor de stare civilă) vor deveni modele pentru numeroase alte țări.*

Tudor Mateescu, dr., *Urmările mării epidemii din Dobrogea în 1836—1840*¹¹. Folosind documente inedite ale Comitetului Carantinelor Țării Românești și Moldovei, autorul dovedește că — în decursul celor patru ani cit a întînit ciuma — populația provinciei s-a aflat aproape complet lipsită de apărare, prin care împrejurare numărul victimelor a fost deosebit de mare: se prezintă situația în multe așezări, localitate cu localitate; în total, au fost răpuse cam 10 000 de persoane. Epidemia nu s-a întins și în Principatele Dunărene, datorită acțiunii eficace a cordonului carantină, creat anterior la granița lor de sud, eveniment care scoate în evidență principala cauză a virulenței molimei: absența aproape totală a măsurilor sanitare moderne în Imperiul otoman. Dobrogea va fi eliberată de flagelul unor ucigătoare epidemii numai odată cu reunirea în 1878 cu România, rezultat al luptei întregului nostru popor.

Emeric Mihály, conf. univ. dr., Galați, *Evoluția demo-socială a orașului Galați în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. Dezvoltarea economică a României după 1859 a determinat creșterea populației urbane și constituirea unor mari orașe, printre care Galații (62 678 de locuitori la 1899), important centru industrial (4 stabilimente în 1840, dar 55 — dintre care 38 mari — pe la 1900). Deși statistica mișcării naturale arăta un spor negativ, totuși soldul real al populației în perioada 1859—1899 era de 36 628 de suflete, mai ales pe seama migrației sat-oraș, care determina și creșterea continuă a ponderii românilor (61,92% din locuitorii la 1899). Se analizează evoluția structurii socio-profesionale; contradicția fundamentală se dezvoltă între diferitele categorii ale burgheziei și proletariatului din oraș. Muncitorii, masa locuitorilor orașului au participat cu hotărîre la toate momentele de seamă ale luptei poporului român pentru emancipare socială și națională.

Emil Păunescu, muzeograf, Giurgiu, *Preocupări de demografie istorică în activitatea lui Marin D. Drăcea (1885—1958)*. Se relevă marea bogăție a arhivei personale a silvicultorului patriot — circa 400 de piese —, intrată în posesia Muzeului județean Giurgiu. Cam 140 sînt scrisori cu informații despre viața și istoria satului natal (Izvoru/fost Cacleți, com. Goșari, jud. Giurgiu) și a Cîmpiei Burnazului, documente din sec. XVI—XIX, inventare de acte și planuri de moșii, extrase din catagrafii ș.a. În corespondență revine cu insistență dorința cunoașterii rădăcinilor istorice ale neamurilor; atrag atenția și listele nominative din sec. XIX—prima jumătate a sec. XX, notițele despre familii ș.a., rezultate dintr-un mare efort de cunoaștere a genealogiilor țărănești, în intenția cercetării monografice a locurilor natale. Urmărește evoluția populației fiecărui sat de aici și reține multe spițe de neam, din care rezultă migrația internă, fertilitatea, înrudirile etc.

Louis Roman, prof. dr., *Comunitatea de rudenie a „cetelor”*. *Semnificații pentru istoria secolelor II—XIII*. Concluziile asupra comunităților de rudenie și asupra evoluției localităților în istoria românească a veacurilor XIV—XVIII se cupleşte perfect cu rezultatele cercetării noastre arheologice, referitoare la sec. II—XIII²⁴. Pe această bază, ce se lărgeste prin experiența istorică a altor zone europene, se formulează cea de-a doua teorie a autorului (variabilitatea așezărilor umane, într-o zonă oarecare a continentului, în milenii I—II e.n.)²⁵: 1° Numărul, dimensiunile și răspândirea localităților depind a) nu numai de totalul populației, ci și de b) nivelul dezvoltării societății (economia, statul și alte instituții, cultura etc.); c) efectele cataclismelor (invazii, foamete, epidemii ș.a.); d) migrații; e) condiții naturale. 2° Tendința generală a evoluției așezărilor umane, chiar în condițiile înmulțirii populației, nu este — așa cum se crede adesea — mărirea, ci reducerea numărului lor, precum și creșterea dimensiunilor și sporirea grupării (a caselor într-o localitate, precum și a localităților într-o regiune). 3° În perioada de formare și de dezvoltare a relațiilor feudale, ritmul creșterii populației totale a unei regiuni și a dimensiunilor medii ale satelor este, în general, direct proporțional cu ritmul de creștere a agriculturii și cu ritmul dezvoltării greutății specifice a acesteia în economia agrestă a țării/provinciei date, în timp ce evoluția efectivului localităților rurale este invers proporțională cu acest ritm de dezvoltare agricolă. 4° Tendința în evoluția orașelor și târgurilor constă în mărirea numărului lor, a totalului locuitorilor așezărilor urbane, precum și a importanței acestor localități în viața zonei. 5° Conjuncturile nefavorabile în regiunea dată pot determina evoluții contrare într-un segment temporal oarecare, după care însă amintitele tendințe se impun din nou.

Victor Săhleanu, dr. doc., *Factorul demografic în evoluția limbilor*. Limba, ca fenomen cultural, este purtată de colectivități, care pot fi cercetate demografic. Răspândirea și afirmarea unei limbi cunoaște mecanisme diferite: creșterea naturală a etniei (azi se acceptă că revoluției neolitice i-a fost proprie și o explozie demografică); difuzarea limbii din aproape în aproape (latina, prin întinderea statului român); expansiunea colonială, combinată cu dezvoltarea economică și culturală a statelor, purtătoare ale limbii (engleza) etc. Subzistă și mecanisme ale involuției „demografice” a unor idiomuri: cele cu câteva sute ori mii de vorbitori sînt probabil sortite treptatei dispariții ca graiuri vii, ca urmare a asimilării vorbitorilor. Nașterea și evoluția înseși ale unei limbi pot fi urmărite din amintitul punct de vedere. Demografia este astfel una dintre dimensiunile istoriei limbilor, evoluția lor neputîndu-se reduce la un singur model.

Șarolta Solcan, prof., *Conscripția militară a scaunului Arieș în 1642*. Cuprinde târgul Vințul de Sus și 21 de sate, locuite nu numai de secui, ci și de o numeroasă populație românească: la 1694 sînt declarate românești 5 sate; la 1733 sînt astfel notate 6 sau 7, iar în alte 7 se afla un număr mare de gospodării ale aceleiași etnii. Amintitul *lustrum* înscrie numai populația masculină liberă, cu obligații militare (2621 persoane, grupate în 944 gospodării și „case” + 72 probabil celibatari): capul „casei”/gospodăriei; „adulți” (de 12 ani și peste); „pueri” (0—11 ani). Se studiază structura socială, procesul de așezare a multora. Covârșitoarea majoritate a gospodăriilor erau alcătuite din familii nucleare, dar în 133 de cazuri se întîlnește o structură complexă (Tabel 4). Se analizează aspecte ale fertilității (Tabel 5), mortalității, structurii pe vîrste, mobilității spațiale (cel mai adesea, migrații se așează într-o localitate, aflată la o depărtare maximă de 30 km de cea natală; unul este în slujba domnului Moldovei) etc.;

Tabel 4

„Casele”, precum și gospodăriile extinse²⁴ în scaunul Arieș, la 1642*

CATEGORII	Capul „casei”/gospodăriei împreună cu				Total „case” și gospodării extinse	
	Frați	Cumnați	Fii căsătoriți	Gineri	Număr	%
Nobiles	10	—	4	1	15	11,28
Primpilfi	32	—	6	1	39	29,32
Pedites pixidari	58	1	8	12	79	59,40
Total	100	1	18	14	133	100,00

* A1 căror cap era om liber, cu obligații militare.

Tabel 5

Numărul de băieți pe familie în Transilvania, 1630–1647

Zona	Scaunul Arieș	Domeniul Făgăraș		Trei Scaune ^b	1	Domeniul Gilău	2
Data	1642	1632	1640	1635	1638	1640–42	1630–47
Media băieților	1,26 ^a	1,55	1,71	0,69	1,07	1,12	1,39

1 = Satele Măcău, Florești, Legheu, Băgara, Mănăștur (Cluj).

2 = Domeniile transilvănene ale lui Gy. Rákoczi.

^a Dar media pe sat variază între 0,68 (Măhăceni) și 3,14 (Ormeniș).^b Din comunicarea Kinga Tüdös (*infra*).

Marian Stroia, cerc. șt., *Fenomene ecologice și implicații demografice în Bucureștii anului 1821*. Consulul Fleischhackl raporta lui Metternich (Hurmuzaki, S.N., II, nr. 676) că — după cum îi comunică Udritzky din București — în seara zilei de 23 iunie/5 iulie 1821 locuitorii orașului fuseseră înspăimântați de un îngrozitor uragan, însoțit de o grindină de mărimea nucii, care ar fi vătămat numeroase clădiri; ploaia a durat apoi 24 de ore. O relatare inedită — probabil a consulului francez, aflat și el la Brașov, împreună cu ceilalți agenți diplomați din Țara Românească, relatează bazată de asemenea, pe o comunicare de la fața locului — afirmă că uraganul a smuls acoperișurile la peste 2000 de case, a dărâmat mai multe din ele și a îngropat sub ruine „un număr considerabil de turci și creștini” (D.G.A.S., microfilme Spania, rola 3, c. 446). Nu este exclus ca evenimentul să fi îndemnat un număr de oameni să părăsească vremelnice localitatea.

Kinga Tüdös, cerc. șt., *Conscripția militară din 1635 în Trei Scaune*. Acest lustrum cuprinde 12 398 de persoane libere (din care 6906 personal implicați în îndatoriri ostășești; popu-

Tabel 6

Trei Scaune la 1635 : categoriile de bărbați liberi, cu obligații militare (persoane)

Categorii	Nobili	Călăreți	Pedestrași pușcași	Orășeni	Șoimari	Total
Indivizi	474	2490	3721	202	19	6906
Din care deveniți slugi sau fugiți	14	38	349	—	—	—

Tabel 7

Mobilitatea geografică în Trei Scaune la 1635*

Cauzele plecării	Strămutare, căsătorie	Fugă	Studii	Practicarea	Învățarea	Altele	Total
				unei meserii			
Suflete	211	61	7	4	3	3	289

* Bărbați liberi, cu îndatoriri ostășești, care la data recensământului erau așezați în altă localitate, decît cea de baștină.

lația liberă era majoritară în Trei Scaune) din 91 de așezări (existente și azi): sînt aproape numai bărbați; în lipsa unui urmaș de sex masculin, ori din cauza decesului capului gospodăriei, uneori au fost înregistrați soția, fiica, ginerele (nu s-au conșcris iobagii, slugile, jelicrii). Prin comparație cu recensămintele din 1602 și 1614, se conchide în sensul creșterii continue a populației zonei date, în primele decenii ale veacului. Se analizează structura și mobilitatea socială (Tabel 6), precum și migrația (Tabel 7); aproape toți cei ce-și părăsiseră

localitatea se stabiliseră în alte părți ale Transilvaniei, dar 6 ajunseseră dincolo de hotarele acesteia, dintre care doi în Moldova. Se studiază relațiile de rudenie, fertilitatea, mortalitatea, ocupațiile etc.

Constantin N. Velichi, prof. univ. dr., *Aspecte ale emigrării sud-dunărene la nord de fluviu, la începutul secolului al XIX-lea*⁴⁵. În timpul războaielor din anii 1806—1812 și 1828—1829, mulți oameni de la miazăile de Dunăre (bulgari, români etc.) au trecut în Țara Românească. Autoritățile țariste urmărind colonizarea stepelor și sud-vestul Rusiei, stimulau emigrarea de pe teritoriul bulgar și plecarea coloniștilor de pe cel muntean spre nord-est, în care sens foloseau și forța; autohtonii îi ascundeau pe băjenari. Cu începere din 1830, intrarea emigranților în Țara Românească s-a înregistrat cu acuratețe (numele capului gospodăriei și naționalitatea; numărul membrilor pe categorii — majori, minori, bărbați, femei; meseria celor majori; numărul vitelor, pe categorii), rezultând lucrări demografice de primă importanță. Și în aceste împrejurări, Țările Române și-au manifestat rolul de loc de refugiu pentru un număr important de balcanici.

Gheorghe Zbucă, prof., *Aspecte ale demografiei orașului balcanic (sec. XV—XVI), în lumina unor cercetări recente*. Se au în vedere lucrări din Turcia (Ö. Barkan, H. İncalcık), Bulgaria (N. Todorov, Vera P. Mutafčicva, Hr. Gandev ș.a.), Iugoslavia (Al. Stojanovski, M. Sokolovski etc.), Albania etc. Există o interpretare tradițională (de la Dukas la Jireček și Zlatarski; ei i se aliniază, acum în urmă, și prof. Hr. Gandev): cucerirea otomană ar fi adus exterminarea și înrobirea foarte multor locuitori; vechii orașeni, cîți vor fi rămas, s-ar fi retras în zone neospitaliere, creînd noi localități, în timp ce vechile așezări rurale ar fi fost turcizate. Cercetările însă au început să dea un tablou diferit, mai nuanțat. Nu se ignoră impactul grav al cuceririi (Nicoară Beldiceanu, 1973). O parte a orașelor macedonene au fost scutite de mari dezastre, datorită faptului că — după destrămarea imperiului srb — au stabilit întii raporturi de vasalitate față de otomani, pentru ca apoi să se supună Porții. Au fost și cazuri contrarii: Constantinopole, Salonic, Tîrnovo, Sofia, Vidin, Belgrad, Shkodër etc.; dar după cucerire, chiar și aici (ca, de ex., la Salonic) o bună parte din vechii locuitori s-au menținut. În condițiile cruciatei, au loc creșteri continuu ale comunităților orașenești existente, în care intervin însă modificări: islamizarea unei părți din vechii locuitori; așezarea multor turci, evrei sefarzi (spanioli, portughezi ș.a.), precum și țigani; în fine, imigrarea unui număr însemnat de săteni din hinterland.

Notele bibliografice. David Prodan, *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVII-lea, I, Supușii*, Edit. Științ. și Encicl., București, 1986 (dr. Lajos Demény). *Reflectarea istoriei universale în istoriografia românească. Bibliografia selectivă*, ed. Șt. Ștefănescu et alii, Edit. Academiei, București, 1986 (prof. Mihai Manea). Vladimir Trebici, Ion Ghinoiu, *Demografie și etnografie*, Edit. Științ. și Encicl., București, 1986 (cerc. șt. Iolanda Țighiliu, student Alex. Madgearu). Costin Feneșan, *1000 de demografie istorică, I. Secolul al XVIII-lea. Transilvania* (contribuție: M. Spiridonu), București, 1986 (D.G.A.S.; cerc. șt. Carol Vekov). Nicolae M. Popp, *Europa, Pămînt, aer, apă, viață*, „Litera”, București, 1986 (prof. Bogdan Murgescu, Tîrgoviște). M. Savy, P. Beckouche, *Atlas des Français*, Paris, 1985 (cerc. șt. Ileana Căzan-Neagu). Victor Spinei, *Realități etnice și politice în Moldova meridională în secolele X—XIII. Români și turanici*, „Junimea”, Iași, 1985 (dr. Ștefan Olteanu). M.V.H. Whitman, R. Barre, J. Tobin, Sh. Williams, *Unemployment and Growth in the Western Economies*, New York, 1984 (cerc. șt. Ileana Căzan-Neagu).

Al VI-lea Simpozion de Demografie Istorică, avînd tema „Istoria populației în lucrări științifice din trecut”, s-a desfășurat în ziua de 1 iulie 1987, sub auspiciile Institutului de Istorie „N. Iorga” și ale Laboratorului, efectuînd — pentru întiași dată la noi — o valorificare critică sub aspect demografic a unor opere ale trecutului. Vladimir Trebici, prof. univ. dr., *John Graunt (1620—1674)*. Cartea sa (*Natural and Political Observations upon the Bills of Mortality. . . of the City of London*, London, 1662) are ca suport buletinele de deces („Bills of Mortality”) ale orașului: introduse încă în 1594 ca urmare a frecvențelor epidemii de ciumă ale vremii, ele consemnau numele decedatului, locul decesului, profesia, vîrsta, cauza decesului; completate de preoți, se publicau săptămînal și lunar. Studiul lui J. Graunt se distinge prin: a) folosirea științifică a buletinelor, aprecierea critică și prelucrarea cu metode ce anunță statistica modernă; b) descoperirea unor regularități în producerea fenomenelor demografice (proporția între sexe, imigrația ca sursă de creștere a populației Londrei, intensitatea mortalității în funcție de vîrstă ș.a.); c) formularea implicită a primei table de mortalitate; d) emiterea unor estimări asupra numărului populației, precum și formularea unor previziuni. Se prefigura astfel întreaga dezvoltare a demografiei ca știință.

Constantin Mocanu, conf. univ., *Miron Costin*. Își pune drept scop să scrie despre „Începutul țării acestora și neamului moldovenesc și muntenesc și cîți sînt și în Țările Ungurești cu acest nume români și plină astăzi. . . că toți un neam și o dată descălecați sîntu. . .”. Fol-

șește multe cifre despre efectivele militare românești și străine. Notează pierderi umane ale țării, cauzate de înrobiri, războaie, represiuni, băjeniri etc.

Anca Ghiță, cerc. șt., *Ion Ionescu de la Brad*¹⁶. Se analizează contribuția demoistică în lucrările despre Dobrogea, privitoare la județele Dorohoi, Mehedinți și Putna, precum și cele referitoare la Macedonia și Tesalia. Aportul autorului în acest domeniu se împletește cu cel de geografie istorică și de etnografie.

Radu-Ștefan Ciobanu, prof. dr., *Alexandru D. Xenopol*. Istoricul ieșean a evidențiat caracterul unitar al evoluției românilor din toate provinciile noastre; un loc de seamă în acest sens a acordat tratării populației în context geografic, precum și psihologiei populare (Völkerpsychologie). Geții erau relativ numeroși, de vreme ce Aelius Catus și Plautius Silvanus Aelianus au putut transfera la sud de fluviu atîția dintre ei. Combătînd aserțiunile lui Robert Rösler, a susținut argumentul majoritatea constantă și permanența românească pe pămîntul etniei. Numărul mare al românilor a fost un factor al rezistenței lor în fața tuturor răutăților, împotriva opresiunii regatului Ungariei, apoi a Imperiului habsburgic în Transilvania.

Zoe Petre, lector univ. dr., *Karl Julius Beloch (1854—1929)*. A sa *Die Bevölkerung der griechisch-römischen Welt*, Leipzig, 1886 examina, pentru prima oară în mod sistematic, ansamblul datelor și metodelor care făceau posibilă o estimare cantitativă și calitativă a fenomenelor demografice în antichitate. *Griechische Geschichte*, Strassburg, 1893—1904, operă monumentală de acribie analitică și de îndrăzneată sinteză, include și o cercetare demografică. A adunat un material enorm pentru o istorie generală a populației europene, proiect rămas nerealizat; din manuscrise, elevii au constituit postum o carte despre Italia postantică¹⁷. A utilizat cu spirit critic sursele antice esențiale (fragmente de recensăminte, cifre răzlețe referitoare la contingente, distribuții de cereale și mortalitate, estimății din texte, a lucrat cu masa documentației epigrafice); concluziile le-a corelat cu suprafața zonelor studiate; s-a bazat pe metode statistice pentru a schița structura după sex, clasele de vîrstă și curbele de natalitate. Metodele azi utilizate sînt însă mai nuanțate; ele conferă o mai mare pondere — decît o putea face Beloch — raporturilor calitative, comportamentelor și mentalităților cu impact demografic.

Constantin Rezachevici, dr., *Nicolae Iorga*. Se relevă numeroase izvoare, publicate de marele savant, care cuprind un tezaur încă nefolosit de informație demografică: *Socoteli* ale Brașovului, Sibului și Bistriței („Analele Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.”, s. II, t. XXI, 1899; Hurmuzaki, XV; *Studii și documente*, I); *Cărți domnești, zapise și răvașe (Studii și documente, V—VII) Condicta* lui C. Mavrocordat (*ibid.*, VI); *Brașovul și românii (ibid.*, X); *Întîia condiță de orînduieți a lui Grigore vodă Ghica, 1775 (ibid.*, XXII) etc. În opera istoricului sînt implicate probleme ale istoriei populației. Cadrul de formare a poporului român a fost — așa cum găsim și în Galia, Sardinia, pe mîlul Adriaticii etc. — acela al unor „Romani populare”, al unor „democrații populare”, în care se intuiește sistemul obștilor țărănești (*La „Romania” Danubienne et les barbares au VIe siècle*, 1924). Cruciadele tirzii au pus în mișcare, în lumea mediteraneană, mase mari de oameni etc.

Ligia Bîrzu, lector univ. dr., *Vasile Pîrvan*¹⁸. În lumina cercetărilor din ultimele șase decenii, se face analiza critică a cîtorva încheieri perene din *Getica*. 1) Drept urmare a migrațiilor (indoeuropeni, cimriereni, sciți, celți, bastarni, sarmați), s-a petrecut o întrepătrundere, dar și o continuitate etnolingvistic-culturală: „respingerea și biruirea scitismului”, preluarea influențelor sale culturale doar la nivelul elitelor, tracicizarea agatârșilor, asimilarea celților etc. 2) Acest tablou etnic în veșnică mișcare este numai suportul pentru ideea de bază a cărții: autohtonism și statornicia, unitatea etnoculturală și marea răspîndire a triburilor geto-dace. Azi nu există nici o îndoială asupra cuprinderii, în aria de difuziune a dacilor, a Banatului și a unei regiuni mai vestice (Jovanović, 1979); a spațiului dintre Tisa și Dunărea mijlocie (M. Parducz, 1959; A. Mocsy, 1974); a Slovaciei (A. Tocik, 1959); a zonelor est-carpătice pînă la Nistru (N. Gostar, 1965; V. Căpitanu, N. Ursache, 1972; G.I. Smirnova, 1976); a regiunii dintre Dunăre și Balcaii. 3) Pentru a lămuri procesul formării poporului și limbii române, trebuie studiat substratul dacic, care a supraviețuit în provincii și în teritoriile libere pînă în perioada postaureliană, cînd se va finaliza romanizarea sa. Migratorii, în posesia unei culturi primitive, vor prelua una mai înaintată de la daco-romani.

George Brătescu, dr., *Sabin Manuilă (1894—1964)*¹⁹. Mediul sătesc îl considera conservator, inclusiv sub aspect demografic, cu o morbiditate inferioară de pe urma bolilor infecțioase acute, cu o proporție mai redusă a tinerilor inapți pentru serviciul militar, o natalitate și o medie de viață mai ridicate. Considera că excedentul natural negativ ar reprezenta o fatalitate pentru marile aglomerări urbane, a căror populație, prin imigrație, s-ar schimba integral în decurs de 60—80 de ani. Viziunea apare înrudită cu cea a lui Lucian Blaga (matricea stilistică); se fac observații critice asupra ei. S. Manuilă socotea total inadecvate României explicațiile și propunerile malthusianismului.

Cu diferite ocazii în cadrul Laboratorului, prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu a subliniat necesitatea abordării multidisciplinare a problemelor. În acest spirit l-am conceput noi și în numele acestei idei au vorbit în cadrul lui mulți oameni de știință. În țara noastră există o mare tradiție a unor asemenea cercetări: geografi cu importante studii istorice (S. Mehedinți, G. Vălsan, V. Mihăilescu etc.); arhivele sociologice ale medicilor în perioada premergătoare răcoalei din 1907; demersuri ale istoricilor, un strălucit exemplu fiind N. Iorga; etc. La întâlniri științifice internaționale — al XVI-lea Congres Internațional de Științe Istorică și alte reuniuni ulterioare — s-a acordat o atenție remarcabilă conlucrării istoriei cu geografia²⁰, precum și altor aspecte multidisciplinare, în care sens va trebui să insistăm în continuare.

Este inadmisibil să se facă generalizări pe baza a unuia-două documente, să se forțeze înțelesul lor pentru a sublinia idei devenite obsesie, așa cum procedează unii istorici străini. Tradiția științei românești este probitatea și în acest spirit dăm și vom da și pe mai departe replica noastră falsificatorilor istoriei. Avem nevoie de cercetări sistematice asupra evoluției întregii societăți românești, în autohtonie și permanență sa; asupra evoluției în fiecare zonă în parte, înțeleasă în strinse legături cu întregul neam. O importanță deosebită în acest sens o au editarea și studierea izvoarelor de demografie istorică.

În aprilie 1987 am fost vizitați de D^{na} Antoinette Fauve-Chamoux, secretar general al Comisiei Internaționale de Demografie Istorică de pe lângă Comitetul Internațional de Științe Istorică; a fost un prilej binevenit de a face un schimb de experiență și de a ne îmbogăți biblioteca de specialitate. Am constatat cu plăcere interesul manifestat față de activitatea Laboratorului de Demografie Istorică din București, față de funcționarea și realizările sale.

NOTE

¹ Raportul precedent de activitate: „Revista de Istorie”, 39, 11, 1986, p. 1141—1149. **Cei ce vor utiliza date și concluzii ale comunicărilor, rezumativ prezentate în rapoarte, sint rugați, să citeze autorii comunicărilor.**

² Dintre lucrările dezbătute anterior la Laborator au mai apărut 3 comunicări și 4 recenzii. Cîteva comunicări au fost menționate de „Scinteia”: 28 noiembrie, 5 și 26 decembrie 1986; 17 aprilie și 5 iunie 1987.

³ *Vide atque inf.*: comunicarea I. Gavrilă. Contribuțiile demoistorice ale coautorilor au fost adesea relevante: L. Roman, *Démographie historique de la Roumanie, 1972—1978. Bibliographie analytique*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XIX, 1, 1980, n°s 28, 29, 30, 107, 214; idem, *idem 1978—1984...*, *ibid.*, XXIV, 4, 1985, n°s 22, 87, 88, 89, 90, 146, 203 (în cele ce urmează: DH I, respectiv DH II, împreună cu numărul notiței).

⁴ Denumirea — *Catagrafia administrativă din 1810—1811* — a fost dată (L. Roman, *Așezarea statornică a românilor transilvăneni în Țara Românească...*, în „Studii. Revistă de Istorie”, 24, 5, 1971, p. 912, n. 112) pentru a o deosebi de *Catagrafia bisericilor* din aceiași ani (DH II 48).

⁵ Este simptomatică utilizarea etnonimelor „moldoveni”, „moldo-valahi” de către reprezentanții Imperiului țarist care, în a doua jumătate a secolului al XVII-lea și în cel de-al XVIII-lea, cunoscuse oicumena românească printr-un contact inițial cu sectorul său moldovenesc: autoritățile rusești numeau „moldoveni” și pe locuitorii Țării Românești pentru că găseau aici același popor, de unde și termenul compus „moldo-valahi”, elocvent și pentru legăturile tot mai strinse dintre cele două provincii ale neamului.

⁶ Continuare la P. Dache, *Aspecte privind structura clasei muncitoare din București în anii 1934—1938*, în „București”, X, 1980, p. 87—94.

⁷ Activitatea cu subliniate tente demoistorice a dr. P. Diaconu a fost în repetate rânduri menționată: DH I 135, 297, 298; DH II 204.

⁸ Se integrează firesc în activitatea matematicianului care, cel dintîi, a devenit colegul nostru de breaslă: Irina Gavrilă, *Les Mathématiques et l'histoire en Roumanie*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, 14, 2, 1975, p. 275—283; eadem, *Cuantificarea în istorie — valoare și limite*, în „Revista de Istorie”, 32, 5, 1979, p. 897—903; Vasile Liveanu, Irina Gavrilă, *Calculator electronic și informații nenumerice despre evoluția clasei marilor proprietari funciari în România (1857—1918)*, *ibid.*, 40, 2, 1987, p. 134—146; DH II 70, 71, 165.

⁹ M. A. Mehmet, *Documente turcești privind istoria României*, I—III, Edit. Academiei, București, 1976—1985; T. Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta otomană în documente turcești (1601—1712)*, București, 1984 (D.G.A.S.); V. Veliman, *Relațiile româno-otomane (1711—1821). Documente turcești*, www.bucurestianca.ro

¹⁰ Argument preluat dintr-o veche istoriografie tendențioasă și nu o dată dovedit nere-zistent la critica științifică: migrația definitivă din Principatele extracarpatiche în Transilvania era incomparabil mai redusă, decât cea în sens invers.

¹¹ Se integrează în cercetarea dobrogeană a autorului, cu multiple reflexe demoistorice: DH I 181; DH II 121, 122; etc.

¹² Succint în „Revista de Istorie”, 37, 12, 1984, p. 1229—1231; 39, 7, 1986, p. 670—672.

¹³ Prima teorie (caracterul deficitar al statisticilor de populație într-o zonă europeană „B”, în secolele XV—XIX): L. Roman, *Implicații istoriografice ale cercetării demoistorice*, *ibid.*, 37, 5, 1984, p. 459—462; idem, *Statistiques fiscales et statistiques démographiques, ou les fausses apparences (Les Pays Roumains et autres régions européennes aux XVe—XIXe siècles)*, în „Annales de Démographie Historique”, Paris, 1985, p. 245—280; etc.

¹⁴ Pentru distincția între cele două comunități de rudenie: idem, *Populația Țării Românești în secolele XIV—XV*, în „Revista de Istorie”, 39, 7, 1986, p. 670—671; *ibid.*, 11, 1986, p. 1148, n. 16.

¹⁵ Prof. C. N. Velichi a dat importante studii și publicații de documente pe această temă: *Emigrarea bulgarilor în Țara Românească în timpul războiului ruso-turc din 1806—1812*, în „Romanoslavica”, VIII, 1963, p. 27—58; *Emigrarea bulgarilor din Sliven în Țara Românească în anul 1830*, *ibid.*, X, 1964, p. 289—314; *Emigrări la nord și la sud de Dunăre în perioada 1828—1834*, *ibid.*, XI, 1965, p. 67—116; DH II 16; etc.

¹⁶ Continuare a unei lucrări precedente a autoarei: DH I 153.

¹⁷ K. J. Beloch, *Bevölkerungsgeschichte Italiens*, Berlin-Leipzig, I, 1937; II, 1940; III, 1961 (nota autoarei).

¹⁸ Continuare a unor studii anterioare: DH I 84, 85; DH II 68.

¹⁹ Temă îndrăgită de cercetător: G. Brătescu, *Preocupări demografice ale medicilor români din secolul al XIX-lea*, în „Igienă”, 32, 2, 1985, p. 149—158; idem, *Medici români cu preocupări sociologice (Notă bibliografică)*, *ibid.*, 35, 3, 1986, p. 231—238.

²⁰ Șt. Ștefănescu, *Le Rôle historique des Carpates Roumaines*, în *Comité International des Sciences Historiques. XVIe Congrès . . . , Stuttgart, 25 août — 1 sept. 1985. Rapports*, I, Stuttgart, 1985, p. 228—230.

Louis Roman

CĂLĂTORIE DE DOCUMENTARE ȘTIINȚIFICĂ ÎN R. S. CEHOSLOVACIA

În perioada 21 iunie — 8 iulie 1987 am efectuat un stagiul de documente în R. S. Cehoslovacia pe baza schimburilor interacademice dintre Academia de Științe Sociale și Politice a R.S.R. și Academia R.S.C. Documentarea s-a realizat în cadrul Bibliotecii Centrale de Stat din Praga.

Aici am urmărit două obiective principale: găsirea unor informații referitoare la istoria românilor și consultarea unor lucrări care nu există în bibliotecile din țară.

În ceea ce privește informațiile despre români le-am putut întîlni în două lucrări: cea a lui Jindra Váchova, *Španělská korespondence ěske šlechty na začátku 17 století* (Correspondența spaniolă a nobilimii cehă la începutul secolului al XVII-lea), Praga, 1967, lucrare de documente în limbile latină, italiană și spaniolă, în care se fac referiri la atitudinea și participarea lui Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei la războiul de treizeci de ani, și cea a lui Zikmund z Prichona, *Kozmografia ěská, to jest vypsání o položení krajiny neh zeml i o objěchých národuov všho svieta a historii podlé počtu leth na něm zběhlych prvé nikdá tak pospolku v žádném jazku nevědanou* (Cosmografia cehă, adică descrierea situației regiunilor sau țărilor, precum și a obiceiurilor popoarelor lumii întregi și a întîmplărilor petrecute după numărul anilor, niciodată văzută astfel în vreo limbă), Praga, 1554, lucrare inspirată după cea a lui Sebastian Münster, în care apar referiri interesante la spațiul românesc, la Transilvania, Țara Românească și Moldova. Interesant este faptul că lucrarea este bilingvă, cehă și latină, și credem că este una dintre primele apărute în această țară care se referă la spațiul geografic locuit de români.

Am avut de asemenea posibilitatea de a consulta cîteva importante lucrări referitoare la istoria Spaniei și a altor popoare în diferite epoci, lucrări care nu se găsesc în bibliotecile din țară. Printre acestea pot fi amintite în primul rînd cîteva importante cronici cum ar fi: *Crónica de Don Álvaro de Luna*, Madrid, 1546; *Crónica del rey don Rodrigo de España*, Al-

calá, 1587; Antonio de Lebrija, *Chronica de los muy altos reyes Catholicos*, Valladolid, 1565; Ambrosio de Morales, *La crónica general de España*, 2 vol., Alcalá, 1574, 1586; Alonso de Santa Cruz, *Crónica del Emperador Carlos V*, Madrid, 1920; Francisco López de Gómara, *Annals of the Emperor Charles V*, ed. R. B Merriman, Oxford, 1912 etc. Apoi merită a fi menținute lucrările de interpretare, cum ar fi: E. Pacheco y de Leyva, *Carlos V y los turcos en 1532: la jornada de Viena*, Madrid, 1909, E. Mercier, *Histoire de l'Afrique septentrionale*, Paris, 1891, T. F. Jones, *The Turco-Venetian Treaty of 1540*, Londra, 1914; Pedro Voltes Bou, *Historia de la economía española hasta 1800*, Madrid 1972, Francisco Xavier Tapia, *Historiadores sobre España*, 2 vol., Madrid, 1973; José Larraz, *La época del mercantilismo en Castilla (1500—1700)*, Madrid, 1963, John-Lynch, *España bajo los Austrias*, Barcelona, 1970; A. Dominguez Ortiz, *La sociedad española en el siglo XVII*, Madrid, 1963, și altele.

Am avut de asemenea posibilitatea să vizitez cîteva din monumentele arhitectonice și muzeele capitalei cehoslovace cum ar fi: Loreta, Hradul, casa regelui Gheorghe Podiebrad (1458—1471), podul Carol, fortificațiile vechiului oraș, muzeul de artă națională, muzeul de artă gotică și altele.

În ansamblu consider că deplasarea în R.S. Cehoslovacă a fost utilă și a contribuit la largirea bazei documentare necesară elaborării actualei lucrări de plan, cît și celei viitoare.

Eugen Denizé

CRONICA

În ziua de 14 august 1987 Biblioteca Centrală Universitară București a organizat, în colaborare cu Editura Militară, în cadrul Ateneelor Cărții, manifestarea intitulată *Istoria poporului român. Omagiu zilei de 23 August*.

În programul manifestării s-au înscris expunerile prezentate de acad. Ștefan Pascu: *Caracterul drept, eliberator al participării României la primul război mondial. Concepția tovarășului Nicolae Ceaușescu privind necesitatea obiectivă a dezvoltării libere și independente a poporului român*, colonel Tudor Gheorghe: *Marile bătălii din vara anului 1917. Mărăști-Mărășești-Oituz — în conștiința poporului român*; maior dr. Mihail E. Ionescu: *August 1917 — August 1944 — repere memorabile în lupta poporului român pentru independență, suveranitate și unitate națională*.

Directorul Editurii Militare — colonel Constantin Zamfir — a prezentat monografia *România în anii primului război mondial*, lucrare ce se înscrie nu numai ca un cald și respectuos omagiu adus ostașilor de la Mărăști, Mărășești și Oituz, dar continuă și o foarte bună tradiție a istoriografiei românești de a analiza obiectiv momente de seamă din istoria poporului nostru.

Manifestarea a prilejuit și organizarea, în holul Aulei Bibliotecii Centrale Universitare, a unei expoziții de carte cuprinzînd circa 400 de volume menite să înfățișeze principalele momente ale istoriei noastre, luptei de veacuri pentru unitate, independență și suveranitate.

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

AUGUSTIN DEAC, *Contribuția clasei muncitoare la făurirea statului național unitar român*, Edit. politică, București, 1986, 152 p. + plănșe.

În elaborarea lucrării, Augustin Deac s-a bazat pe o documentare științifică variată: materiale arhivistice din țară și străinătate, documente publicate, presa vremii, memorii, precum și o serie de studii apărute pe această problematică de-a lungul anilor, tema înscriindu-se în preocupările prezente și constante ale autorului.

Autorul își structurează lucrarea după criteriul cronologic, avînd o tematică actuală. La început, se prezintă afirmarea clasei muncitoare în viața social-politică a societății românești de la finele secolului al XVIII-lea și începutul veacului al XIX-lea. Interesant este capitolul în care se argumentează necesitatea unității statale a românilor de pe ambele versante ale Carpaților și se demască politica reacționară, șovinistă a monarhiei austro-ungare față de români. Astfel, la Congresul internațional socialist de la Zürich (1983), delegația P.S.D.M.R. a protestat împotriva faptului că „în Transilvania, trei milioane de români sînt de fapt privați de orice drept politic”, că ei „sînt supuși la necontenite vexațiuni din partea unei administrațiuni fără scrupule” (p. 21). În continuare este prezentată concepția socialistilor români privind viitorul națiunilor și acțiunile muncitorimii pentru făurirea unității statale în timpul primei mari conflagrații din istoria secolului nostru. Se relevă consecvența, croismul și patriotismul clasei muncitoare în lupta dusă în fruntea întregului popor român, precum și activitatea desfășurată pentru demascarea caracterului imperialist al păcii de la Buftea de către socialiștii români. În lucrare se evidențiază colaborarea strînsă care a existat între partidul clasei muncitoare și Partidul Național Român de nuanță burgheză în acțiunile unitare de pregătire și desfășurare a Marii Adunări Naționale cu caracter plebiscitar de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918.

Augustin Deac se ocupă apoi de acțiunile muncitorimii împotriva claselor dominante din Austro-Ungaria după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (1917), eveniment de importanță deosebită, care a inaugurat o nouă epocă în istoria omenirii, subliniind poziția socialiștilor români pe plan extern pentru afirmarea dreptului popoarelor asupra lor de autodeterminare. Reușită este prezentarea în lucrare a aportului clasei muncitoare la destrămarea monarhiei austro-ungare, la unirea Transilvaniei cu patria mamă: România. Pentru ca mișcarea de eliberare națională a românilor, care cuprindea masele de toate orientările politice și din toate straturile sociale, să aibă un unic conducător, în ședința conducerii secțiunii române a P.S.D. din 25 septembrie 1918 s-a dezbătut necesitatea înființării unui organ conducător unic, Consiliul Național Român, scop în care s-au luat legături și s-au stabilit întîlniri cu reprezentanții Partidului Național Român. O primă întîlnire a avut la Budapesta, între împuternicitul P.S.D., Enea Grapini și reprezentanți ai Partidului Național Român. Autorul arată că în ședința din 12 octombrie 1918 (stil nou) a Comitetului Executiv al P.N.R. s-a hotărît acceptarea conlucrării cu socialiștii români. Expresie a conlucrării tuturor forțelor social-politice românești din Transilvania a fost faptul că, Consiliul Național Român Central a fost constituit din 6 reprezentanți ai partidului clasei muncitoare și 6 reprezentanți ai Partidului Național Român. Împreună cu toată suflarea românească de pe teritoriul Transilvaniei, organizațiile social-democrate ca de exemplu cele din Hunedoara, Făgăraș, Alba Iulia, Dognecea, Bocșa Română, Bocșa Montană, Anina, Valea Jiului, Banat etc. s-au pronunțat hotărît pentru unirea acestei provincii românești cu statul român și înfăptuirea unor reforme democratice. De menționat că numeroși muncitori aparținînd naționalităților conlocuitoare de pe teritoriul Transilvaniei, considerînd justă voința de unire națională a poporului român se declarau pentru înfăptuirea acestui deziderat. „Astfel muncitorii maghiari din Valea Jiului, alături de cei români, discutînd în consiliul muncitoresc problema unirii Transilvaniei cu România, s-au pronunțat pentru această înfăptuire și pentru transformarea țării într-un stat democratic”. (p. 103). Martorii oculari descriînd sosirea la Alba Iulia a grupurilor masive de participanți remarcău că aceștia pe lângă steagul tricolor pe care-l arborau, muncitorii îl aveau și pe cel roșu, semn al prezenței active a reprezentanților clasei muncitoare la acest eveniment istoric. Proclamarea unirii Transilvaniei cu România a împlinit procesul de formare a statului național român modern, proces care a început în anul 1859. El a fost încheiat ca rezultat al luptei revoluționare a

maselor populare de la orașe și sate, luptă la care, după cum relevă autorul, muncitorimea română și-a adus o contribuție valoroasă. În încheiere, Augustin Deac analizează activitatea dusă pe arena internațională de către delegații clasei muncitoare din România pentru recunoașterea hotărârilor legitime de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, dând o replică științifică falsificatorilor istoriei naționale care contestă aceste hotărâri. Astfel, în lucrare se arată cum un reprezentant al partidului clasei muncitoare din România a plecat la Paris pentru a înfățișa Internaționalei Socialiste situația din România și a „dezminți afirmațiile tendențioase ale sociiliaștilor maghiari”, care la Conferința de la Berna au căutat să conteste drepturile poporului român la autodeterminare și la făurirea statului său național (p. 123).

Autorul menționează în lucrare aprecierile secretarului general al Partidului Comunist Român, tovarășul Nicolae Ceaușescu, potrivit cărora crearea statului național unitar la 1 decembrie 1918 „a constituit o strălucită victorie istorică a luptei eroice, îndelungate a maselor populare... a marcat împlinirea visului secular al tuturor românilor de a trăi uniți în granițele aceleiași țări, într-un stat unic, liber și independent”. (p. 148). După lecturarea lucrării, cititorul are sentimentul că una din problemele ridicate în această carte de mare înțelegere, în lumina materialismului istoric, cea privind concepția socialiștilor români privind viitorul națiunilor va constitui un obiect de aprofundare pentru istoriografa românească.

Ion Babici

Dr. ANTONIE PLĂMĂDEALĂ, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar, în vremea lui Miron Romanul, 1874—1898, după acte, documente și corespondențe inedite*, Sibiu, 1986, 355 p.

După ce a editat, în 1986, *Biserica slujitoare*, dr. Antonie Plămădeală, vine să releve acum, într-o nouă carte, apărută în același an!, o altă dimensiune a ei: biserica *luptătoare*, fuzionând cu cealaltă în rolul ei militant, căci militantismul acesteia, fie că s-a manifestat pe tărîm religios, fie pe cel național-politic, a fost menirea care i-a jalonat evoluția ei în toate timpurile, prin intermediul lui îndeplinind, permanent, o funcție națională, politică și culturală, ce se identifică în destinul ei primordial patriotic, întărind o virtute definitorie și specifică a acesteia, patriotismul.

Cartea dr. Antonie Plămădeală, traversează o traiectorie într-un domeniu cunoscut, poate, dar insuficient aprofundat și neepuizat, dacă nu neepuizabil: rolul esențial, mereu primordial, al bisericii ortodoxe române în lupta pentru dobîndirea, menținerea și apărarea drepturilor și libertăților naționale pentru românii din Transilvania și pentru toți românii. Și numai cine citește cartea se poate convinge de acest adevăr. Și patima adevărului nu cunoaște și nu trebuie să cunoască opintiri. Această incursiune este întreprinsă acum într-una din cele mai dramatice perioade istorice din întreaga existență multimilenară a românilor transilvăneni, în perioada odioasei dominații austro-ungare din vremea dualismului, caracterizată printr-o politică de asuprire națională și de deznaționalizare forțată și sistematică a naționalităților nemaghiare, excesivă și nimicitoare.

Și, totuși, o monografie?! Ale cărei titlu și structură conduc către un alt itinerar, urmează alte canoane și relevă alte tipare? Da! Pentru că tocmai lupta împotriva deznaționalizării românilor transilvăneni, declanșată sălbatic de regimul austro-ungar, este cea care îl pune în lumină mai veridic pe Miron Romanul, care îl caracterizează și îi evidențiază meritele și rolul în epocă mai deplin, pentru „a scoate în relief — cum își propune autorul —, mai ales profilul său uman, bisericesc și, mai ales, național” (32).

Autorul adoptă o tehnică și o manieră originale, prin care, lăsînd să vorbească epoca și evenimentele, — cărora li se face, în introducere, o pertinentă înfățișare sintetică —, precum și documentele anexate, se întăresc, treptat, contururile portretului și personalității covrșitoare a lui Miron Romanul, încît nu personajul luminează descifrarea epocii, ci epoca reliefează personajul, conferind, astfel, girul plenar și inexpugnabil al veridicității și adevărului științific.

Fascinația documentelor, și deopotrivă, — de ce să n-o spunem — nostalgia lor, despre care am mai vorbit la Antonie Plămădeală, se arată din nou ademenitoare și își împlinește chemarea prin inserarea în *Addenda* a celor 151 de corespondențe care alcătuiesc cea de a doua secțiune a cărții, constituind osatura și baza ei documentară. Ele au fost descoperite

de autor, cu aceeași patimă și migală de bijutier, în arhiva lui Elie Miron Cristea din București, aruncată într-o odaie întunecoasă de la Patriarhie (66) acum 50 de ani (vezi: Antonie Plămădeală, *Pașini dintr-o arhivă inedită*, București, Edit. Minerva, 1984, p. v) și în fondul „Miron Romanul”, aflat la Mitropolia din Sibiu, „aproape în întregime inedit” (24), „scrișori din care se poate reface istoria unor evenimente, despre care alți martori contemporani n-au lăsat însemnări” (24).

Înfățișând lupta românilor împotriva politicii și măsurilor de deznaționalizare, autorul a urmărit ca, prin investigarea documentelor de arhivă (22), să valorifice aprecierile, sentințele, mărturiile și faptele menite să pună în lumină adevărata și în judecată dreaptă personalitatea „capului bisericii și a omului politic” (23), „să refacă portretul moral al unuia dintre mentorii epocii”, al cărui chip „trebuie curățit cu grijă și redat așa cum a fost” (57), propunându-și, cu modestie, „să încerce o reevaluare a lui sau, măcar, un excurs mai adinc în viața, activitatea și relațiile lui, pentru a-l înțelege și a-l explica mai bine decât până acum sau, măcar, a-l arăta așa cum a fost” (24). Din mulțimea funcțiilor și finalităților sale, cartea întreprinde, așadar, o restituire, dar și o rectificare și aceasta e mai important, venind în serviciul adevărului, o rectificare a unor acuzații facile și necircumspecțe de politică „naționalo-guvernamentală” (60); pentru definirea lui veridică, obiectivă în fața aceluia care nu i-au înțeles nici gândirea nici faptele” (70), cum a făcut, adesea Vincentiu Babeș, la care se referă autorul. Menirea cărții s-a ivit dintr-o informare amănunțită, dintr-o cunoaștere temeinică a realităților: „m-a îndemnat spre această monografie și altceva. Multe, foarte multe cărți consacrate perioadei și luptei românilor pentru supraviețuire, mai ales în ceea ce privește apărarea limbii și a învățămîntului de limbă română, fie că îl menționează, sporadic, fără să-i cunoască și recunoască și meritele lui, fie că îl menționează cu mare nedreptate printre maghiarofili, fie că nu-l amintesc deloc. Ignorarea numelui său este cu totul inexplicabilă. Monografia noastră vrea, așadar, să fie o restituire a meritelor sale, dar și o reabilitare” (67). „Preliminariile”, care deschid prima secțiune, descriu atmosfera și împrejurările pușin obișnuite, care îl vor aduce la Mitropolia Sibiului pe Miron Romanul și alegerea sa (7–20), dezvâlbind mai departe și examinînd de ce informații dispunem și ce s-a scris — pușin — despre Miron Romanul, cu opiniile și opticele diverse și contradictorii ale autorilor (20–26) și încheind cu cîteva date biografice despre viața și activitatea acestuia (26–32). Succesivele diminuări, frustrări de merite, denigrări chiar (Slavici, 21, Vincentiu Babeș, 70) ale actelor lui Miron Romanul, nu țin seama de faptul, arată autorul autoritar și cu îndreptățire, că ele erau determinate de implicarea politică a personajului, de *activismul* lui, conștient și convins că orice tactică trebuia folosită în scopul slugerii de drepturi pe seama poporului român. În perspectiva considerării obiective a meritelor și aportului lui Miron Romanul se menționează judecățile drepte și aprecierile justițiare ale lui Mircea Păcurariu (*Politica statului ungar față de Biserica românească din Transilvania în perioada dualismului*, Sibiu, 1986), privind „rolul acestuia în apărarea drepturilor românilor, cît și unele din greșelile sale” (22), arătîndu-se, deopotrivă cu autorul citat, că „chiar cele ce i s-au imputat ca greșeli, au fost de fapt măsuri de precauție, pentru a-și apăra Biserica” (23). În continuare autorul lasă ca epoca și evenimentele să se dezvăluie prin intermediul scrisorilor lui Miron Romanul, ce pun în lumină, potrivit manierei sesizate, concomitent, și personalitatea acestuia, scrisori grupate după cîteva probleme esențiale în capitolul al II-lea: *Condițiile de viață de la Mitropolia din Sibiu sub regimul dualist și relațiile cu guvernul de la Budapesta*. Regestele scrisorilor către Miron Romanul (p. 58–67), aflate în condițiile menționate, au permis valorificarea bogatelor informații cuprinse în ele „din care în mare parte, i-am reconstituit profilul intelectual, moral spiritual și civic și din care se pot scoate multe informații cu privire la epocă, la mentalități, la lupta românilor din Transilvania pentru drepturi și libertăți în perioada dualistă” (58). Este înfățișată problematica scrisorilor, care sînt grupate în *Addenda*, primite de la A. Șaguna, Emil Babeș, Vincentiu Babeș (multe necunoscute nici monografului acestuia, G. Cipăianu), G. Barițiu, Ion Cîndea din Avrig, Iosif Gall, N. Ivan, I. Mețianu, atunci episcopului Aradului, A. Trefort etc., pe care, pe unele le rezumă, pe altele le menționează numai, lăsînd loc curiozității și interesului cititorilor pentru datele prețioase privind personalitățile respective, Barițiu, (249), Slavici (254), Miron Romanul (64, 288) etc.

Cu acrimia și probitatea științifică indubitabile, sînt prezentate și *Anonima (!) acuzatoare* (p. 68–69), care arată că s-au găsit, cum parcă nu era posibil altfel, și spirite mărunte, care, cu machiavelismul lor și spinarea camelenică, să-i denigreze meritele și personalitatea. *Lupta și biruințele lui Miron Romanul împotriva măsurilor de maghiarizare a românilor, încercate de guvernul de la Budapesta* (p.70–149) aduce în vileag practicile inumane și legiferările abuzive, șovine și discriminatorii, rasiste, uzitate de oficialitățile și guvernările ungare în scopul declarat al deznaționalizării românilor și maghiarizării lor. Lăsînd faptele să

vorbească, acestea îl dezvăluie pe Miron Romanul, care, după cum îl caracterizase chiar Vinčențiu Babeș, „așa cum nu admitea să-și păteze sufletul prin vreun compromis cu ungurii tot așa nu s-ar face nicicând unealta neamțului” (70), cu intransigența lui, veghează neobosit, se revoltă, protestează, respinge, acuză, merge plină la împărat pentru apărarea drepturilor românilor, riscând orice. Demascând scopul deznaționalizării, vorbește în Casa Magnaților, în 13 mai 1879, împotriva legii pentru maghiarizarea școlilor primare; refuza autoritar să o primească: „Proiectul de lege nu-l primesc” (!) și propune „să se treacă peste el”; după care, nemulțumit și îngrijorat, după ce îi ceruse și telegrafic anularea legii, se înfățișează în fruntea unei deputațiuni la împărat, înmînindu-i o *reprezentățiu*ne de protest, în care arată că românii „se alipesc de limba lor și de caracterul lor național cu atita tenacitate, încît e curată imposibilitate a-i dezbrăca de dînsule” (82) și demonstrează și încearcă să îl convingă pe împărat că „proiectul nu e oportun” (84). Reușita primirii de către împărat la deputațiuunii, dar fără asigurări ci doar cu speranțe, a fost sărbătorită cu mare entuziasm la Sibiu, la întoarcerea delegației (85—95), iar succesul primirii acesteia, remarca ziarul *Politik* din Praga la 27 februarie, „a avut în tabăra maghiară efectul unei bombe” (98).

Continuîndu-se campania diabolică și sălbatică de deznaționalizare, consistoriul arhidiecezan a întocmit un nou protest împotriva legii pentru maghiarizarea școlilor medii din 1883, încît, cînd proiectul ajunge la vot, în 5 martie 1883, „întîmpinarea lui Miron Romanul era pe masa dicteii” (101), acuzînd fără rezerve, că proiectul „și-a luat de scop maghiarizarea popoarelor nemaghiare” (103), ba mai mult, pentru a preveni o posibilă „rătăcire” a primului, în 3 martie 1883, cu două zile înainte discutării proiectului în dietă, revine cu un nou protest, demascînd pericolul legii „asupra naționalităților nemaghiare, contra cărora este pornită persecuția” (111). De la postul lui, „Telegraful român” îl seconda cu vehemență: „Sîntem români și vom fi români. Și din noi nu vor face unguri în veci!” (XXXI, 1883, nr. 3, p. 9) (100). Revolta și împotrivirea au fost generale. Adunările de protest contra legii, de la Cluș, Brașov, Sibiu, Turda și mai ales Deva, unde participaseră 1500 de oameni, aprind furia ziarului „Pesti Napló” care amenință pe mitropolit: „poate că i s-a urit de a ședea pe scaunul de mitropolit și dorește liniște la bătrînețe în vreo mănăstire”, și pe români pentru că au „o ființă comună. Românii voiesc să facă o Dacoromania” (s.n. V.V.G.). (nr. 17, 15 martie 1883), (114) și pentru că la Deva „au declarat că Transilvania nu e a maghiarilor, ci a lor, fiindcă sint cei mai vechi locuitori ai țării” (115), (v. „Pesti Napló” și *adunările române* în „Telegraful român”, XXXI, 1883, nr. 28, p. 109). Miron Romanul s-a războit eric împotriva legii, pe toate căile propunînd mai multe modificări și amendamente în favoarea românilor dar toate s-au respins de șovinismul și „mașina de vot majoritar maghiar” (116), iar legea s-a votat. Măsurile de deznaționalizare forțată, urmîndu-se sistematic și tiranic, culminează cu Legea de maghiarizare a grădinițelor de copii, din 1891, împotriva căreia Miron Romanul, deși bolnav, protestează în Casa Magnaților, la 9 martie 1891, mai demascator, acuzînd că „propagarea limbii maghiare depășind orice limită imaginabilă a bunului simț, urmărește extirparea naționalităților nemaghiare” și declarînd că „este datorința mea sa iau apărarea în contra tuturor încercărilor de maghiarizare forțată” și că „nu primește legea nici în generalitate nici în detaliurile sale” (127). Dar proiectul, devenit Legea XV/1891, s-a votat! Valuri de adîncă nemulțumire răscolesc iarăși presa vremii, „Allgemeine Zeitung” din München și „Branik” din Serbia, care consemna: „mai e o țară în care nu mai rămîne nici leagănu cruțat? copilașii vor trebui și a plînge în limba maghiară” (129). Și cu acest prilej Miron Romanul culege mărturiile de adeziune și recunoștință pentru zelul luptei sale, din partea mamelor române din Sibiu, Arad sau a altora (128—133). Cu aceeași neînduplecare și circumspecție se opune și încercării de desființare a gimnaziului ortodox din Brașov, în 1893, precum și celorlalte provocări, îndirjirea sa crescînd împotriva Legii de maghiarizare a numelor de comune, de familie și toponimelor din 1896, caracterizată cu un curaj de-a dreptul eric de „Telegraful român”, drept „una dintre cele mai mari lovituri ce s-a dat limbii românești” (139), (v. *Maghiarizarea numelor* în „Telegraful român”, XLV, 1897, nr. 123, p. 489). Apoteoza luptelor naționale și împlinirilor lui Miron Romanul rămîne „*Epocalul circular milenar*”: — cum l-a numit Valeriu Bologa (170, 179) — *marea biruință și apogeul luptei naționale a lui Miron Romanul în condițiile dualismului austro-ungar, 1896* (150—180), „un protest demn și solemn”, (179), cum îl caracteriza „Telegraful român” (XLIV, 1896, nr. 49, p. 194), reprezentînd *Circulara* nr. 2362 din 10/22 aprilie 1896, pe care a dat-o „cu prilejul sărbătoririi mileniului sosirii ungarilor în Panonia și Transilvania, document de atitudine românească de mare demnitate, unul dintre acelea care, produse la vremuri de răsruce, încălzesc inimile celor oprimați și trezesc speranțele și curajul” (150). Autorul așează, cu multă subtilitate, textul acestuia alături de cel al circulațelor emise de episcopii uniți Ioan Szabo din Gherla, Mihail Pavel de la Oradea și Victor Mihalyi de la Blaj, a căror unică notă „pozitivă” poate fi, eventual, „conciția”, respectiv *superficialitatea* cu care a trecut peste faptul în sine, rezumîndu-se la cîteva măsuri organizatorice pe care regimul le ordonase prin reșcputul nr. 7584 din 13 martie, „dar cîtă diferență între felul cum a

făcut-o el și felul cum au făcut-o uniții" (156) respectiv. „Circulara aceasta a avut darul de a îndrepta șira spinărilor românești și a-i face pe români să-și ridice fruntea cu mândria că aparțin neamului românesc, stăpînul de drept al Transilvaniei, peste care ungurii au năvălit după 1000 de ani de existență românească. Cineva trebuia să aibă curajul să spună acest lucru deschis și public". Alături de alți cărturari patrioți, „l-a avut Miron Romanul, Mitropolitul românilor ortodocși din Transilvania și Ungaria" (155). Prin circularul dat, mitropolitul fixează „ținta" (153) românilor ortodocși față de „tămbălăul milenar", cum îl numea Miron Romanul în scrisoarea către Vincentiu Babeș din 6/18 mai 1896 (167). Construind raționamentele cu atîta abilitate, vslînd printre meandrele cuvintelor cu atîta subtilitate și strecurînd sensurile — grave! — în mirajul retorismului, el transformă acest document într-o sobră și lapidară lecție de întărire ca popor în crez românesc, în naționalitate, în patriotism, în conștiința unității naționale. Era, de fapt, o *declarație politică de principii*, demnă și fermă, iar nicidecum o emanație oportună și servilă. Din pozitivul unei exprimări, orbitoare la suprafață, transpare negativul înțelesurilor adnci pe care poporul trebuie să le priceapă cu privire la conduita lui, căci ce putea să se desprindă dintr-o exprimare ca aceasta!: „Cît privește în special sînta noastră Biserică ortodoxă națională, ai cărei fii și conducători sînt din partea autorității statului nu numai invitați, ci oareșcum chiar *constrînși să participe la festivitățile milenare* (s.n), nu pot suprima declarațiunile auzite din părțile țării locuite de credincioși de-ai noștri că, pentru ei, și mai ales pentru clasa mai inteligentă, *este absolut imposibil să participe la aceste festivități* (s.A.P.) cu acea căldură a inimii, și cu acea liniște a sufletului, cari numai atunci le-ar avea . . . cînd . . . „etc. etc. ! quod erat dicendum !. Trebuia mult tact și diplomație și, punîndu-le în lucrare, Miron Romanul transformă documentul în prilejul unor sfaturi asupra a ceea ce aveau de făcut românii pentru cauza lor, adică tocmai reversul a ceea ce pretindea momentul și așteptau oficialii. Mai departe arată că festivitățile milenare sînt o ocaziune pentru poporul român, ca și pentru celelalte, care „în același chip" sînt „în drept să se ocupe din capul locului, cît mai serios, și de soarta lor proprie", declarînd răspicat (într-un asemenea act) că „nici unul din popoarele nemaghiare nu voiesc să se contopască în rasa dominantă maghiară, nici să dispară sub nomenclatura de națiune politică unitară" ! (s.A.P.), (151). Circularul devine o chemare la a strînge rîndurile, cu acest prilej, în jurul tezaurului păstrat: biserica, naționalitatea, limba (153) și îndeamnă poporul ca, dimpotrivă, în raport cu festivitățile, respective, „să ne aranjăm și noi pe timpul acelora o *festivitate proprie*" (152), întrucît, afirmă el cu o cutezanță irezistibilă: „nu avem motive de a ne însufleți pentru acele festivități" ! (s.n.), iar cine pofteste, totuși, să participe și la alte festivități o poate face, „nu însă ca reprezentanți ai Bisericii noastre" ! (s.A.P.), punifica aspra anatemă mitropolitană !

La epistola lui Victor Mihalyi, expediată din Budapesta, prin care îl înștiința, cu lășitate, despre opinia negativă a monarhului față de circularul emis, Miron Romanul răspunde demn și categoric: „n-am putut face altfel", deoarece „aveam să aleg între a nu face nimic, sau a face așa cum am făcut" (161, 162). Era prea firesc ca împăratul, surprins de insolența bănuitoare și erezia cugetului mitropolitului de la Sibiu, să exclame iritat: „Circulariul acela este a se reproba", după cum îi relatează tot V. Mihalyi (160). Presa vremii nu ezită să se întrecă în acuzații și amenințări: „Pesti Napló îl numea „Fanaticul prelat al valahilor" (176); este făcut „revoluționar", iar slujba „liturghie revoluționară", „trădător" etc., în „Pesti Napló" și „Memez" (177), (v. *Mitropolitul nostru atacat*, în „Telegraful român", XLIV, 1896, nr. 47, p. 183).

Față de rostul pe care trebuia să îl îndeplinească, Circularul lui Miron Romanul se transformă, pînă la urmă, într-o puternică diatribă la adresa politicii asupritoare. Într-un veritabil program al atitudinii și luptei românilor pentru drepturile lor în acele împrejurări. Înfațișarea luptei românilor împotriva deznaționalizării în perioada respectivă conduce, în final, la conturarea unui portret veridic al lui Miron Romanul, în raport cu cel știut și cunoscut pînă acum. Nu un alt portret, ci același, dar la dimensiunile și semnificațiile lui reale. Un Miron Romanul care a fost un luptător neobosit și îndrjit împotriva „acelui fatal curent politic care și-a luat de scop maghiarizarea popoarelor nemaghiare" (103), cum se exprima în protestul față de legea din 1883, un militant nelnicat împotriva oricăror încercări de deznaționalizare, pentru libertate națională, emancipare și unitate politică. Miron Romanul ținea mult la consultarea și sfătuirea cu ceilalți oameni politici în privința acțiunilor care angajau viața poporului român din Transilvania (45). Era deosebit de activ și în presă, publica la „Telegraful român", „Concordia", „Federațiunea", „Albina" (59). Avea talent polemic (54) și oratoric. Pledoaria lui e întotdeauna logică, istorică, lapidară, demnă, străbătută de principii internaționaliste de echitate națională și, ce e de reținut, nu e niciodată servilă. Consecvența liniei urmate în apărarea drepturilor românilor și fermitatea luptei, evidențiată tocmai de Vincentiu Babeș, cum s-a văzut, care „nu l-a cruțat niciodată, cînd avea motive s-o facă" (70), se asociază cu intransigența poziției și atitudinii promovate. Replica dată lui Tisza din Arad, care voia să scoată o foaie „în care să reprezinte și interesele echitabile ale românilor", este categorică: „eu însă i-am spus

franc: că plină când se ține Tisza la dictatură, cu care l-a onorat națiunea maghiară, până atunci n-am nici o speranță de a ne vedea considerați și noi, cum ar cere situațiunea și numărul nostru compact: de aceea nu merită să ne facem zdrențe prin foile maghiare” (288). Remar-cabile sint curajul (155) în demascarea asupritorilor, ca în cazul „circularului milenar”, și în înfruntarea adversarilor, despre proiectul maghiarizării numelor de localități scriindu-i lui I. Mețianu, în 3/15 dec. 1897, că „este foarte injurios, pină la batjocură pentru Biserica noastră, deci va trebui să luăm în contra lui pozițiune declarată în Casa Magnaților, au ne vor acompaña alții au ba” (46). De asemenea, demnitătea cu care nu se încovoia și nu se umilea în fața oficia-lițăților, oricare ar fi fost ele, neadmițând nici o conciliere și fără a omite nici o clipă că aceștia erau asupritorii națiunii sale, realitate care nu li inspiră nici o supunere, nici un respect (65), ba, dimpotrivă, ripostează inflexibil, cu demnitătea unei națiuni întregi, cum a făcut față de sarbătoarea mileniului: „nu avem motive a ne însufleți pentru acele festivități” (152), sau verdictul față de funeraliile lui Kossuth: „noi nu avem motive de doliu” (65), sau ale unor mem-brii ai familiei imperiale. Toate aceste mărturii profilează chipul luptătorului politic tenace și intransigent, cu totul altul decât „magistrul în tactul și în rezerve”, cum îl ironiza Babeș. Ele evidențiază convingător consecvența cu care Miron Romanul a apărat caracterul național al Bisericii noastre (168), curajul și circumspecția (23), clarviziunea și devotamentul cu care a slujit biserica și poporul, și, prin toate, în fapt: patriotismul acel patriotism total care l-a caracte-rizat și pe Șaguna, „acest om unic al Transilvaniei” (56), cu care îl măsoară autorul. Și acesta reprezintă cel de al doilea mare merit al mesajului cărții.

Deși cu o structură logică definită și o argumentație riguroasă, demonstrația cărții nu e lipsită de ornamente stilistice. După cum am mai remarcat despre stilul autorului, în expunerea acestuia predomină oralitatea; autorul își pune întrebări, răspunde, își expune opiniile, comen-tează, de parcă ar sta de vorbă cu sine, într-un dialog, ceea ce dă textului vioiciune, face lectura mai antrenantă, stimulând interesul cititorului. Cursivitatea și fluența expunerii antre-ncază cu abilitate variate mijloace stilistice: metafore („acest om unic al Transilvaniei” — Șa-guna —), (56); exprimări și sintagme metaforice în portretizări („cunoscând arta pașilor înainte și a pașilor înapoi și măsura lor exactă”), (23); ba chiar locuțiuni și zicale populare („a împăca capra cu varza”), (165) etc., ce se împletesc cu savuroase secvențe de stil realizate în cerneală acidă, ironică (121). Sint frecvente procedee și particularități ale stilului oral în tehnica argu-mentației, care oralitate adaugă virulență stilului, dă tonalitate ironiei, făcând exprimagea mai caustică (162). Autorul își formulează opiniile, constatările, obiecțiile, într-un colocviu cu el însuși, de la care parcă nu se poate abține a nu o lua înainte cititorului, ceea ce mărește atrac-tivitatea expunerii și servește la accentuarea sensului și a ideilor vizate de el. Arhitectonica specifică a construcției cărții vine, astfel, să sporească valoarea acesteia pentru cititori.

Cartea dr. Antonie Plămădeală răspunde desăvârșit dublului scop urmărit: demascarea și condamnarea politicii de deznaționalizare a românilor practică de regimul dualist, cu impo-trivirca eroică din partea acestora, și realizarea unei monografii cu un portret veridic privind pe Miron Romanul. Ea demonstrează în chip emoționant și convinge că biserica, în frunte cu cirmuitoarii ei, a luptat cu tenacitate și cu consecvență remarcabile împotriva tuturor încercărilor și măsurilor de asuprire și deznaționalizare, a vegheat neabătut și a reacționat energic la toate tentativele de dominare, care periclitau libertatea și demnitatea poporului, apărind cu îndirjire și veritabil eroism naționalitatea, credința și limba românilor, realități ce fundamentează aserțiunea îndreptățită a autorului despre adevărul acelor vremuri, prin care se definea „Bise-rica, bastionul național românesc cel mai puternic” (115). Așa a ilustrat-o plenar marele Șaguna, așa au urmat-o neabătut toți vrednicii săi tribuni care i-au succedat pe arena luptelor naționale în care Miron Romanul rămâne o pildă. Credința, religia a fost pentru ei platforma, câmpul de luptă pe care s-au războit cu îndirjire pentru ca „să tragă drepturile” pentru poporul lor românesc, așa cum o făcură nu demult Balint, Buteanu, împreună cu Avram Iancu. A fost o sentinelă la granițele drepturilor poporului român, pentru dobândirea cărora a militat fără preget și cu orice preț și pe care le-a apărat cu adevărat eroism.

Analiza pertinentă, precum și scrisorile și documentele anexate, ajută, totodată, foarte mult și la cunoașterea mai completă și aprecierea mai realistă a concepțiilor, conduitei și rolului altor personalități ale epocii: V. Babeș, Al. Mocioni, I. Slavici, I. Mețianu, N. Popea, V. Bologa etc. Notele de la subsol, cuprinzând ample și valoroase informații, precum și indicele final repre-zintă prețioase instrumente de lucru cu cartea și amplifică ținuta științifică și utilitatea acesteia. Cartea dr. Antonie Plămădeală invită istoria și pe istorici în continuare a reexamina și recon-sidera rolul și raportul marilor luptători pentru apărarea drepturilor românilor din Transilvania — adevărați eroi și martiri — și de aceea va fi mereu și mult citată, așa cum trebuie atent, zăbavnici și cu cuget românesc citită, ca să lumineze și să convingă. Cu podoabele devotamentului și pasiunii proprii, directorul tipografiei arhidiecezane, Ezechiel Oancea s-a îngrijit și i-a succes pe deplin să dea cărții față pe care o merita. Istoria *faptelor*, așa cum au fost, a *realităților* petre-

cute, nu a plăsmuirilor și ambițiilor minților infierbîntate, vine să ateste, să consacre și să acuze tocmai într-un moment cînd, după cum arăta conducătorul statului nostru la Ședința comună a consilierilor oamenilor muncii de naționalitate maghiară și germană, din 27 februarie 1987, unele lucrări, avînd chiar gir academic, denaturînd realitatea, proliferază neadevăruri, promovînd mistificări, denigrări și teze șoviniste dușmănoase.

Or, în fața *adevărului* istoriei, ce s-ar mai putea spune?

Victor V. Grecu

NICOLAE IORGA, *Conferințe—ideea unității românești*, ediție îngrijită de Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, Edit. Minerva, București, 1987, 359 p.

În patrimoniul culturii românești Nicolae Iorga este cea mai complexă și puternică personalitate, aparținînd în egală măsură și culturii și civilizației universale. Viața și activitatea marelui savant, un adevărat colos ale cărui piscuri plutesc încă în fața noastră involburate în palide umbre și lumini dătătoare de speranțe, un titan al spiritualității românești, asemeni celor produși de Renaștere, a fost dedicată slujirii cu credință a neamului românesc cu care s-a identificat pînă la adevărata contopire. Opera sa, cuprinzînd 1250 de cărți și 25 000 de articole e prea puțin cunoscută și greu accesibilă chiar prin intermediul bibliotecilor, simțindu-se oportunitatea editării într-un tiraj de masă în țară și străinătate. Omul și opera te copleșesc, și chiar modesta încercare de recenzare a unei cărți apărută sub semnătura marelui om de cultură și patriot devine un act temerar, plin de responsabilitate. O componentă deosebit de importantă a operei și activității lui Nicolae Iorga, insuficient prezentată și cercetată pînă în prezent, este aceea a conferinței, în special pe teme istorice. Se știe că Iorga se numără printre cei mai mari oratori români, dăruit cu cea mai desăvîrșită artă a cuvîntului rostit. Stilul său, etic și sentențios, are vigoare, plasticitate, dinamism, este înaripat, metaforic. Stilul său spontan, natural, plin de umanism cucerește și convinge, îndeamnă la acțiune. Prin conferințe, articole de ziar, comunicări la Academie, Ateneu sau cursuri la Universitate, folosind toate mijloacele, Nicolae Iorga contribuie la mobilizarea maselor populare spre țeluri național-patriotice, pentru înfăptuirea idealului unității politice a românilor. Cu toate că ura războiului ca atare, Iorga salută alături de întreaga opinie publică românească intrarea României în primul război mondial, la sfîrșitul căruia se va înfăptui mult-dorita unitate națională. La 15 august 1916 nota: „a sosit un ceas pe care-l așteptăm de două veacuri, pentru care am trăit întreaga noastră viață națională, pentru care am muncit și am scris, am luptat și am gîndit. A sosit ceasul în care cerem și noi lumii cinstit, cu arma în mînă, cu jertfa a tot ce avem, ceea ce alte neamuri, mai fericite, și de atîta vreme, unele fără să fi vărsat o picătură de sînge pentru aceasta: dreptul de a trăi pentru noi, dreptul de a nu da nimănui ca robii rodul ostnelilor noastre”. Parte din cuvîntările rostite în această perioadă, Nicolae Iorga le-a strîns și publicat în trei volume în Editura Ramuri din Craiova; sub titlul *Războiul nostru în note zilnice*; vol. I 1914—1916, vol. II 1916—1917 și vol. III 1917—1918. O selecție din aceste articole a apărut cu titlul Nicolae Iorga *Voința obștii românești*, Editura Militară, 1983, cu un cuvînt înainte datorat istoricului Ion Ardeleanu. Actul de cultură pe care și l-au propus istoricii Rodica Rotaru și Ștefan Lemny de a încredința tiparului o antologie cuprinzînd cîteva conferințe ale lui Iorga care tratează ideea unității naționale, ne apare în acest context o contribuție deosebit de valoroasă care se alătură efortului de amploare de a se edita și reedita uriașa operă a marelui istoric. Ștefan Lemny semnează o valoroasă postfață la care adăugăm bibliografia selectivă și notele numeroase, de dimensiuni apreciabile și de o valoare deosebită.

Parcurgînd cu atenție cele 22 de conferințe pe care le selectează Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, cititorul va observa că toate sînt străbătute de una și aceeași idee — necesitatea, legitimitatea obiectivitatea unirii tuturor românilor și constituirea statului național unitar român. Ideea o dezvoltă în cursul ținut la Universitatea din București, intitulat *Dezvoltarea ideii unității politice a românilor*. Profesorul Iorga pornește de la ideea că la început a existat o unitate politică românească, fără să fi existat un stat românesc. Trăiam în comunități conduse de voievozi risipiți pe pămînt unic românesc, ei spunîndu-și sub raport politic, români.

Vicisitudinile istorice și concepțiile diferite de la o epocă la alta a făcut ca poporul român să trăiască în state deosebite. Apoi, evolutiv, s-a ajuns prin trei căi, cea culturală, economică și politică-socială, la conștiința necesității absolute a împlinirii formei politice de viață unitară a poporului românesc. Această concepție se formează și la alte popoare lipsite de unitate, ca cel italian și german. Și atunci, se întreabă Iorga, „în puterea cărui, principiu toate rasele din lume

pot să facă aceasta, unitatea națională, și noi nu?” (p. 108). În cadrul aceluiași ciclu de expuneri savantul Nicolae Iorga abordează principiul conviețuirii pașnice în lumea modernă, principiul naționalităților (concepție mult discutată în zilele noastre). „Principiul naționalităților nu este de cînd lumea. Nădăjdum că, odată fixat, el va trăi cît lumea, găsindu-se, firește... și mijlocul ca popoarele să trăiască în state naționale unele lingă altele fără să pregătească cele mai teribile unelte de distrugere unele contra altora...” (p. 63) În „Spiritul public și literatura în epoca unirii”, conferința ținută în ziua de 24 ianuarie 1915 la serbarea școlară de la Teatrul Național, Nicolae Iorga găsește prilejul de a adresa educatorilor, indiferent de gradul și nivelul școlii pe care o slujesc, un înflăcărat îndemn plin de responsabilitate referitor la necesitatea creșterii și educării unui tineret cinstit, demn, însoțit de înaltă simțire patriotică. „Omul pe care l-a crescut altul rămîne totdeauna, orice ai spune, în toată viața lui, așa cum au fost învățătorii lui sau așa cum totuși a ieșit din învățătura oamenilor. Generațiile acestea tinere însă noi le avem în mîna astăzi; și nu există silință omenescă pe care să nu fim datori a o întrebuița, cu toată jertfa timpului și ostenețelor noastre, pentru a le face așa cum cer timpurile care vor veni”. (p. 29).

Nicolae Iorga dezvoltă „sentimentul instintiv de unitate” ce a caracterizat poporul nostru în evoluția sa istorică insistînd asupra personalității covirșitoare a lui Mihai Viteazul în ființa căruia sanvantul și patriotul vede la fel ca și Nicolae Bălcescu „una din marile personalități ale veacului al XVI-lea”, moment de referință în procesul rededeșteptării conștiinței naționale.

Considerăm că ar fi inoportună, măcar intenția de a reliefa limitele aprecierilor pe care le-a emis Iorga la vremea respectivă și care n-ar mai corespunde spiritului de interpretare din prezent, în comparație cu evidențierea a ceea ce oferă prezentarea întregului, viziunea largă, logica solidă în timp, cu care-și argumentează Iorga afirmațiile. Evocarea lui Mihai Viteazul, voievodul care simboliza unirea, este în concepția lui Iorga o necesitate, căci „a-l uita pe dînsul, acum și în totdeauna, ar fi să ne uităm pe noi înșine, să părăsim menirea noastră”. Conferințele istorice care tratează ideea unității naționale, conțin numeroase referiri la momentele importante din istoria țării care au conlucrat, la timpul respectiv, la menținere sau dezvoltarea acțiunii de constituire a unui singur stat românesc pentru toți fiii neamului. Este tratată și apreciată revoluția de la 1821 condusă de Tudor Vladimirescu, revoluția românească de la 1848, dar în special Unirea de la 1859 cu accentuarea rolului de maximă importanță pe care l-au jucat marile personalități ale epocii — Al. I. Cuza, M. Kogălniceanu, C. Negri, V. Alecsandri etc. Despre Cuza-Vodă, Iorga spune că a fost o figură nobilă care a intrupat „cavalereste ideile de mai departe, ideile de viitor ale românilor, pe vremea aceasta, din deosebitele părți vin către noi ațtări către trezirea în toate sufletele românești a idealului deplin, a idealului romantic absolut, după îndeplinirea căruia să nu rămîne un element românesc izolat”. Nicolae Iorga a întreținut un permanent contact cu publicul larg și a avut o puternică influență de educare și înălțare prin scris, prin cuvîntul rostit și prin exemplul vieții sale. El a știut să vorbească cu oamenii direct despre oameni, despre ideile călăuzitoare ale epocii, despre faptele de laudă și energie ale trecutului. El a crezut în ceea ce comunica, de aceea cuvîntul său a vibrat în sufletul fiecărui român. Cuvîntul înaripat al vizionarului se amesteca în toate problemele majore ale vremii sale, așa după cum o mărturisește cu prilejul comemorării lui Mihai Viteazul: „de aici nevoia pentru istoric de a fi cît de mult amestecat în lucrurile vremii sale, amestecat nu numai ca martor care vede obiectiv și notează rece pe hîrtia lui, ci ca factor însuși, după puterile lui, în viața care se zbate, fierbe, spumegă...” Timp de patru decenii, conferențiarul Nicolae Iorga a străbătut toate colțurile țării, adeseori peste graniță, educînd prin dinamismul elocinței sale întregul popor românesc, făcîndu-l apoi cunoscut în afara hotarelor sale. A tratat temele cele mai variate, privind trecutul istoric, atacînd problemele social-politice ale vremii, comemorînd personalități culturale și politice românești și străine, amintiri din viața sa, relațiile culturii românești cu cele străine etc. În țară, marea putere de pătrundere a cuvîntului său în toate straturile societății românești i-a fost prilejuită de aparatul de radio. Volumele, intitulate *Sfaturi pe întinerie* cuprind toate aceste conferințe, ținute la radio, în ultimii ani ai vieții sale, în care sînt prinse cele mai variate idei și probleme, în forma cea mai dinamică și poetică. Din toate conferințele sale se degajă respectul față de muncă, setea de a lumina pe cei nevoiași, înfierarea celor care rîvnesc la hotarele țării, dorința de a descoperi tot ce e bun în trecutul românesc pentru a ne servi drept exemplul demn de urmat.

Propunîndu-mi să subliniez valoarea deosebită a activității lui Iorga în calitate de conferențiar pentru întregirea gîndirii și culturii noastre istorice, insistăm asupra reușitei editoriale *Nicolae Iorga-Conferințe* — datorată istoricilor Ștefan Lemny și Rodica Rotaru, așteptînd ca noi ediții să continue această muncă și să o întregască cu alte conferințe ținute de cel despre care A.D. Xenopol, profesorul, sprijinitorul, colegul și admiratorul sincer al lui Nicolae Iorga spunea lapidar dar cu o deosebită profunzime și adevăr”... te întrebî cu înșinuare, cum a putut un creier să conceapă atîtea lucrări și o mîna să le scrie”.

Radu Homer

ALEXANDRU ZUB, *Cunoaștere de sine și integrare*, Edit. Junimea, Iași, 1986, 280 p.

Fie în direcția exegezei, fie în aceea a marilor proiecte restitutive, Alexandru Zub s-a angajat, an de an, în construcția unei opere de seamă. Fiecare nou volum participă în acest sens, îngăduind alte explorări în trecut și, odată cu ele, o mai corectă înțelegere a fenomenului românesc. Este ceea ce se poate spune și despre cartea sa mai recentă (*Cunoaștere de sine și integrare*), carte ce pune în relație două idei, greu separabile: cunoașterea de sine, ca emanație a efortului de autodefinire etnică și integrarea pe această cale în cultura universală.

Nu e vorba totuși în cazul de față de o cercetare sistematică și perfect unitară. După exemplul unui volum precedent (*Biruit-au gândul*, 1984), cartea reunește diverse texte ale autorului, publicate anterior în reviste de specialitate sau în presa culturală unele chiar inedite. Însurate acum, ele etalează preocupările constante ale autorului pentru ideile ce structurează volumul. Citeva sint studii întinse, întemeiate pe o bogată bibliografie (*De la seria istorică la istoria serială, Resurecția demnității colective, Studioși români la universități europene* etc.), altele reprezintă articole sau eseuri în care reflecția se desfășoară în mai multă libertate (*Contextul european al revoluției, Cunoaștere de sine și integrare, Perspectiva ecumenică ș.a.*), alegindu-se uneori cronică pe marginea unor cărți drept punct de plecare spre noi interogații. În comentariul scurt ca și în exegeza de mai mare desfășurare, spiritul autorului este însă același, asigurând coeziunea interioară a cărții, una ce își are originea în tensiunea ideilor și maniera de problematizare. Sensibil la dilemele efortului cognitiv, autorul indică, prudent, doar „cîteva repere provizorii”, convins că tema trebuie ferită de pericolul retoricii festive spre a fi definită mai exact și mai util (p. 8). Faptul e de natură să sporească interesul deosebit al demersului prin care Alexandru Zub sugerează de fapt o lectură nouă a trecutului, evitnd clișeele ce au persistat în tratarea sa. Istoria — ca dimensiune epistemică a duratei — poate lămuri astfel mai bine cunoașterea de sine a unui popor și inserția sa pe această cale în conștiința lumii. În această perspectivă, contribuțiile autorului însuflețesc cu adevărat o problemă de cel mai viu interes și-i permit readucerea în atenția spiritului critic. Varietatea compozițională a volumului se dovedește în acest sens chiar în profitul temei, fiindcă permite cuprinderea ei din unghiuri variate, mereu înnoite și incitante. Tentativa se distinge de la început prin punerea în relație a ideii naționale cu accelerarea ritmului istoric. Se știe că marile evenimente au conferit mereu timpului o dimensiune subiectivă, încît „momentele de afirmare națională, de tensiune, alternează în chip necesar cu cele de calmie” (p. 12). Faptul e sesisabil și în societatea românească unde, începînd din ultimele decenii ale secolului XVIII, s-a produs o subminare a vechilor rînduiri, în consens cu schimbarea de sensibilitate și percepția timpului. „Dialectica duratei” a dobîndit altă dimensiune în perioada următoare, la generația Unirii, spre exemplu, cînd timpul a cunoscut o densitate aparte și o cadență ce impunea „adaptarea din mers” (p. 20). A identifica, pornind de aici, o *obsesie a timpului* e firesc, iar pilda lui Eminescu se dovedește sugestivă. Ea arată frământările unei generații marcată de sensul duratei și — cum Eminescu însuși spunea — de „sarcinile impuse cu necesitate de locul pe care-l ocupă în înlanțuirea timpilor” (p. 27).

„Obsesia” temporalității nu a fost doar a Poetului. O regăsim la istorici unde, prin „seria istorică, a lui Xenopol, a căpătat coerența necesară, la V. Pârvan, tulburat de „sinritmia vieții” și „ritmizarea subiectivă a devenirii” sau la N. Iorga. Încă un exemplu, acela al lui Mircea Eliade, întreține reflecțiile lui Al. Zub, convins că „nostalgia totalității” îl așează pe autorul lui *Maitreye* în rîndul spiritelor tutelare ale culturii românești. Din alăturarea acestor exemple s-a putut astfel detașa imaginea despre timp cu toate sugestiile ei pentru cunoașterea unei societăți angajată, relativ tîrziu, pe calea recuperării. Este și calea pe care o evocă autorul, pornind chiar de la resurecția demnității colective ca element restructurant al conștiinței și faptei naționale din secolul XIX. Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor, Independența au dat dimensiunea genului național și a aspirației sale de emancipare și progres. Victor Hugo avea, de aceea, motive să considere că „autonomia română și libertatea română fac parte esențială din civilizația Eur opei”, dovadă că evenimentele amintite au deschis o punte însemnată spre afirmarea românilor în lume. Confluențele și legăturile culturale — grupele de Al. Zub în altă secțiune a cărții — au dat expresie unei atari năzuințe. Studioșii români la universitățile europene au contribuit „la o mai bună cunoaștere a propriei spiritualități și la elaborarea formelor culturii moderne românești” (p. 142). Impactul lui Herder în definirea specificului național sau al lui Buckle în cristalizarea ideologiei evoluționiste au avut consecințe în același proces. Se înțelege astfel că România, afirmată economic și politic în a doua jumătate a secolului XIX trebuia să facă și dovada forței sale spirituale. Xenopol a avut poate contribuția cea mai de seamă în acest sens, atrăgînd atenția lumii savante de la începutul secolului nostru asupra poporului său.

„Cunoaștere de sine și integrare”—aceasta era și deviza ce i se potrivea și lui V. Pârvan, alt nume de prestigiu al culturii românești, convins că „nimic nu poate fi mai important pentru un individ sau pentru o etnie decît să ia cunoștință de sine cît mai exact și, în acest fel să-și asigure o integrare armonioasă în lume“ (p. 188). *Eforturi integratoare* se intitulează de fapt și ultimul capitol al acestei cărți, punclînd cîteva tentative menite să înscrie istoria românilor într-o problematică universală. Regăsim aici, între altele, pagini despre cărțile lui Paul Henry, Wilhelm Nyssen, Em. Turczynski, dar și ale unor specialiști români de la N. Iorga, Gh. I. Brătianu, Victor Papacostea la Gh. Platon, Sergiu Al George, Th. Buzatu ș.a. Ceea ce-i reunește în incursiunea autorului este efortul lor competent și asiduU în slujba cunoașterii fenomenului românesc. Înscrierea culturii românești în lume apare astfel drept prelungirea firească a manifestării unei identități creatoare, demnă de respect și atenție. Aceasta este în subtext și pledoaria cărții, încă una din cărțile de idei cu mesaj vădit către conștiința publică. Autorul marcat de universul lecturii, implantat el însuși într-un labirint de cărți are astfel meritul de a-și afirma propria identitate, întemeiată și acum pe slujirea sensului înalț al scrisului istoric: cunoașterea de sine și integrare.

Ștefan Lemny

* * „Memo, Revue historique” (1986—1987)

Sub acest titlu apare la Bruxelles un periodic bimestrial, de istorie militară, al cărui subtitlu — Istoria la prezent — ar putea da naștere la nedumeriri. Nu este vorba de a supune cercetarea istorică cine știe cărei viziuni prezenteiste—și deci deformatoare — ci de înfățișarea istoriei militare într-o perspectivă care să răspundă preocupărilor cititorului de astăzi. De altminteri deviza adoptată de această revistă are următoarea formulare împrumutată de la Cicero: „Prima lege a istoriei este de a nu îndrăzni să spună un fals, cea de a doua este de a îndrăzni să spună tot ceea ce este adevărat”. Respectarea acestei devize este asigurată de personalitatea redactorului-șef al acestei reviste, Roger Gheysens. Autor al unui mare număr de studii, articole și volume consacrate celui de al doilea război mondial, istoricul belgian este unul din cei dintâi istorici occidentali care a publicat un amplu studiu privind Actul revoluționar de la 23 August 1944 în spiritul respectului pentru adevărul istoric („Histoire-Magazine. La deuxième guerre mondiale”).

Privită în ansamblu revista „Memo” oferă, la prima vedere, o imagine tradiționalistă a istoriografiei militare. Ea nu face loc studiilor consacrate armatei ca organism social, viziune forțată mai ales sub influența directă a școlii de la „Annales”. Nu se vor întâlni, așadar, articole aride despre raportul între structurile demografice și recrutări, originea socială a corpului ofițeresc, gradul de cultură al efectivelor militare etc. Revista își deschide paginile contribuțiilor, de istorie militară în sensul cel mai strict al cuvântului, dar — și acest fapt trebuia subliniat în chipul cel mai răspicat — fără a aluneca în neajunsurile, de atâtea ori subliniate, ale „istoriei-bătălie” (histoire-bataille). Așa cum indică și subtitlul amintit al revistei, istoria este urmărită din unghiul de vedere al omului contemporan, interesat de fenomenul militar. Articolele sînt scrise cel mai adesea ca niște narații clare și alerte, cu un aparat de referință redus la minimum, cu o ilustrație bogată și de bună calitate. Un exemplu îl constituie studiul Col. Alex Massart consacrat *bătăliei de la Fontenoy* de la 11 mai 1745 încheiată prin victoria armatei franceze, condusă de celebrul Mauriciu de Saxa, împotriva forțelor coalizate (englezi, olandezi, hanovrezi și austrieci), conduse de ducele de Cumberland, fiul regelui George al II-lea al Angliei, considerat corect drept „cel mai ghinionist” general din istoria militară a Marii Britanii (de reținut că în 1745 el nu avea decît 25 de ani, iar comandantul contingentului olandez, alcătuit din mercenari indisciplinați și neinstruiți, era condus de prințul de Waldeck cam de aceeași vîrstă cu ducele!). O expunere limpede, documentată, bogată în pete de culoare (ca de pildă, acest răspuns al mareșalului de Saxa, grav bolnav, în momentul începerii campaniei, dat lui Voltaire, care îl compătimea: „Nu e vorba de a trăi, ci de a pleca”!).

Un model de analiză obiectivă ni s-a părut lungul raport — publicat în revistă — întocmit la 28 august 1940 de Henri Bernard, *Istoricul poziției Koningshooikt-Waare (KW) și Direcția a 4-a de Geniu și Fortificații (4 DGnf)* și publicat acum cu o notă adăugată după război. Henri Bernard, decedat la 15 februarie 1987, a fost un adevărat Nestor al istoriografiei militare belgiene și unul din colaboratorii de prestigiu ai revistei „Memo”. În calitate de șef de lucrări la 4 DGnf, el a cunoscut îndeaproape construcția și valoarea acestei poziții (un fel de Focșani-Nămoloasa-Brăila belgiană) a cărei istorie ia sfîrșit prin ordinul din 16 mai 1940 al generalului Billotte privind retragerea forțelor franceze, engleze și belgiene pe Escout, ca urmare a înfrîngerii armatei franceze pe Meuse. Credem că, în afara valorii în sine a documentului, se cuvine subliniat poziția autorului din nota postbelică: el stăruie asupra faptului că deși poziția KW a fost evacuată din cauza dezastrului forțelor franceze, erorile comandamentului belgian nu trebuie acoperite. „Comandamentul belgian — scrie cu obiectivitate istoricul belgian — a comis numeroase greșeli înainte și după 10 mai (1940, data atacului german — n.n.). De ce să le acoperim, așa cum fac atîția dintre compatrioții noștri — autori militari și foști ofițeri — făcîndu-i răspunzători, bineînțeles, pe aliații noștri de toate relele” (nr. 23, p. 11). În legătură cu atacul Wehrmachtului asupra Belgiei la 10 mai 1940 ni se pare interesant de semnalat scurtele articole al lui Jean Fivet, *Războiul franco-german (1870—1871) și Belgia* (nr. 21—22). În cursul acestui război armata franceză a avut un moment intenția de a pătrunde pe teritoriul belgian (prin zona Semois și între Sambre și Meuse) pentru a reveni în nordul Franței. Planul a fost abandonat la intervenția generalului francez Lebrun, care, cu un an înainte, asistasese la manevrele armatei belgiene și constatase gradul ei înalt de pregătire și calitatea tunurilor belgi-

ene, superioare celor germane. Dacă trupele franceze ar fi pătruns pe teritoriul Belgiei, potrivit statutului ei de neutralitate, ele ar fi devenit agresoare, iar cele germane, aflate în urmărire, aliate, ceea ce ar fi obligat armata belgiană să lupte alături de germani! Francezii nu au intrat pe teritoriul belgian decât ca fugari, dezertori sau răniți după marea înfrângere de la Sedan. Pentru a apăra neutralitatea și suveranitatea țării, la 15 iulie 1870, armata belgiană a fost pusă pe picior de război și a rămas în această situație pînă la începutul anului 1871. Cele mai multe studii și articole sînt consacrate însă celui de al doilea război mondial. Astfel Roger Gheysens urmărește acțiunile forțelor militare britanice pentru *Recucerirea Etiopiei (1941)* (nr. 21—22). După cum se știe, cu excepția „bastionului” de la Gondar, care a opus o rezistență mai îndelungată, favorizată și de sezonul ploilor, grosul armatei italiene din Etiopia, a opus o slabă rezistență. Așa cum remarcă autorul „Excepțind Gondar-ul, un teritoriu de patru ori mai mare decât Franța a fost cucerit în patru luni (...) Ca și în Libia, avem exemplul extrem de rar al unei victorii complete cîștigată cu pierderi ușoare, de forțe net inferioare celor ale învinsului” (p. 21). Să menționăm doar că odată cu dispariția imperiului italian din Africa orientală, armata italiană a pierdut peste 300 000 soldați, luați prizonieri de britanici.

Plin de interes este articolul lui A. Mergein, *BrÛly-de-Pesches 1940 Hitler în regiunea Namur* (nr. 21—22). Instalarea cartierului lui Hitler în acest sat belgian ai cărui locuitori au fost evacuați, fusese prezentată de David Irving (*Hitler's War*, 1977, p. 127—128), care pare a nu fi fost cunoscut de autor. Articolul lui A. Mergein aduce nu numai un șir de informații noi și unele rectificări la cele relatate de D. Irving, dar și un element de mister, necunoscut publicistului-istoric britanic: în noaptea de 3—4 iunie, adică la trei zile după venirea lui Hitler, un avion — britanic sau francez — a survolat satul și pădurea din apropiere. Pe copaci au fost găsite urme de gloanțe ca și pe bunkerul lui Hitler; o casă din apropierea pădurii a fost găsită de locuitori, la reîntoarcerea lor în sat (după plecarea lui Hitler la 28 iunie), avariată de o bombă. Ei au mai găsit și două morminte: a unui ofițer S.S. care s-ar fi împușcat manevrînd o mitralieră și a unui muncitor al organizației „Todt”, căzut de pe un acoperiș. Un episod rămas neelucidat. Dacă franco-englezii ar fi știut că la BrÛly-de-Pesches se află cartierul lui Hitler este însă puțin probabil că ar fi trimis un singur avion pentru efectuarea ataeului.

De mare utilitate este studiul colonelului Alex Massart, *Unitățile victoriei (1944—1945)* (nr. 17—18), consacrat participării armatei belgiene la operațiunile militare din faza finală a războiului. Recrutarea a început, imediat, după eliberarea țării în septembrie 1944. „Au existat, foarte repede, numeroși voluntari de război care s-au prezentat după Eliberare și al căror număr s-a ridicat în cele din urmă la circa 53 000 oameni; după cîteva luni s-au putut adăuga primii milițieni chemați sub arme”. Printre acțiunile la care au participat militarii belgieni sînt de amintit prezența comandourilor belgiene la luptele pentru cucerirea insulei Walcheren și două plutoane belgiene în asigurarea podurilor de la Remagen (pe lângă podul Ludendorff cucerit intact, în împrejurările cunoscute, dar care s-a prăbușit, din cauza suprasolicitării, la 17 martie, geniștii americani au mai construit alte două poduri).

Cucerirea insulei Walcheren (nr. 16) face obiectul unei aprofundate investigații, desfășurată de colonelul Albert Baldewyns, cercetare urmată de emoționanta evocare a lui Roger Mathen (*În legătură cu ocuparea insulei Walcheren*), care împreună cu alți membri ai mișcării de rezistență s-au înrolat voluntari (nu fără dificultăți!) într-o unitate canadiană, care a luptat în insula Walcheren. Aceeași forță evocatoare o au și *Amintirile unui agent parașutist* (nr. 19, 20, 21—22), aflat în serviciul Armatei Secrete (mișcarea de rezistență). Parașutat în aprilie 1944, locotenentul André Berten știe să împletească informația de calitate cu întimplări pline de menesc, din care nu lipsește o notă de humor. Deosebit de intensă a fost activitatea de sabotaj în primele zile de după debarcarea aliată în Normandia. „Unii șefi germani au crezut că una sau mai multe grupe de parașutiști englezi sosiseră în țara noastră. Coordonarea distrugerilor li se părea prea bine organizată pentru a fi opera bandelor de rezistenți. Această impresie i-a confirmat în ideea că debarcarea în Normandia va fi urmată de una pe coasta Belgiei sau a Ținutului”, concluzie eronată cu grave consecințe pentru distribuirea forțelor Wehrmacht-ului.

Pentru cititorul român o plăcută surpriză oferă studiul lui Roger Gheysens *Contribuția României la victoria finală asupra celui de al III-lea Reich* (nr. 29). Informat, dens, clar, studiul prezintă imaginea corectă a eforturilor întreprinse de Partidul Comunist Român pentru a uni toate forțele antifasciste ale țării. „Partidul Comunist — scrie istoricul belgian — constituie elementul motor al opoziției, care avea să-i reunească pe românii din toate organizațiile sociale, politice sau profesionale” (p. 14). Desfășurarea și însemnătatea Actului revoluționar de la 23 August 1944 sînt ample și corect înfățișate. Autorul își exprimă adevărată dezamăgire față de opinia profesorului Henri Bernard că prin insurecția română „poarta Europei centrale a fost deschisă trupelor sovietice” și la aceea a lui Arthur Gould Lee, potrivit căruia acțiunea României din august 1944 „a constrins Germania să-și retragă forțele din Grecia, Albania și sudul Jugoslaviei și să fixeze o nouă poziție în nordul Jugoslaviei” (p. 20).

Revista cuprinde o bogată rubrică de recenzii și informații, în măsură să ofere o imagine exactă a preocupărilor și concluziilor istoriografiei militare belgiene.

Sub conducerea competentă a lui Roger Gheysens, „Memo” este o revistă de înaltă ținută științifică și, în același timp, de largă accesibilitate, a cărei lectură este, în egală măsură, instructivă și atractivă.

Florin Constaniniu

* * * „Hispania. Revista española de historia”, tomo XLV, nr. 159 (enero-abril), nr. 160 (mayo-agosto), nr. 161 (septiembre-diciembre), Madrid, 1985, 719 p.

În rândurile care urmează ne-am luat îngăduința de a prezenta cititorilor din țara noastră una dintre cele mai valoroase și mai prestigioase reviste spaniole de istorie, intitulată „Hispania”, revistă care în anul 1985 a ajuns la cel de-al 45-lea tom și al cărei actual director este cunoscutul istoric Antonio Rumeu de Armas.

Structura tomului pe 1985, alcătuit din trei numere, este formată din patru secțiuni și anume: studii, texte și documente, miscellanea și bibliografie istorică. În ceea ce privește prima secțiune, de altfel și cea mai importantă atât ca număr de pagini, cât și ca problematică abordată, ea cuprinde 12 studii care se ocupă, în principal, de istoria medie și modernă a Spaniei, de relațiile ei cu alte țări și popoare. Toate aceste studii se remarcă prin materialul documentar bogat care se află la baza lor, precum și prin noutatea și varietatea ideilor și interpretărilor pe care le aduc în discuție.

Astfel, Nieto Soria, în studiul intitulat *Intervenționalismul pontifical în dioceza Cuenc a în secolul al XIII-lea* (nr. 159, pp. 33—58), scoate în evidență, pe baza unui vast material documentar, principalele trei direcții în care s-a manifestat intervenția papalității în acest teritoriu, și anume: în economie, în probleme de disciplină ecleziastică și în probleme de mediere a diferitelor conflicte. În concluziile sale, autorul arată că intervențiile de ordin economic au provocat o sărăcire a diocezei, măsurile disciplinare s-au pus rareori în practică, dar mediațiile papale în diferite conflicte au fost eficiente și bine apreciate de clerul local. În studiul *Anatomia fiscală a bisericii din Tarragona în perioada post-restaurației; o revizuire a izvorului Rationes Decimarum Hispaniae (1279—1280)*, (nr. 160, pp. 245—297), Lawrence Mc Crank face o interesantă reinterpretare a acestui izvor, unul dintre cele mai bogate registre de venituri ecleziastice, alcătuit ca răspuns la cererile papale cu privire la taxele necesare pentru organizarea unei noi cruciade. Din analiza autorului apare clară puterea financiară a bisericii din Tarragona care în repetate rânduri, a ajutat coroana în cadrul Reconquistei și sint trase interesante concluzii cu privire la rolul bisericii în viața politică a regatelor spaniole din est, Aragón, Catalonia și Valencia. Studiul lui Guevara y Valdés, *Familia galiciană Castro în secolul al XIV-lea. Însemnări pentru o analiză a participării sale la viața politică a Castiliei* (nr. 161, pp. 477—511), prin analiza de caz întreprinsă asupra acestei familii contribuie la mai buna înțelegere a rolului jucat de Galicia în politica generală a Castiliei din acea perioadă. Puterea familiei Castro a crescut în așa măsură în secolul al XIV-lea încât membrii ei au devenit personaje reprezentative ale aristocrației și au exercitat o influență decisivă în problemele Castiliei. Orice studiu al evenimentelor politice desfășurate în Castilia acelei vremi nu poate ignora, consideră autorul, numele lui Pedro Fernández de Castro, numit și „războinicul”, datorită activei sale intervenții în politica și în campaniile militare ale lui Alfonso al X-lea, precum și numele fiului său, Fernando Ruiz, un fidel susținător al lui Pedro I chiar și după ultima înfrângere de la Montiel (1369). Secolului al XVI-lea, unul dintre cele mai interesante din întreaga istorie a Spaniei, îi sint dedicate două studii. În primul dintre ele, intitulat *O scrisoare inedită a apostolului Braziliei, José de Anchieta, către regele Filip al II-lea* (nr. 159, pp. 5—32), Antonio Rumeu de Armas studiază figura acestui misionar prin intermediul unei scrisori adresate de el regelui Spaniei la 7 februarie 1583. Partea cea mai importantă a scrisorii este, după părerea autorului, aceea în care Anchieta își expune concepția cu privire la convertirea la creștinism a băștinașilor și cere ca tratamentul aplicat lor să fie blând și uman, deoarece stăpânirea Braziliei ar fi imposibilă fără sprijinul acestora. Cu alte cuvinte José de Anchieta este un continuator al ideilor lui Bartolomé de Las Casas cu privire la atitudinea față de locuitorii Lumii Noi. În cel de-al doilea, *Alessandro Farnese și tratatele de pace anglo-spaniole (1586—1588)*, (nr. 161, pp. 513—578), Francisco Fernández Segado face o interesantă incursiune în preliminariile politico-diplomatice ale expediției Invincibilei Armade

împotriva Angliei din 1588. Tratatul de pace au fost nesincere de la început. Filip al II-lea căuta să ascundă pregătirile militare pe care le făcea împotriva Angliei, încerca să cîştige timp și să inducă în eroare pe englezi. La rîndul ei, Elisabeta I căuta să atingă pe cale pașnică anumite obiective pe care nu era sigură că le va realiza prin confruntarea armată, dată fiind superioritatea militară a Spaniei din acel moment. În această situație poziția lui Alessandro Farnese, guvernator al Țărilor de Jos în numele lui Filip al II-lea, a cunoscut modificări importante. Astfel, în 1586 el era adeptul confruntării militare și nu al tratatelor. Puțin mai tîrziu acceptă tratativele cu intenția de a induce în eroare pe englezi, iar în 1588 devine adeptul unor tratative serioase, dîndu-și seama că acțiunea împotriva Angliei nu mai este un secret și că Spania nu posedă forțele suficiente pentru a înfrînge această țară. Toate celelalte studii cuprinse în tomul pe 1985 se ocupă de problematica secolelor XVIII, XIX și a primelor decenii din secolul nostru. Astfel, Dolores Garcia Cantús în *Un studiu de economie urbană în feudalismul tîrziu; breasla argintarilor din Valencia secolului al XVIII-lea* (nr. 160, pp. 299—321) se ocupă de structura, organizarea și funcționarea breslei, vizînd însuși pînă în această mai buna înțelegere a economiei feudale urbane tîrzii și a procesului de trecere spre capitalism. Autoarea scoate în evidență calitatea de „monopol colectiv” a breslei care își impune condițiile pe piața locală a orașului, dar și în împrejurimi. După părerea ei producția capitalistă nu a reușit să lichideze rapid reglementările de breaslă care au supraviețuit, deși lîncezînd, o perioadă destul de îndelungată și în cadrul noului sistem de producție. Juan Bautista Vilar în *Proprietățile Ordinului Santiago în timpul dinastiei Bourbon — Parma* (nr. 159, pp. 59—100), analizează evoluția proprietăților acestui Ordin, ca instituție tradițională, într-o perioadă în care sistemul social-economic feudal începe să fie tot mai mult înlocuit cu structuri noi. Considerațiile de ordin general ale autorului se bazează pe analiza de caz a proprietății Caravaca — Cehegin din Murcia, studiată în intervalul 1741—1856, care marchează descompunerea și dispariția ei.

Un studiu deosebit de interesant este cel al lui José Ramón de Urquijo y Goitia, intitulat *Represiune și disidență în timpul primului război carlist* (nr. 159, pp. 131—186), în care sînt analizate cauzele apariției și obiectivele poliției carliste. Concluziile la care ajunge autorul, după o minuțioasă trecere în revistă a celor mai elocvente documente, sînt deosebit de interesante și de semnificative. Astfel, el arată că poliția carlistă a fost o instituție care a tîns să realizeze un control politic în fața pierderii sprijinului popular față de carlism, tot mai evidentă după 1836, și că misiunea represivă și controlul politic erau la fel de importante. De asemenea se consideră că misiunea fundamentală a poliției era, în concepția carlistă, aceea de cordon sanitar ideologic, dar, pe de altă parte, crearea poliției carliste a fost un element generator de tensiuni, mai ales în privința ciocnirii cu instituțiile forale. Manuel Rodríguez Alonso în studiul *Espartero și relațiile comerciale hispano-britanice, 1840—1843*, (nr. 160, pp. 323—361), abordează un aspect deosebit de important și de controversat al politicii externe al Spaniei de la mijlocul secolului trecut. Situația economică și financiară foarte dificilă a Spaniei la sfîrșitul primului război carlist l-a determinat pe Espartero să încerce o reformare a sistemului comercial. El și guvernul său au încercat să redreseze situația țării prin intermediul liberalizării comerțului, ceea ce ar fi condus la încheierea unui tratat comercial cu Marea Britanie, susținătoare ferventă, în acea perioadă, a liberului schimb, dar, arată autorul, această politică nu a putut fi pusă în practică datorită puternicei opoziții a burgheziei catalane care își apăra interesele industriale și beneficiile rezultate din importul ilegal de produse manufacturate britanice. Studiul lui Francisco Márquez Santos, *Loja madrilenă „Frăția iberică” în timpul restaurației* (nr. 160, pp. 363—383), se ocupă de evoluția acestei organizații, fondată în 1869 și care a cunoscut cea mai intensă activitate după 1875, anul restaurării Bourbonilor pe tronul Spaniei. Autorul arată că membrii ei aparțineau claselor mijlocii, erau anticlericali și credeau în progres și toleranță. Activitatea ei însă a fost suspendată la sfîrșitul anului 1896, cînd a fost acuzată că favorizează lupta pentru independență din Filipine. *Militarii spanioli și Marele război* (nr. 161, pp. 579—614) de José María Gárate Córdoba, analizează atitudinea armatei spaniole, diferitele puncte de vedere exprimate în rîndurile ei, cu privire la primul război mondial. Autorul arată că ministerul de război și guvernul aveau o atitudine binevoitoare, în limitele unei neutralități stricte, față de Franța și mai puțin față de ceilalți membri ai Antantei, mai ales față de Anglia. În schimb opinia personală a unei mari părți a corpului ofițeresc de comandă era favorabilă Germaniei, din cauza admirației pentru armata germană și a antipatiei față de Anglia. Atitudinea francofilă se va consolida însă considerabil în 1915, atunci cînd Germania va încerca să revigoreze naționalismul marocan, panislamismul arab în general, și va începe să scufunde nave comerciale spaniole. În fine, ultimul studiu al acestui tom, ultim sub aspect cronologic, al perioadei abordate, și nu ca importanță științifică, este cel intitulat *Îndeplinirea preceptelor religioase la Madrid (1885—1932). O contribuție la istoria mentalităților* (nr. 159, pp. 101—130), semnat de Valeriano Cabezas de Herrera Fernández. Autorul urmărește felul în care principalele precepte religioase legate de botez, căsătorie, înmormîntare, spovedanie și altele continuă să fie respectate la sfîrșitul secolului trecut și

În primele trei decenii ale secolului nostru în capitala Spaniei, constatând că, mai ales în privința căsătoriei, ele sînt din ce în ce mai puțin puternice. De asemenea se observă o prezență mai numeroasă a clerului în zonele locuite de clasele dominante și o scădere a ponderii sale în cartierele populare, precum și faptul că principalele momente ale vieții, mai ales în privința claselor sociale sărace, cunosc o semnificativă laicizare, urmare firească a trecerii tot mai evidente a proletariatului pe pozițiile socialismului științific.

Cea de-a doua secțiune a tomului intitulată *Texte și documente* cuprinde *Jurnalul* unui călător polon anonim, care a vizitat Spania în 1595 și care este publicat de istorica poloneză, Marzenna Adamczyk (nr. 160, pp. 387—439). În scurta introducere care însoțește textul *Jurnalului* de călătorie editoarea face o sumară trecere în revistă a relațiilor polono-spaniole în secolul al XVI-lea, arătînd că, deși acestea cunosc o importantă dezvoltare, au totuși un caracter contradictoriu, polonezii temîndu-se de absolutismul monarhilor spanioli și de intoleranța lor religioasă. În general, cu mici excepții, imaginea spaniolilor în Polonia secolului al XVI-lea era negativă, lor atribuindu-li-se toate însușirile rele, cu excepția lașității. Relatarea călătorului anonim polonez face parte din acele excepții favorabile Spaniei și este făcută de un om care a călătorit în aproape toată Europa. El este interesat de trăsăturile caracteristice, de particularitățile atît politice, cit și culturale ale Spaniei. Îl interesează istoria, evoluția numelor localităților pe care le vizitează, îl interesează resursele naturale, agricultura, peisajul, clima, meșteșugurile, știința, mai ales centrele de învățămînt superior de la Alcalá de Henares și Lérida, viața cotidiană și caracterul poporului. În privința operelor de artă este interesat aproape numai de valoarea lor materială. Există de asemenea în jurnal fragmente de polemică cu inamicii Spaniei care obișnuiau să atribuie spaniolilor toate viciile și defectele posibile. Anonimul este un mare entuziast și admirator al Spaniei și al locuitorilor ei, el laudă pe spanioli și calitățile lor, pe care le dă chiar ca exemplu propriilor săi compatrioți.

A treia secțiune a tomului pe 1985, *Miscellanea*, cuprinde cinci contribuții de dimensiuni destul de reduse, dar valoroase sub aspect științific. Două dintre ele, cea a lui Cuenca Toribio, *Testamentul istoriografic al lui Claudio Sánchez Albornoz* (nr. 159, pp. 191—199), și cea a lui Vázquez de Prado, *Personalitatea și opera unui mare hispanist. Henri Lapeyre (1910—1984)* (nr. 161, pp. 633—640) reprezintă omagii aduse acestor mari personalități ale hispanisticii internaționale, dispărute de curînd din rîndurile celor vii. Eleazar Gutwirth în *Comerțul hispano-maghrebian și evreii (1391—1444)* (nr. 159, pp. 199—205) analizează relațiile comerciale dintre Catalonia și Maghreb prin prisma contribuției pe care au avut-o negustorii evrei, Isabel Burdiel în *Relațiile internaționale și revoluția liberală (Note cu privire la relațiile hispano-britanice în timpul revoluției din 1835)* (nr. 161, pp. 619—633) abordează problematica relațiilor politice și economice dintre Anglia și Spania în 1835, implicațiile acestor relații asupra sistemului politic general european al vremii, iar Burnett Bolloten în *Fondurile războiului civil spaniol de la „Hoover Institution”* (nr. 159, pp. 206—207) arată că aici se află una dintre cele mai importante colecții de documente din Statele Unite referitoare la războiul civil din Spania, precum și la activitatea mișcării comuniste spaniole din deceniile 3 și 4 ale secolului nostru.

Ultima secțiune a tomului, cea de *Bibliografie istorică* cuprinde recenzii și note asupra a 52 de lucrări recente, spaniole și străine, care se ocupă, în marea lor majoritate, de problemele istoriei Spaniei. Iată cîteva titluri care ni s-au părut mai semnificative: David R. Ringrose, *Madrid and the Spanish Economy. 1560—1850*, London, 1983, 405 p. (nr. 159), Ballesteros Beretta, *Alfonso X el Sabio*, Barcelona, 1984, 1285 p. (nr. 160), Bermejo Cabrero, *Estudios sobre la administración central española (siglos XVII y XVIII)*, Madrid, 1982, 255 p. (nr. 161), John J. Tepaske, Herbert S. Klein, *The Royal Treasures of the Spanish Empire in America*, 3 vol., Durham, 1982 (nr. 160) etc.

În ansamblu reluînd aprecierile de la începutul acestei prezentări, putem afirma din nou, cu convingerea că sîntem în asentimentul cititorilor, că „Hispania” este una dintre cele mai valoroase și mai prestigioase reviste de istorie spaniole contemporane. Ea se remarcă prin tematica deosebit de variată pe care o abordează, prin materialul documentar nou pe care-l aduce la cunoștința cititorilor și prin ideile și interpretările noi pe care le pune în discuție. Toate acestea fac ca renumita revistă spaniolă să se înscrie și ca un punct important de referință în cadrul istoriografiei internaționale actuale.

Eugen Denize

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografiei contemporane, Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și din străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginate fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului. Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de Redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București—71247.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHIE ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU-MUZICĂ-CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX-ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE-MUSIQUE-CINÉMA

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Zone sacre la geto-daci.

Valoarea temporară a informației cartografice.

Ștefan cel Mare și războiul otomano-venețian din 1499—1503.

Regimul politico-economic al gurilor Dunării în secolul al XV-lea.

Economia țărilor române în secolul al XVII-lea.

Izvoare demografice — registrul militar secuiesc din 1635.

Înființarea consulatelor franceze în țările române și impactul asupra spiritului românesc

Problemele învățămîntului în parlamentul român. Pe marginea criticii reformelor școlare a lui Take Ionescu.

Ecoul unor evenimente istorice românești în presa norvegiană.

Spania în literatura română în epoca modernă — traduceri, reflexe, influențe.

Oamenii de știință și viața politică a României.

Aspecte ale genezei „noului activism” al popoarelor din Ungaria (1900—1905).

România și țările balcanice în perioada 1900—1911.

Considerații privind social-democrația germană 1869—1914.

America Latină și primul război mondial.

Relațiile culturale dintre România și Marea Britanie (1929—1939).

Aspecte ale procesului de creare a Frontului Național Unit Anti-japonez al poporului chinez.

Contribuția Biroului pentru servicii strategice al S.U.A. la victoria Națiunilor unite.

Propunerea României privind încheierea unui tratat de securitate colectivă în sud-estul european postbelic. Semnificații politice.

Evoluția statului român în etapa edificării societății socialiste multilateral dezvoltate 1965—1986.

RM ISSO 567 — 630

